

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI VE EKONOMİK
BÜTÜNLEŞMELER: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Esin GÜZHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2017

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK
BÜTÜNLEŞMELER: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Esin GÜZHAN

**Danışman: Prof. Dr. Fikret DÜLGER
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehmet Fatih CİN
Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Ali Eren ALPER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2017

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Fikret DÜLGER

(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Mehmet Fatih CİN

Üye: Yrd. Doç. Ali Eren ALPER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım

.../.../2017

Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim./....../2017

Esin GÜZHAN

ÖZET

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Esin GÜZHAN

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fikret DÜLGER

Mayıs 2017, 121 sayfa

Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirmelerinde önemli bir dış kaynak olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu ülkelere yönelmesinde birçok faktör etkilidir. Ekonomik entegrasyonlara üyeliğin bu yatırımlar üzerindeki rolü ise son yıllarda üzerinde oldukça fazla durulan bir konudur.

Bu çalışmada temelde doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ekonomik entegrasyon bölgelerine üyeliğin etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada gerek teorik gerek ise uygulamalı literatürden sağlanan bir model eşliğinde, Türkiye’de 1974- 2015 dönemine ait yıllık veriler ile birim kök, eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli kullanılarak ekonomik entegrasyonlara üyelik sürecinin bir göstergesi olarak Avrupa Birliği ve Türkiye arasında 1995’te imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması’nın Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Gümrük birliğinin etkisi modele kukla değişken olarak eklenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen diğer faktörlerden piyasa büyüklüğünün göstergesi olarak gayri safi yurtiçi hasıla, işgücü maliyetlerinin göstergesi olarak asgari ücret ve ekonomik istikrarsızlığın göstergesi olarak enflasyon oranı değişkenleri de modele dahil edilmiştir. Modelin tahmini sonucunda, gümrük birliğine üyeliğin Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif etkilediği görülmüştür. 1996 yılı ve sonrasında 1996 öncesine göre Türkiye’ye gelen bu yatırımlarda artış görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, ekonomik entegrasyon, gümrük birliği teorisi, birim kök, eşbütünleşme

ABSTRACT**FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC INTEGRATION: A
PRACTICE ON TURKEY****Esin GÜZHAN****Master Thesis, Detepartment of Economics****Supervisor: Prof. Dr. Fikret DÜLGER****May 2017, 121 pages**

Many factors are influential on foreign direct investment which is an external source in achieving economic growth and development of developing countries and less developed countries. The role of the membership of economic integration on these investments is a matter that has been much discussed over the last years.

In this study, with a model has been supplied from both theoretical and practical literature, the effect of Customs Union Agreement signed between the European Union and Turkey in 1995 on foreign direct investment in Turkey as a sign of the period of membership to economic integration has been researched, using unit root tests, cointegration test and error correction model in Turkey during the period of 1974-2015. The effect of the customs union is added to the model as a dummy variable. From other factors affecting foreign direct investments has been included to the model the gross domestic product variable as a indicator of market size, the minimum wage variable as a indicator of labor costs and inflation rate variable as a indicator of economic instability. As a result of the model's estimation, it has seen that the membership of the customs union positively affected the foreign investments in Turkey. It can be said that in 1996 and after compared to before 1996, there are increases in foreign direct investment in Turkey.

Key Words: Foreign direct investment, economic integration, customs union theory, unit root, cointegration

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince çalışmalarımda bana yol gösteren, yardımını ve sabrını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Fikret DÜLGER'e sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Kuşkusuz ki hocamın desteği olmasa bu çalışma bu noktaya gelemezdi. Tez jürisinde bulunan hocalarım Prof.Dr. Mehmet Fatih CİN'e ve Yrd. Doç. Ali Eren ALPER'e içten teşekkürlerimi sunarım. Arş Gör. Almila BURGAÇ' a çalışmam süresince bana gösterdiği destek, yardım ve anlayışından ötürü candan teşekkür ederim.

Sadece tez çalışmam süresince değil hayatımın her aşamasında desteğini hissettiğim kıymetli annem Gültan KARASU'ya ve hayat arkadaşım, canyoldaşım, sevgili eşim Vedat GÜZHAN'a ve ailemin bir üyesi bildiğim arkadaşım Meltem ÖZBAY'a çok teşekkür ederim.

Son olarak tez çalışmamım son zamanlarında varlığını öğrendiğim gelecek aylarda hayatımıza katılacak olan oğlum Aslan GÜZHAN'a bana bu süreçte varlığı ile mutluluk ve güç verdiği için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı.....	3
1.2. Çalışmanın Önemi	3
1.3. Çalışmanın Kısıtları	4
1.4. Çalışmanın Planı	4

BÖLÜM II

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI İLE İLGİLİ TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı.....	5
2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kapsamı	6
2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Mülkiyet Sağlaması Açısından Sınıflandırılması	6
2.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yeni İşletme Yaratması Açısından Sınıflandırılması	7
2.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Üretim Zincirindeki Yeri Açısından Sınıflandırılması	8
2.2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Amaç Açısından Sınıflandırılması	8
2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	9
2.3.1. Pazar Büyüklüğü.....	12
2.3.2. Ucuz İşgücü	12

2.3.3. Ekonomik ve Politik İstikrar	13
2.3.4. Kurumların Özellikleri.....	14
2.3.5. Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik.....	15
2.3.6. Döviz Kuru	15
2.3.7. Teşvikler	16
2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırımı Alan Ülkeye Etkileri	17
2.4.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi	19
2.4.2. İstihdama Etkisi	21
2.4.3. Ödemeler Dengesine Etkisi	22
2.4.4. Teknolojiye Etkisi.....	22
2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklayan Teoriler	23
2.5.1. Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler	24
2.5.1.1. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi.....	24
2.5.1.2. Portföy Teorisi	24
2.5.1.3. Üretim Düzeyi ve Pazar Büyüklüğü Teorileri	25
2.5.2. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler.....	25
2.5.2.1. Endüstriyel Örgütlenme Teorisi.....	25
2.5.2.2. Ürün Yaşam Evreleri Teorisi.....	26
2.5.2.3. İçselleştirme Teorisi.....	27
2.5.2.4. OLI Paradigması	27
2.5.2.5. Oligopolistik Tepki Teorisi.....	28
2.6. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	28
2.7. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	35

BÖLÜM III

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK ENTEGRASYON

3.1. Ekonomik Entegrasyon Tanımı	42
3.2. Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları	43
3.2.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	43
3.2.2. Serbest Ticaret Bölgeleri	43
3.2.3. Gümrük Birlikleri	44
3.2.4. Ortak Pazar	45

3.2.5. Ekonomik Birlik	45
3.2.6. Siyasi Birlik	46
3.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Entegrasyon İlişkisi	47
3.3.1. Gümrük Birliği Teorisi	49
3.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Entegrasyon İlişkisine Dair Diğer Bazı Bulgular.....	58
3.4. Seçilmiş Ekonomik Entegrasyon Bölgelerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Gelişimi.....	66
3.4.1. Seçilmiş AB Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	66
3.4.2. ASEAN Bölgesinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	68
3.4.3. NAFTA Bölgesinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	69
3.4.4. MERCOSUR Bölgesinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	70
3.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Entegrasyon Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Literatür	71

BÖLÜM IV

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK ENTEGRASYON İLİŞKİSİNİN TÜRKİYE ÜZERİNE UYGULAMASI

4.1. Modelin Belirlenmesi	85
4.2. Veriler	93
4.3. Yöntem.....	95
4.3.1. Birim Kök Analizi	95
4.3.2. Eşbütünleşme Analizi	98
4.3.3. Hata Düzeltme Modeli.....	100
4.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Entegrasyon İlişkisinin Analiz Sonuçları	101
4.4.1. Birim Kök Analizi Sonuçları	101
4.4.2. Eşbütünleşme Analizi Sonuçları	103
4.4.3. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	105

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç	107
5.2. Öneriler	108
KAYNAKÇA	110
ÖZGEÇMİŞ	121

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey - Fuller
AFTA	: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği Serbest Ticaret Alanı
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CEPT	: Ortak Etkin Tercihli Tarife Sistemi
CUSFTA	: Kanada-Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ÇUŞ	: Çokuluslu Şirket
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FTAA	: Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GLS	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HM	: Hazine Müsteşarlığı
HMYSGM	: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MERCOSUR	: Güney Ortak Pazarı
MDA	: Merkezi ve Doğu Avrupa

NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
PP	: Philips - Perron
SAARC	: Güney Afrika Bölgesel İşbirliği Topluluğu
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SIC	: Schwarz Bilgi Kriteri
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WDI	: Dünya Bankası Göstergeleri
WIR	: Dünya Yatırım Raporu
VAR	: Vektör Otoregresyon
YSGM	: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırımı Alan Ülkedeki Belirleyicileri	11
Tablo 2. Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Akımları 2013-2015 (Milyar dolar ve yüzde olarak)	33
Tablo 3. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)	40
Tablo 4. İktisadi Birleşme Türleri ve Özellikleri	47
Tablo 5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerinde Ekonomik Entegrasyon Etkileri Mekanizması	65
Tablo 6. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları.....	93
Tablo 7. ADF Birim Kök Analizi Sonuçları	101
Tablo 8. Ng – Perron Birim Kök Analizi Sonuçları.....	102
Tablo 9. İz Testi İstatistiği Sonuçları	103
Tablo 10. Maksimum Özdeğer Test İstatistiği Sonuçları.....	103
Tablo 11. Normalize Edilmiş Denklem.....	104
Tablo 12. Johansen Hata Düzeltme Modeli	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Küresel doğrudan yabancı sermaye akımları: 2004-2012 ve 2013-2015 (milyar dolar)	32
Şekil 2. Türkiye’ye doğrudan yabancı sermaye girişi (milyar dolar)	39
Şekil 3. Sınıflandırma ölçütleri	62
Şekil 4. Seçilmiş AB ülkelerine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımı (milyon dolar).....	67
Şekil 5. ASEAN ülkelerine toplam doğrudan yabancı sermaye yatırım girişi (milyar dolar)	68
Şekil 6. NAFTA üyesi Meksika’ya doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri (milyar dolar)	69
Şekil 7. MERCOSUR üyelerine doğrudan yabancı sermaye girişi (milyon dolar)	70

BÖLÜM I

GİRİŞ

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için kaynak ihtiyacı duymakta fakat bu kaynakların bulunmasında sorunlar ile karşılaşmaktadırlar. Özellikle az gelişmiş ülkeler ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu yatırımları finanse etmede iç tasarruf yetersizliği, gelir dağılımı bozukluğu, kişi başına düşen milli gelirin düşük olması gibi sorunlar bu ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını ilerletmede önlerindeki en büyük engellerdendir.

Yatırımları finanse etmek için gerekli olan iç tasarrufların yetersizliği, dış tasarruf ve kaynaklara olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu nedenle yabancı sermaye, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmaları yolunda önemli bir dış kaynak olmaktadır. Yabancı sermaye çeşitleri arasında ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda bu yatırım türünün uzun dönemli olması ile güven yaratması, gerçekleştiği ülkede istihdam yaratması, teknolojik yayılmalar sağlaması, işgücünün eğitime katkıda bulunması, çoğu defa yatırımı alan ülkenin ödemeler dengesinde iyileştirmeler yaratması ve neticede ekonomik büyümeye yol açması ile açıklanabilmektedir.

Yatırımı alan ülkeye sağladığı bu katkılar ile birlikte yatırımı yapan girişimcinin de kendi ulusal sınırlarının dışında daha karlı bulduğu alanlara yönelme isteği ile kuşkusuz ki her iki taraf için de önem taşımaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını finanse etmede en güvenilir kaynaklardan biridir. Fakat bu yatırımların alıcı ülkelere daha fazla gelmesi her zaman bu ülkelerde ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı anlamına gelmemektedir. Zira bu yatırımların olumlu etkileri ancak yatırımı alan ülkelerin bu yatırımların sağlayacağı pozitif dışsallıkları içselleştirebilmeleri ile mümkün olmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmaları yolunda önemli bir kaynak olduğundan bu ülkeler, bu yatırımları çekebilmek için çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Ucuz işgücü olanakları sunmak, piyasa genişliği sağlamak, ticaret engellerini kaldırmak, teşvikler

yaratmak, bölgesel entegrasyonlar oluşturmak bu politikalardan bazıları olarak gösterilebilir.

Bu bağlamda, bölgesel entegrasyonlar oluşturmak doğrudan yabancı sermaye yatırımları için oldukça önemlidir. Zira bölgesel entegrasyon anlaşmaları ile üye ülkeler kendi aralarında ticareti serbestleştirip daha geniş bir piyasa yaratarak üye ülkeler arasında sermayenin daha etkin alanlara yönelmesini ayrıca üçüncü ülkelere bölge içine sermaye akışı sağlaması ile çoğu defa tüm bölgenin birleşmeden olumlu etkilenmesini sağlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde üretimin hızla artmasına rağmen ulusal piyasanın yetersizliği sorunu bölgesel entegrasyonlar oluşturarak geniş bir piyasa yaratılması ile çözülebilmektedir. Daha geniş bir piyasa kaynakların verimliliğini arttırmakta, ölçek ekonomileri sağlamakta, dış rekabet gücünü arttırmaktadır. Gelişmiş ülkeler için durum böyleyken; azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de piyasalarını birleştirerek daha fazla sermaye sağlamakta ve ekonomik büyüme yolunda avantaj kazanmaktadırlar.

Ülkelerin beklentilerinin bu yönde oluşu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı ülkelerin kendi aralarında ekonomik ilişkilerini serbestleştirmelerini içeren bölgesel entegrasyon anlaşmaları gerçekleştirmelerine yol açmıştır. Özellikle Avrupa Birliği entegrasyonunun üye ülkelere sağladığı avantajlar ile bölgesel entegrasyonların sayısında artışlar yaşanmıştır.

Bölgesel ekonomik entegrasyonların ülkeler için önem arz eden doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde önemli olduğunu ve sadece azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de bu bağlamda önemli entegrasyonlar oluşturduklarını söyleyebiliriz.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile iktisadi bütünleşmeler arasındaki ilişkiyi Gümrük Birliği Teorisi ile açıklamak mümkündür. Gümrük Birliği Teorisi'ne göre ekonomik entegrasyonların iki tür etkisi söz konusudur. Bunlar statik ve dinamik etkiler olarak sınıflandırılmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik entegrasyonlar arasındaki ilişki statik ve dinamik etkilerin her ikisi ile de açıklanabilmekteyken bu ilişki daha çok dinamik etkiler arasında yer alan yatırımları özendirme etkisi ile açıklanmaktadır. Bu etkiye göre gümrük birlikleri, kaynakların etkinliğini arttırarak ulusal geliri arttırır. Ulusal gelirdeki artış ise tasarruf ve yatırımları arttırır. Bununla birlikte gümrük birlikleri, tarifelerin yükselmeyeceği konusunda güven vererek yatırım riskini azaltır ve böylece yatırımcıların kar beklentisini arttırır ve

yabancı yatırımcıları harekete geçirir. Böylece bölgeye üçüncü ülkelerden de önemli ölçüde yabancı sermaye gelmesini sağlar.

Bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye yönelmesinde önemli olan unsurlar arasında yer alan ekonomik entegrasyonlara üyelik üzerinde durulmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ekonomik entegrasyon faaliyetlerinin nasıl bir sonuç verdiği incelenmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin dünyanın en önde gelen entegrasyon bölgesi olan Avrupa Birliği'ne adaylığının uzun zamandır devam etmekte olduğu, üyelik için ciddi adımlar atmış olduğu hatta Birlik ile Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalamış olduğu, henüz tam entegrasyon sağlamasa da ekonomik entegrasyon aşamalarının önemli bir kısmına dahil olduğu göz önünde bulundurularak Türkiye'nin geçirdiği bu sürecin, diğer bazı değişkenler de dikkate alınarak ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmede ne derecede etkili olduğu incelenmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmada ülkelerin ekonomik büyümelerinde ve kalkınmalarında önemli bir kaynak haline geldiği ileri sürülen doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ülkeler arasında oluşturulan ekonomik entegrasyonların etkisini araştırmak ve bu iki unsur arasındaki ilişkiye dair ortaya konulmuş olan teorinin geçerliliğini sınamak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde piyasa büyüklüğünün, işgücü maliyetlerinin, ekonomik istikrarsızlığın ve ekonomik entegrasyona üyelik sürecinin etkisi test edilmektedir. Böylece ekonomik entegrasyonlar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi açıklayan teorik altyapının en azından ekonomik entegrasyon aşamalarına ciddi bir şekilde dahil olmuş bir ülke olan Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye girişlerini nasıl etkilediği ortaya konulmaktadır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik entegrasyon ilişkisini açıklayan çok sayıda çalışma olmasına rağmen literatür taraması yapıldığında Türkiye'de entegrasyon yolunda atılan adımların gelişmekte olan Türkiye için oldukça önemli olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ne şekilde etkilediğini dikkate alan çalışmaların oldukça yetersiz olduğu gözlenmiştir. Bu doğrultuda, bu çalışmanın gerek

doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik entegrasyon ilişkisini ayrıntılı açıklamaları ile gerek ise Türkiye’de entegrasyon kapsamında atılan adımların bu yatırımları nasıl etkilediği konusunda uygulamaya yer vermesi ile literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Çalışmanın Kısıtları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik entegrasyon ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada çoğu çalışmada da olduğu bazı kısıtlarlar ile karşılaşmıştır. Bu kısıtlar genellikle verileri elde etme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bu durum Türkiye için istenilen bazı dönemlere ait verilerin elde edilememesi ile açıklanabilir. Çalışmada işgücü maliyeti yıllık verilerine istenilen yıllar için direkt ulaşılamamıştır. Bu değişkene ait veriler için asgari ücret rakamları kullanılmış olup bazı yıllar için asgari ücretin yıl içinde birkaç defa değiştirilmesi ile karşılaşmış ve bu değişkene ait veriler ancak bazı hesaplamalar ile elde edilebilmiştir.

1.4. Çalışmanın Planı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ekonomik entegrasyonlara üyelik ile birlikte diğer bazı değişkenlerin de etkisinin araştırıldığı çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş bölümü olup bu bölümde kısaca çalışmanın içeriğine, önemine, amacına, kısıtlarına ve araştırma planına yer verilmektedir. İkinci bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili açıklamalara yer verilmektedir. Üçüncü bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik entegrasyon ilişkisini açıklayan teorik dayanaklar üzerinde durulmaktadır. Yine bu bölümde literatürde yer alan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik entegrasyon ilişkisini açıklayan çok sayıda çalışmanın bulgularına da yer verilmektedir. Dördüncü bölümde ise üçüncü bölümde yer verilen doğrudan yabancı sermaye ve ekonomik entegrasyon ilişkisinin teorik dayanağının geçerliliğinin Türkiye ekonomisi için test edilmesine yer verilmektedir. Beşinci bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuçlara ve bu sonuçlar doğrultusunda yapılabilecek önerilere yer verilmektedir.

BÖLÜM II

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI İLE İLGİLİ TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY), bir ekonomideki yerleşik doğrudan yatırımcının bir başka ülkede yerleşik bulunan doğrudan yatırım kuruluşu ile sürekli ilişki içinde olmasını yansıtır ki bu, iki kuruluş arasında uzun süreli ilişkinin olduğunu ve doğrudan yatırımı yapan kuruluşun, kendisine DYSY yapılan kuruluşun yönetimi üzerinde önemli ölçüde etkinliği olduğu anlamına gelmektedir. Doğrudan yatırım, bu iki kuruluş arasında başlangıç sermayesini ve ayrıca sonraki sermaye akımlarını, doğrudan sermaye ilişkisi olmamak ile birlikte yatırımcısı aynı grup olan anonim veya tüzel kişiliği olmayan şirketlerin akım ve pozisyonlarını da içermektedir (International Monetary Fund [IMF], 1993, s.86)

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'na göre,

Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurtdışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç),

- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,

2) Yurtiçinden sağlanan;

- Yeniden yatırımlarda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla;

i) Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

ii) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade eder (17.06.2003 tarihli ve 25141 sayılı Resmi Gazete).

Güngör (2002, s.74) de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, sermayenin bir ülkeden başka bir ülkeye transferi olarak tanımlamaktadır. Bu tür sermaye alternatif yatırım kararları üzerinde beklenen getirilerin dikkate alınması sonucu ortaya çıkmaktadır.

Seyidoğlu (2007, s.598), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını bir şirketin üretimini kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının dışına taşımak amacı ile başka ülkelerde üretim tesisi kurması ya da başka ülkelerdeki üretim tesislerini satın alması şeklinde tanımlamaktadır. Yatırımcının yurtdışındaki üretim tesisinin mülkiyetine kısmen veya tamamen sahip olması, bu tesisin yönetim ve denetimi üzerinde söz sahibi olması ise bu yatırımların en önemli özellikleri arasında yer almaktadır.

Moosa (2002, s.1) ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını bir ülkede bulunan yerleşiklerin bir başka ülkede yerleşik firmaların üretim, dağıtım gibi faaliyetlerini kontrol edebilmek için bunların mülkiyetini ele geçirmesi olarak tanımlamaktadır.

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kapsamı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kapsam açısından değerlendirildiğinde farklı şekillerde ortaya çıkabildiği görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; yatırımın üretim zincirindeki yerine göre, yeni işletme yaratıp yaratmamasına göre, mülkiyet durumuna göre veya amacına göre sınıflandırılabilir.

2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Mülkiyet Sağlaması Açısından Sınıflandırılması

Bu açıdan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ortak girişim ve tam mülkiyete dayalı şirket ya da sınırötesi birleşme ve satınalmalar şeklinde sınıflandırılabilir.

Ortak girişim, bir yabancı şirketin yatırımın yapılacağı ülkedeki bir yerli şirket ile ortak şirket kurmasıdır. Tam mülkiyete dayalı bağlı şirket ise bir ülkede yerleşik bulunan bir yabancı yatırımcının başka bir ülkedeki bir şirketi kendisine katması, onun mülkiyetine %100 sahip olması veya yeni bir şirket kurması ile oluşan şirket olarak tanımlanmaktadır. Burada amaç kimi zaman şirket ile ilgili önemli kararları yerli yatırımcıya danışmadan gerçekleştirmek kimi zaman ise işletmeye has bilgi ve

becerilerin, tekniklerin aktarılmasını önlemek olabilmektedir (Seyidoğlu, 2007, s.599-600).

Sınırötesi birleşme ve satınalmalar, bir ülkedeki yabancı kuruluşun bir diğer ülkedeki kuruluşun kontrolünün belli bir yüzdesine sahip olması veya bu kuruluşun tamamını satın alarak kuruluşa tamamen sahip olması olarak tanımlanmaktadır (Zhang ve Wan, 2004; aktaran: Zhu ve Huang, 2007, s.40-41). Bir sınırötesi birleşme gerçekleştiği zaman ilk görev kaynakların, faaliyetlerin, işletmelerin birleştirilmesidir (Zhu ve Huang, 2007, s.41). Satınalmalarda ise zaten varolan bir işletmenin stoklarına, kontrolüne sahip olmak söz konusudur (Kogut ve Singh, 1988, s.412).

2.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yeni İşletme Yaratması Açısından Sınıflandırılması

Bu açıdan doğrudan yabancı sermaye yatırımları; yeşil alan yatırımları, kahverengi alan yatırımları ve satınalmalar olarak sınıflandırılabilir.

Yeşil alan yatırımlarında, yabancı yatırımcı tarafından yatırımın yapılacağı ülkede yeni bir işletme kurulmakta ve emek buradan kiralanmaktadır. Yabancı yatırımcının yönetimi, teknolojisi ve bilgi birikimi doğrultusunda kiralanmış işgücü eğitilmektedir. Bu durum, yatırımı alan ülkede yeni bir iş, istihdam yaratmakta olduğundan yatırımı alan ülke açısından bir avantaj olarak görülmektedir (Meyer ve Estrin, 2001, s.576).

Kahverengi alan yatırımlarında yabancı yatırımcı, yatırımı yapacağı ülkeden bir firma satın almakta; fakat neredeyse bu firmanın tamamını değiştirmektedir. Yeni işletme büyük ölçüde yabancı yatırımcı tarafından sağlanan üretim teknolojisi, yönetsel deneyim, finansal sermaye gibi faktörler ile sadece kısa bir süre sonra (çoğu zaman bu süre iki yıldan daha az olmakta) yeniden yapılandırılmaktadır (Estrin, Kirsty ve Sarah, 1997; aktaran: Meyer ve Estrin, 2001, s.576).

Satınalmalar ise yabancı yatırımcı tarafından başka bir ülkede varolan bir işletmenin stokları ile satın alınmasıdır. Satınalmalar, yatırımcının yeterli bir kontrol sağlayabilmesi için yapılmaktadır (Koguth ve Singh, 1988, s.412). İşletmenin satın alınması ile yabancı yatırımcı normal olarak üretim tesislerine, satış gücüne ve pazar payına da sahip olmaktadır. Yabancı yatırımcı, yerel varlıklar üzerinde kontrolü ele almaktadır. Yeşil alan yatırımlarında öncelikli olarak yatırımcının kaynakları kullanılıp bu kaynaklar yerel olarak elde edilen varlıklar ile birleştirilirken; satın alma işleminde

öncelikli olarak yerel varlıklar kullanılıp bu varlıklar yatırımcının kaynakları ve özellikle yönetsel yetenekleri ile birleştirilmektedir (Meyer ve Estrin, 2001, s.576).

2.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Üretim Zincirindeki Yeri Açısından Sınıflandırılması

Bu açıdan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak sınıflandırılabilir.

Yabancı bir firmanın bir başka ülkede DYSY gerçekleştirmesinde ya da firmanın çok uluslu hale gelmesinde iki neden vardır: Bunlardan biri diğer pazarlara da hizmet sağlamak, başka pazarlara da erişebilmek; bir diğeri ise ülkeler arasındaki girdi maliyetleri farklılıklarından yararlanmaktır. Bunlardan diğer pazarlara erişebilmek ve iyi hizmet sunabilmek için yapılan yatırımlar, yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bir firma ürünlerini ihracat yolu ile başka pazarlara ulaştırabilir; fakat bu durumda firma birçok maliyet ile karşılaşabilir. Bunlardan bazılarını taşıma maliyetleri, tarifeler vs. oluşturmaktadır. Firma, bu durumda yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunarak pazara yakın olmak ve böylece daha kısa sürede mal ulaştırabilmek ile maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Ülkeler arasındaki girdi maliyetleri farklılıklarından yararlanmak için yapılan yatırımlar ise dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bu yatırımlarda maliyet farklılıklarından yararlanmak için üretim zincirini bir diğer düşük maliyetli yere taşımak esastır. Kısacası, bu tür yatırımlarda üretimin aşamaları farklı yerlerde gerçekleştirilerek düşük girdi maliyeti avantajı elde edilmektedir (Shatz ve Venables, 2000, s.5-6).

2.2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Amaç Açısından Sınıflandırılması

Bu açıdan doğrudan yabancı sermaye yatırımları; kaynak arayan, pazar arayan, etkinlik ve stratejik varlık arayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak sınıflandırılabilir.

Kaynak arayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımcının bir başka ülkede kendi ülkesindekinden daha etkin üretim faktörleri araması ile ortaya çıkmaktadır. Bir bölge veya ülkenin belirli kıt kaynaklar açısından mutlak avantaja sahip olması, o bölge veya ülkenin hükümetine önemli bir pazarlık gücü sağlamak ile

birlikte bu sınırlı kaynaktan fayda sağlamak isteyen yatırımcıların da yatırımlarını buraya yönlendirmelerini sağlayabilmektedir. Yatırımcı tarafından aranan kaynaklar; doğal kaynaklar, hammaddeler ve vasıfsız işgücü olabilmektedir. Şayet aranan kaynak bir doğal kaynak ise bu kaynağın marjinal maliyeti her iki taraf için de sifıra yakın olmaktadır. Bu yatırımlar, düşük katma değer ve düşük sermaye içeren yatırımlardır. Bu yatırımlar özellikle yatırım geliştirme yolunun ilk evresinde yer alan gelişmekte olan ülkelerde görülen yatırım çeşidi olup bu ülkeler için oldukça önem taşımaktadır (Narula ve Dunning, 2000, s.151).

Pazar arayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımcının yeni pazarlara girmek veya mevcut pazarını korumak istemesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu yatırımlar, ihracatta önemli engellerin olduğu veya komşu pazarların potansiyel yatırımcılara ölçek ekonomilerinden faydalanmak için önemli avantajlar sunduğunda gerçekleştirilmektedir. Bu yatırımlar için yatırım yapılacak ülkenin nüfus ve talep büyüklüğü önem taşımaktadır. Bu yatırımlar en sık yatırım geliştirme yolunun ilk evresinin ikinci kısmında ve ikinci evresinde olan ülkelerde görülmektedir (Narula ve Dunning, 2000, s.151).

Etkinlik ve stratejik varlık arayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımcının ölçek ekonomilerinden yararlanmak sureti ile etkinliğini arttırmak ve mülkiyet avantajları sağlamak istemesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu iki yatırım çeşidi, yatırımın yapılacağı ülkede oluşturulan varlıkların belirli bir eşik seviyesini gerektirmesi ve her ikisinin de küreselleşme sürecinden beslenmesi açısından benzerdir. Bu durum, bu yatırımların genellikle yatırım geliştirme yolunun ikinci evresinin sonundaki ve sonraki evrede yer alan ülkeler ile ilişkili olması ile örtüşmektedir. Özellikle varlık arayan yatırımlar, gelişmiş endüstriyelleşmiş ülkeler ile ilişkilidir (Narula ve Dunning, 2000, s.152).

2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Kuşkusuz ki temel amacı kar sağlamak olan yatırımcı, bu amacına ulaşabilmek için yapacağı yatırım çeşidine en uygun ülkeyi iyi belirlemek istemektedir ve bu nedenle yatırım yapacağı ülkeyi belirlerken bazı faktörleri göz önünde bulundurmaktadır. Zira, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nereye yapılacağını belirleyen birçok faktör vardır. Bu faktörler, farklı çalışmalarda farklı gruplandırmalara tabi tutulmaktadır.

Nunnenkamp (2002, s.3) bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişini belirleyen faktörlerin geleneksel olan ve geleneksel olmayan şeklinde ayrılabilceğini, geleneksel faktörlerin yatırım yapılacak ülkenin ekonomik kapasitesi, ekonomik büyüme durumu, pazar büyüklüğü, nüfusun büyüme hızı, yurtiçi vatandaşların alım gücü, risk durumu gibi faktörler olduğunu; geleneksel olmayan faktörlerin ise bölgeler arasındaki maliyet farklılıkları, tamamlayıcı üretim faktörlerinin durumu, yerel beceriler gibi faktörler olduğunu belirtmektedir.

Kahai (2004, s.44), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri, üç kategoriye ayırmaktadır. İlk kategoride yatırım yapılacak ülkenin piyasa büyüklüğü, büyüme potansiyeli, alım gücü, üretim maliyeti, coğrafî konumu ve doğal kaynaklardan oluşan geleneksel faktörler yer almaktadır. İkinci kategoride yatırım yapılacak ülkenin politik, sosyal ve kültürel çevresi ile ilgili faktörler yer almaktadır.     nc  kategoride ise yatırım yapılacak  lkeledeki işlem maliyetinin büyüklüğü ile ilgili faktörler yer almaktadır.

Loree ve Guisinger (1995, s.286-290) ise bu faktörleri, politik olan ve politik olmayan şeklinde sınıflandırmakta olup politik faktörlerin yatırım için verilen teşvikler ve performans gereklilikleri gibi faktörler olduğunu; politik olmayan faktörlerin ise altyapı seviyesi, kişibaşına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, ücret düzeyi, kültürel mesafe gibi faktörler olduğunu belirtmektedirler.

1998 Dünya Yatırım Raporu'nda ise bu belirleyici faktörler politik, ekonomik ve yatırım ortamına ilişkin faktörler olarak sınıflandırılmaktadır (United Nations Conference on Trade and Development [UNCTAD] World Investment Report [WIR], 1998, s.91).

Tablo 1

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırımı Alan Ülkedeki Belirleyicileri

Yatırımı Alan Ülke Belirleyicileri	
1.Politik Faktörler	-Ekonomik, politik ve sosyal kararlılık -Yabancı yatırımların giriş ve işleyişi ile ilgili kurallar -Yabancı ortaklar ile ilgili anlaşma standartları -Piyasaların işleyiş ve yapısı ile ilgili politikalar -Yabancı yatırımlar ile ilgili uluslararası anlaşmalar -Özelleştirme politikaları -Ticaret politikası ve ticaret politikası ile yabancı yatırımların uyumu -Vergi politikası
2.EkonomikFaktörler	Yatırımın Türüne Göre Yatırımı Alan Ülkedeki Ekonomik Belirleyiciler -Piyasa büyüklüğü ve kişi başına gelir -Piyasanın büyümesi -Bölgesel ve küresel pazara erişim -Ülkeye özgü tüketici tercihi -Piyasa yapısı
	A.Pazar Arayan -Hammaddeler -Vasıfsız ucuz işgücü -Vasıflı işgücü -Teknoloji, yenilikçilik ve oluşturulan diğer varlıklar -Fiziksel altyapı -Haberleşme
	B.Kaynak/Varlık Arayan -İşgücünün verimliliği için gerekli kaynakların maliyeti -Diğer girdi maliyetleri -Bölgesel ticaret anlaşmalarına üyelik
3.Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	C.Etkinlik Arayan -Yatırım promosyonu (imaj, yatırım üreten aktiviteler, yatırım kolaylaştırma hizmetleri) -Yatırım teşvikleri -Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik) -Sosyal etkenler (yaşam kalitesi vb.) -Yatırım sonrası hizmetler

Görüldüğü gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörler farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Buna rağmen bu çalışmada bu şekilde bir ayrıştırma yapılmadan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirlemede önemli görülen bazı faktörlere yer verilmektedir.

2.3.1. Pazar Büyüklüğü

Bir ülkenin pazar büyüklüğü, o ülkenin kişi başına gayri safi yurtiçi hasılası ile ilgilidir. Teoriye göre, bir ülkenin pazar büyüklüğü ve pazar büyüklüğü ile birlikte artan talep ile o ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye arasında pozitif bir ilişki vardır. Yabancı yatırımcı, yatırım yapacağı ülkedeki kişi başına gelirin ve nüfusun yüksek olması ile ilgilenmektedir. Çünkü yüksek gelir ve nüfus daha fazla talep bu da yatırımcının karının artması demektir. Bu nedenle özellikle pazar arayan yabancı yatırımcı için yatırım yapacağı ülkede bu unsurlar önem taşımaktadır (Batmaz ve Tekeli, 2009, s.21).

Lim (2001, s.12) pazar büyüklüğünün yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını uyardığını; dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ise pazar büyüklüğüne karşı kayıtsız olduğunu, sonuç olarak pazar büyüklüğünün doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki net etkisinin muhtemelen pozitif olduğunu belirtmektedir. Liu ve Pearson (2010, s.103) pazar büyüklüğünün doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini araştırırken birçok çalışmayı incelediklerini ve bu çalışmaların bu iki değişken arasında anlamlı ve pozitif ilişkiye rastladıklarını belirtmektedirler. Hussain ve Kimuli (2012, s.12) ise gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında, pazar büyüklüğünün en etkili faktör olduğu sonucuna varmışlardır. Coughlin, Terza ve Arromdee (1991, s.675) de pazar büyüklüğünün bir göstergesi olarak kişi başına geliri kullandıkları çalışmalarında bu değişken ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır.

2.3.2. Ucuz İşgücü

Bir ülkede ücret seviyesinin yüksek olması, o ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişinin daha düşük olması demektir. Bir ülkede ücretlerin yüksek olması, orada üretilen ürün fiyatlarının da yüksek olmasına neden olacaktır. Bu ise gerek yurtiçi

piyasada gerek ise uluslararası piyasada daha az rekabet gücüne sahip olmak anlamına gelmektedir (Karluk, 2009, s.696-697).

Buna rağmen ampirik bulgular incelendiğinde her zaman teori ile bağdaşan sonuçlara ulaşılmadığı görülmektedir. Bu durum çeşitli nedenlerden kaynaklanabilmektedir.

Fung ve diğerleri (2000), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının emek maliyetinin nispeten daha az olduğu yerlere yöneleceklerini belirtirlerken; Zhao ve Zhu (2000) Avrupa'daki yatırımcıların yatırımlarını nereye yönlendireceklerinde işgücü maliyetlerinden ziyade işgücü verimliliğine önem verdiklerini belirtmişlerdir. Shi (1996) Tayvan ve Hong-Kong'taki yatırımcılar için Çin piyasasındaki düşük işgücü maliyetinin buraya doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunmalarında belirleyici olduğunu belirtirken; Ondrich ve Wasylenko (1993), bu yatırımlar ile işgücü maliyetleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulamamışlardır (Liu ve Pearson, 2010, s.104-105).

Hanson II (1995, s.150) ise bir dönem Birleşmiş Milletler (BM)'de iş kayıpları ile ilgili halkın endişeye kapıldığını, bu iş kayıplarının düşük ücretlere sahip ülkelere sermaye kaçıışı ile ilgili olduğunu belirtmektedir.

2.3.3. Ekonomik ve Politik İstikrar

Bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişinde önemli teşvik unsurları olan doğal kaynaklar, iç pazar ve ucuz işgücü gibi faktörler tek başlarına yeterli olamamaktadır. Günümüzde yatırım yapılacak ülkede ekonomik ve politik istikrar, yabancı yatırımcı açısından en belirleyici faktörlerden biri haline gelmiştir. Sürekli iktidar değişikliği ve politik çalkantılar yaşayan ülkeler, yabancı yatırımcılara cazip gelmemektedir. Oysa hızla büyüyen, gelir bölüşümünü adaletli bir şekilde gerçekleştiren, ekonomik ve politik istikrara sahip olan ülkeler yabancı yatırımcılar için cazip olmaktadır. Yabancı yatırımcılar için yatırım yapacağı ülkedeki iktisat politikaları da önemlidir. Bu açıdan bakıldığında piyasa mekanizması güçlerine dayanan daha liberal politikalar uygulayan ekonomiler, yabancı sermaye çekmede daha başarılı olmaktadır (Zengin, 2003, s.56).

Mınor (2003); politik risk, devlet politikalarındaki değişiklikler, ekonomik kararsızlık, altyapı yetersizliği ve yolsuzluk gibi faktörlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nereye yapılacağı konusunda önem taşıdıklarını vurgulamaktadır. Yine

Click (2005) de bir ülkede politik kararsızlığın ekonomik çevrede de belirsizlik yaratacağını bunun da ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişlerini engelleyeceğini belirtmektedir (Liu ve Pearson, 2010, s.105).

2.3.4. Kurumların Özellikleri

1990'lar öncesinde bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişlerinde etkili olan faktörlerden bahsedilirken kurumların özellikleri çoğunlukla bu faktörler arasında yer almamaktaydı. Oysa, 1990'lardan beri ekonomik büyüme sağlanmasında ve doğrudan yabancı sermaye girişlerinde kurumların rolünden ve öneminden sıkça bahsedilmektedir (Dumludağ, 2009, s.18).

Yabancı yatırımcının yatırım yapacağı ülkede yasal ve bürokratik zorlukların varlığı, kuruluş işlemlerinin uzun olması, kuruluş işlemlerinin zahmetli ve yüksek maliyetli olması, yabancı sermaye karar mekanizmasının işleminde farklı karar odaklarının olması ve bunlar arasındaki koordinasyon eksikliği, altyapı yetersizliği gibi sorunlar yatırımlar üzerinde caydırıcı etki yaratmaktadır. Ayrıca kamulaştırma politikalarında sık sık yaşanan değişiklikler de yabancı firmaların varlıklara yönelik yatırımlarını caydırmaktadır (Karluk, 2009, s.696).

Kurumlar; belirsizliği azaltarak, kararlı yapılar kurarak, mülkiyet haklarını belirleyerek bilgi vb. maliyetlerin azaltılmasını sağlamalıdır. Ekonomik büyüme oranlarını arttırmak, daha yüksek doğrudan yabancı sermaye sağlamak ve kurumların niteliğini arttırmak için devlet; rekabet, bankacılık, haberleşme gibi çeşitli alanlarda bağımsız düzenleyici nitelikli sağlam kurumların girişini arttırmak gibi bazı politikalar uygulamalıdır (Dumludağ, 2009, s.18).

Dumludağ (2009, s.27) Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ele aldığı çalışmada; Türkiye'de düşük yolsuzluk düzeyi, hükümetin kararlılığı, adaletin işleyişi, şeffaflık, yasal ve düzenleyici çerçeve, politik ve ekonomik kararlılık, mülkiyet hakları, adaletin etkinliği, ihtiyatlılık gibi kurumsal değişkenlerin doğrudan yabancı sermaye girişlerinde önemli etkiler yaratacağını belirtmektedir.

Ali, Fiess ve MacDonald (2010, s.215) 69 gelişmekte olan ülkeye yönelik 1981-2005 dönemine ait veriler kullanarak doğrudan yabancı sermaye girişlerinde kurumların rolünü araştırdıkları çalışmalarında, bu sermaye girişleri üzerinde kurumsal niteliğin oldukça önemli olduğunu, bu nedenle kurumsal kalitenin sağlam olması gerektiğini belirtmektedirler.

2.3.5. Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik

Bölgesel ticaret anlaşmaları; yatırımcılar lehine daha iyi bir yatırım ortamı hazırlayarak, pazar büyüklüğü yaratarak, ticaret anlaşmalarına katılan ülkelerde ticaret engellerini ve tarifeleri azaltarak daha başka reformların gerçekleştirileceğine dair bir taahhüt sağlayarak bu anlaşmaları gerçekleştiren ülkeler arasında ciddi bir doğrudan yabancı sermaye hareketinin gerçekleşmesine yol açmaktadır (Park ve Park, 2008, s.550).

Clausing ve Dorobantu (2005, s.77), Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin geçiş sürecinin ilk on yılı boyunca DYSY çekmedeki başarılarını inceledikleri çalışmalarında, bu ülkelerde pazar büyüklüğü ve düşük maliyet gibi bazı faktörlerin doğrudan yabancı sermaye girişlerinde etkili olabildiklerini; fakat asıl etkili olanın Avrupa Birliği Bildirisi'nin ilanı olduğunu belirtmektedirler.

2.3.6. Döviz Kuru

Benassi (1999); doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının döviz kuru rejimlerine duyarız kalamayacaklarını, yatırım yapacakları ülkeyi belirlerken döviz kuru rejimlerini dikkate alacaklarını belirtmektedir. Zira karşılaştırmalı üretim maliyetleri gibi belirleyiciler, reel döviz kuru seviyesi ile ilgilidirler. Benassi, döviz kurlarının yatırım kararları üzerindeki etkisinin iki şekilde ortaya çıktığını belirtmektedir: Bunlardan biri döviz kuru seviyesi ve bir diğeri döviz kuru değışkenliğidir (Güngör, 2002, s.76).

Döviz kuru seviyesi, doğrudan yabancı sermayenin giriş yapacağı ülkenin uzaklığından etkilenir. Yatırımcı, yatırım yapacağı ülke piyasasına hizmeti amaçlar ise doğrudan yabancı sermaye ticaret ikameci olur. Bu durumda farklı mekanizmalar ortaya çıkabilmektedir. Mesela; yatırım alan bir ülkenin para birimindeki bir değerkeme, bu ülke vatandaşlarının alım gücünü arttıracığından bu ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişlerini arttırır. Ayrıca reel döviz kurlarındaki bir değerkayı da yine bu ülkedeki sermaye maliyetini de azaltacağından doğrudan yabancı sermaye girişı üzerinde olumlu etki yaratabilir. Fakat yatırımcının amacı yeniden ihracat olur ise yatırım yapacağı ülke parasındaki bir değerklenme düşük rekabet gücüne neden olacağı, maliyetleri yükselteceğı için yatırımcıyı bu ülkeye yatırım yapma konusunda caydıracaktır. Döviz kurundaki sürekli değışiklikler ve yatırım yapılacak ülkede döviz kurunun istikrarsız oluşu da bu ülkeye DYSY yapılmasını engelleyecektir (Güngör, 2002, s.76).

Lin, Chen ve Rau (2010, s.466-467) Tayvanlı yatırımcılar tarafından Çin'e yapılan yatırımlar ile ilgili araştırmalarında, bu yatırımlar üzerinde döviz kuru hareketlerinin anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, genel olarak ampirik bulgularının teori ile uyumlu olduğunu belirtmektedirler. Fakat doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde döviz kuru belirsizliğinin etkisinin biraz da yabancı yatırımcının tutumuna bağlı olduğunu, bu nedenle yapılan çalışmalarda yatırımı yapan firmanın tutumuna da dikkat çekilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Zira, kimi yatırımcılar risk sever olabilmektedir.

2.3.7. Teşvikler

Oman (1999) doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına verilen teşvikleri finansal teşvikler, mali teşvikler ve düzenleyici teşvikler olarak sınıflandırmaktadır. Finansal teşvikler daha çok gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmakta olup bu teşvikler; doğrudan nakdi yardımlar, hibeler, düşük faizli krediler, arazi tahsisi, elektrik ve su fiyatlarının düşürülmesi gibi düzenlemeleri içermektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise daha çok mali teşviklerde bulunmakta olup bu teşvikler; vergi indirim ya da erteleme, ithalat vergisinden muafiyet gibi düzenlemelerdir. Mali teşvikler ile karlar üzerindeki kurumlar vergisi azaltılmaya ya da yeni sermaye mallarının satın alınma maliyetleri düşürülmeye çalışılmaktadır. Düzenleyici teşvikler ise çalışma hakları, çevrenin korunması ile ilgili kuralların düzenlenmesi veya gevşetilmesi, serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, piyasaların serbestleştirilmesi gibi düzenlemeleri kapsamaktadır (Göker, 2007, s.33-34).

Lim (2001, s.13) de mali teşviklerin hem yatay hem de dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını uyardığını belirtmektedir. Buna rağmen üretim maliyeti minimizasyonuna önem veren dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının mali teşviklerden daha fazla etkilendiğini; çünkü bu yatırımların maliyetlere daha duyarlı olduğunu belirtmektedir. Yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ise mali teşviklere nazaran yatırımın yapıldığı ülkenin pazarının yaşayabilirliğine bu nedenle de korumacı politikalar gibi bazı politikalara bağlı olduğunu; fakat sonuç olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde mali teşviklerin net etkisinin pozitif olduğunu da belirtmektedir.

2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırımı Alan Ülkeye Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, yabancı yatırımcı ve yatırımı alan ülkenin her ikisi de çıkarlarını gözetmektedir. Bu yatırımların iki tarafa da sağlayacağı faydanın dağılımı; yapılan yatırımın niteliğine, tarafların pazarlık gücüne, yatırım izni şartlarına, avantaj ve dezavantajların iyi hesaplanmasına vs. bağlıdır. Her iki taraf da avantaj ve dezavantajları iyi değerlendirir ve avantajları en iyi biçimde kullanır ise bu alışverişten büyük ölçüde karlı çıkabileceklerdir (Zengin, 2003, s. 60).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını alan ülke açısından bakıldığında bu yatırımların etkileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılık gösterebildiği gibi bu etkiler olumlu veya olumsuz olarak da farklılık gösterebilmektedir.

Gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının o ülkenin ekonomisi üzerinde yarattığı olumlu etkilerin, gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımların yarattığı olumlu etkiler ile kıyaslandığında daha fazla olduğu görülmektedir (Zengin, 2003, s. 60).

Ayrıca bu yatırımların bu ülkelere bazı avantajlar sağlamak ile birlikte bazı dezavantajlara da yol açabildiği görülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sağladığı avantajlara bakacak olursak; doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunan yatırımcının yerli üreticiye üretim tekniklerini geliştirmek için teknik yardım sağlaması veya yerli üreticinin yabancı yatırımcının tekniklerini ve teknik bilgisini taklit etmesi, yabancı yatırımcının yönetim ve organizasyon ile ilgili eğitim vermesi bu yatırımların alıcı ülkeye sağladığı avantajlardandır (Göker, 2007, s.37).

Urata (2000)'ya göre bu yatırımların bir başka yararı, finansal kaynakları alıcı ülkeye çekerek burada üretim olanaklarını genişletmesidir. Ayrıca bu yatırımların bir diğer avantajı, alıcı ülkeyi yabancı yatırımcının dağıtım kanalı içine çekmesidir. Bununla birlikte, ulusal dağıtım kanalını kullanan alıcı ülke ihracatını arttırmak ile kalmayacak gerekli ara mallarını da ithal etme olanağına kavuşacaktır (Güngör, 2002, s.73-74).

Moran (2005)'a göre bu avantajların büyüklüğü çeşitli faktörlere bağlıdır: Bunlardan biri yerli firma ile yabancı firma arasındaki teknoloji ve verimlilik düzeyi farklılığıdır. Bu farklılık ne kadar çok ise yerli üretici yaratılan dışsallıkları değerlendirmekte o kadar zorlanacaktır. Alıcı ülkede yapılan yatırımın yeni yatırım olması ve bunun pozitif dışsallık yaratması kadar bu pozitif dışsallıkları

içselleştirebilecek yerli üreticinin varlığı da önem taşımaktadır. Pozitif dışsallıklardan faydalanmanın bir diğer yolu da alıcı ülkenin daha liberal yatırım ortamına sahip olmasıdır. Daha liberal yatırım ortamı, daha dinamik ve etkin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının alıcı ülkelere girişini sağlayacaktır. Avantajların büyüklüğünü belirleyen bir diğer faktör kümeleşme etkisidir. Kümeleşme; birbiri ile bağlantılı firmaların, komşu sektörlerin, yan sanayi ve hizmet tedarikçilerinin coğrafi olarak aynı bölgede toplanarak işbirliği yapmasıdır. Firmalar birbirlerine yakın olarak yerleştiklerinde etkinlikleri artmakta ve alıcı ülkenin yatırımlar konusunda güvenli olduğuna dair yabancı yatırımcıları yatırımlar için teşvik etmektedir (Göker, 2007, s.37-38).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının reel ücretleri alıcı ülkede arttırması ve devlete vergi gelirleri yaratması gibi bazı parasal avantajlar da sağladığından bahsedilmektedir (Güngör, 2002, s.74).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yol açtığı dezavantajlara bakacak olursak; bu yatırımlar gelişmekte olan ülkelerde önemli oranda döviz girişi veya kar çıkışı yarattığında ödemeler dengesinde bozulmalara neden olabilmektedir. Ülkeye önemli ölçüde döviz girişi ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açarak ihracatı olumsuz etkileyecek, ithalatı arttıracak veya kur ayarlaması gerekliliği ile ekonomik istikrarı bozacaktır. Büyük kar transferleri ile de alıcı ülkeden önemli ölçüde döviz çıkışı olması döviz kurunun aşırı yükselmesine, yerli üreticinin ithal girdi maliyetlerinin yükselmesine neden olabilmektedir (Göker, 2007, s.38).

Bilhassa belli bir sektöre yoğun teşviklerin olması durumunda kamu sektörü ile teşvik edilen sektör arasında ciddi ekonomik ve politik bağımlılık oluşması bu sektörde rant kollayıcı davranışların, rüşvet ve yolsuzlukların artmasına vs. neden olabilmektedir (Göker, 2007, s.38-39).

Teşvikler ile iyi yönlendirildiğinde bu yatırımlar, herhangi bir sanayi kolunda teknoloji yenilemeye veya rekabetin artmasına katkıda bulunurken; yönlendirmenin eksik olduğu durumlarda yabancı yatırımcı karlı bulduğu için varolan eski teknoloji ile yetinmeyi de tercih edebilir. Yabancı yatırımcı, alıcı ülkede tekeli ya da oligopolistik bir yapı bulduğunda da rekabet yaratmaktansa yine mevcut yapıyı sürdürmeyi seçebilecektir (Zengin, 2003, s. 60).

Yatırımı ileriye ve geriye bağlantıları güçlü olan sektörlerde yapmak ve yeni yan sanayi dallarının gelişimini teşvik etmek yerine yatırımı eski sınırlı bir alanda yapmak

yatırımcıya kar sağlayabilir; fakat bu durum alıcı ülkeye avantaj sağlamayabilir (Zengin, 2003, s. 60).

Yine bu yatırımlar için teşvik politikaları da önemli ayrıcalıklar içermemelidir. Aksi takdirde, alıcı ülkenin bu yatırımlardan sağlayacağı faydayı azaltabilecektir.

2.4.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi

DYSY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine üç ana teorik görüş bulunmaktadır: pozitif görüş, negatif görüş ve bağımlı etki görüşü (El Wassal, 2012, s.84).

Bunlardan pozitif görüşe göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımın yapıldığı ülkede yurtiçi sermaye birikimini arttırmakta ve böylece ekonomik büyüme için potansiyel başarı sağlamaktadır. Bu yatırımlar, alıcı ülkedeki yurtiçi yatırımları da harekete geçirmekte ve böylece toplam yurtiçi yatırımlar üzerinde pozitif etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkileri olarak ifade edilmekte ve ekonomik büyümenin sermaye odaklı olduğunu savunan neoklasik görüşten kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte bu yatırımlar, ekonomik büyüme üzerinde dolaylı yollar ile de pozitif etkiler yaratabilmektedir. Bu yatırımlar yatırımın yapıldığı ülkede ihracatı teşvik edebilmekte, kamu yatırım projelerini finanse etmek için daha fazla vergi geliri sağlayabilmekte, teknolojik yayılma gerçekleştirebilmekte, yine yatırımın yapıldığı ülkede yerel işgücünün becerilerinin artmasına, yönetim tekniklerinin gelişmesine, üretkenliğin transfer edilebilmesine de katkıda bulunabilmektedir (Sylwester, 2005, s.290-291). Romer (1994) bu dolaylı etkilerin, bilgi ve teknolojiyi üretim faktörleri olarak kabul eden içsel büyüme modelleri ile açıklanabileceğini belirtmektedir (El Wassal, 2012, s.84).

Negatif görüşe göre bu yatırımlar alıcı ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde negatif etkiler yaratmaktadır. Saltz (1992), bu yatırımların yatırımın yapıldığı ülkede sermaye fiyatlarını arttırdığını ve böylece yerli yatırımları olumsuz etkilediğini ileri sürerken bağımlılık teorisyenleri de bu yatırımların yurtiçi yatırımları dışlayabildiğini savunmaktadırlar (Sylwester, 2005, s.291). Yabancı yatırımcılara verilen teşvikler alıcı ülkedeki yerli yatırımcıları olumsuz etkileyebilmektedir. Bornschier, Chase-Dun ve Robinson (1978, s.651) ise bu yatırımların yatırımın yapıldığı ülkede gelir eşitsizliğini arttırdığını ileri sürmektedirler.

Bağımlı etki görüşü ise bu yatırımların alıcı ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde bağımsız bir pozitif etkisi olmadığını savunmaktadır. Bu görüşe göre bu yatırımların ekonomik büyümeye etkisi, alıcı ülkenin koşullarına veya bu yatırımlardan gelen yararları içselleştirebilmesine bağlıdır (El Wassal, 2012, s.84).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının alıcı ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde yarattığı sonuçları araştıran çalışmalara baktığımızda, burada anlatılanları destekler sonuçlara ulaştıklarını görmekteyiz.

Tiwari ve Mutascu (2011, s.173), bu yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Asya ülkeleri için incelemişlerdir. Çalışmalarında, bu yatırımların ve ihracatın bu ülkelerde ekonomik büyümeyi ilerlettiği sonucuna ulaşmışlardır. Onlar, büyümenin ilk aşamada ihracat odaklı bir büyüme olmasının sonraki aşamada ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına dayalı bir büyüme olmasının uygun bir seçenek olduğunu da belirtmektedirler.

Mehic, Silajdzic ve Babic-Hodovic (2013, s.5) Güneydoğu Avrupa geçiş ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, bu yatırımların bu ülkelerde ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ekanayake ve Ledgerwood (2010, s.43) 85 gelişmekte olan ülkede bu yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, farklı gelir düzeylerine sahip ülkeler seçmişlerdir. Onlar, bu ülkelerde bu yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Maki ve Somwaru (2004, s.800) seçilmiş 66 gelişmekte olan ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve ticaretin bu ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaştıkları çalışmalarında, bu olumlu etkilerin büyük ölçüde ev sahibi ülkelerdeki beşeri sermaye stokuna bağlı olduğunu da belirtmişlerdir.

Bornschiefer ve diğerleri (1978, s.651) ise farklı ülke gruplarını dikkate alarak ekonomik büyüme üzerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, bu yatırımların ekonomik büyümeyi genel olarak negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

2.4.2. İstihdama Etkisi

Yatırım ve istihdam birbirleri ile ilişkili kavramlardır. Keynes (1936), Genel Teori’de yatırım ve istihdam arasında pozitif ilişki olduğunu ileri sürerken; bugün ekonomistler arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdama etkileri konusunda büyük ayrılıklar olduğu görülmektedir (Moosa, 2002, s.77).

Genel olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdama etkisi şu şekilde özetlenebilir (Moosa, 2002, s.77):

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, alıcı ülkede yeni tesislerin açılması yolu ile burada istihdamı doğrudan şekilde veya işgücü dağılımını uyararak dolaylı şekilde arttırabilir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, alıcı ülkede sağlıklı olmayan şirketlerin yeniden yapılandırılması veya satın alınması şeklinde alıcı ülkeye girer ise istihdamda değişiklik yaratmaz. İstihdam var olan seviyesini korur.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, alıcı ülkedeki üretim tesislerinin elden çıkarılması veya kapanmasına neden olur ise bu yatırımlar istihdamı azaltabilir.

Zengin (2003, s.62), yabancı yatırımcının işgücünün yoğun kullanıldığı hizmetler ve gıda gibi sektörlere doğrudan yatırım yapması durumunda, bu yatırımların alıcı ülkede istihdama olumlu etki yapacağını; fakat bu olumlu etkinin de yabancı yatırımcının alıcı ülkeden vasıflı ve vasıfsız işgücü kullanımına ve bu işgücünün eğitim ve bilgi düzeyine katkı sağlamasına bağlı olduğunu belirtmektedir.

Göçer, Mercan ve Peker (2013, s.117) Türkiye’de ihracat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işsizliğe olan etkisini inceledikleri çalışmalarında, ihracatın işsizliği azalttığı; fakat doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işsizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı şeklinde sonuçlara ulaşmışlardır. Çalışmaya göre, ihracattaki %100’lük bir artış, işsizliği %15 azaltırken; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki %100’lük bir artış, işsizliği %1.5 oranında azaltmaktadır.

Driffield ve Taylor (2000, s.90) çalışmalarında, İngiltere’de doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin işgücü piyasasına olan etkilerini araştırmışlardır. Onlar, bu yatırımların önemli etkilerinden birinin ücret eşitsizliğini arttırmaları ve alıcı ülkede çoğunlukla vasıflı işgücünün kullanımına yol açmaları olduğunu belirtmektedirler.

2.4.3. Ödemeler Dengesine Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi etkisi, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göre daha önemli bir konudur (Moosa, 2002, s.82). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının alıcı ülkede beklenen en önemli katkılarından biri, ödemeler dengesinde olumlu gelişmeler sağlamasıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımın yapıldığı ülkenin ödemeler dengesine sağladığı sermaye girişi ile sermaye hesabına olumlu etki yapmaktadır. Ayrıca bu yatırımlar gerek çokuluslu şirketin ihracatı ile gerek ise bu yatırımların mal ve hizmet ithalatını ikame etmesi ile ödemeler dengesi cari hesabına da olumlu etkiler yapmaktadır (Kurtişli-Kastratı, 2013, s.29).

Bununla birlikte bu yatırımların ödemeler dengesi üzerindeki etkisi olumsuz da olabilmektedir. Nitekim yabancı yatırımcıların üretimde kullandıkları ithal girdiler veya kar transferleri nedeni ile dışarıya döviz çıkışına neden olmaları, ödemeler dengesi olumsuz etkilemektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine net katkısı, yabancı yatırımcının ihracat-ithalat sonuçları ve sermaye giriş-çıkışlarına bağlıdır (Zengin, 2003, s.61).

Chidoko ve Sakuhuni (2015, s.746), 1981-2013 dönemi için Zimbabwe'nin ödemeler dengesi üzerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkilerini araştırmış ve bu yatırımların ödemeler dengesi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2.4.4. Teknolojiye Etkisi

Teknolojik yenilik ile firma büyüklüğü arasındaki ilişki dikkate alındığında; firma büyüdükçe araştırma ve geliştirme giderlerine daha fazla fon ayırdığı, bunun da çokuluslu dev firmalara avantajlar sağladığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu yatırımların alıcı ülkedeki teknoloji stokunu olumlu etkileyeceği düşünülmektedir (Yülek, 1991, s.51). Fakat teknoloji transferinin temel düğümü, alınan teknolojilerin adaptasyonu ve bu olgunun özellikle yatırımın yapıldığı ülkede teknoloji üretimini nasıl etkilediğidir (Yülek, 1991, s.53).

Bu açıdan bakıldığında, teknoloji transferinin yarattığı bazı sorunlar olmak ile birlikte teknoloji transferi, alıcı ülkelere katkılar da sağlamaktadır. Teknoloji transferi ve bunun üretimde yarattığı sorunlara bakacak olursak; ekonomik ölçekleri daha düşük olan, işsizliğin yüksek olduğu, işgücü eğitiminin düşük olduğu gelişmekte olan ülkelere

bu yatırımlar ile ileri teknolojinin doğrudan transferi, bazen verimsizliklere neden olabilmektedir. Bu teknolojilerin bu ülkelere uygun seçimler yapılmadan aktarılması; kıt sermaye kaynağının israfına, kapasitenin eksik kullanımına, yatırım getirilerinin düşük olmasına neden olabilmektedir (Yülek, 1991, s.54).

Burada önemli bir nokta bu ülkeler için teknoloji transferi maliyeti bu teknolojiyi üretmekten daha düşük olduğu halde, alıcı ülkenin bu teknolojiyi ilerletip ilerletemeyeceği veya bu teknolojinin devamlılığının sağlanıp sağlanamayacağıdır (Yülek, 1991, s.54).

Teknolojiye sağladıkları katkılara bakacak olursak; yabancı yatırımcı şirketlerin ülkeye getirdikleri üstün üretim metodları ve pratiklerin zaman içerisinde bu şirketlerde çalışan yerli üreticiler aracılığı ile alıcı ülkeye yayıldığı görülebilmektedir. Fakat yine bu durumda da bu tekniklerin adaptasyonu oldukça önemlidir. DYSY aracılığı ile işgücünün, yatırımı yapan ülkede veya yavru şirketlerde eğitilmesi de alıcı ülkeye fayda sağlayabilecektir (Yülek, 1991, s.55).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının alıcı ülke teknolojisine etkilerini inceleyen ampirik çalışmaların sonuçlarına bakıldığında bu sonuçların farklılık gösterdiği görülmektedir. Bazı çalışmalar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının alıcı ülkede teknoloji yayılımına pozitif etkisi olduğunu ileri sürerken; bazıları ise bu etkinin negatif olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin Branstetter (2005), Caves (1974), Chuang ve Lin (1999), Globerman (1979), Sinani ve Meyer (2004) bu yatırımların yarattığı teknoloji yayılımının Avustralya, Kanada, Tayvan, Estonya ve BM’de pozitif olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine benzer şekilde Barrios ve Strobl (2002), Barrios, Dimelish ve Lauri (2004) de İspanya ve İrlanda’da bu yatırımların teknoloji yayılımına etkisinin pozitif olduğu; fakat bu pozitif etkinin ölçeğinin firmaların karakteristiğine bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aitken ve Harrison (1999), Sadık ve Bolbol (2001) ise Venezüella ve altı Arap ülkesinde bu yatırımların teknoloji yayılımı etkisini negatif bulmuşlardır (Sun, 2011, s.25-26).

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklayan Teoriler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1950’li yıllarda özellikle gelişmiş ülkeler arasında oldukça artmış olması, iktisatçıların dikkatini çekmiş ve bu yatırımların neden yapıldığı konusunda günümüze kadar birçok teori geliştirilmesine yol açmıştır (Öztürk, 2004, s.113). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklayan teoriler, tam

rekabet piyasası varsayımına dayanan teoriler ve eksik rekabet piyasası varsayımına dayanan teoriler olarak iki ana başlık altında ele alınmaktadır.

2.5.1. Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler

Neoklasik iktisat içerisinde geliştirilen bu teoriler, faktör ve mal piyasalarında tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu teoriler şunlardır: getiri oranlarındaki farklılık teorisi, portföy teorisi, üretim düzeyi ve pazar büyüklüğü teorileri.

2.5.1.1. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi

Bu teori, 1950'li yıllarda gelişmiş ülkeler arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artış eğilimi göstermesi ile popüler hale gelmiştir (Öztürk, 2004, s.114). Bu teoriye göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkeler arasında sermaye getirilerinde farklılıklar olması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Firmalar yatırım kararlarını belirlerken sermayenin marjinal getirisini marjinal maliyetine eşitlemektedirler. Marjinal maliyetin yurtiçinde ve yurtdışında eşit olduğu varsayımı altında marjinal getiri, yurtiçinde yurtdışındakinden daha düşük olur ise firma yurtdışında yapma kararı almaktadır. Kısacası, bu teoriye göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları, sermayenin getirisinin daha yüksek olduğu ülkelere yapılmaktadır (Lizondo, 1990, s.2).

2.5.1.2. Portföy Teorisi

Teorik çerçevesi James Tobin ve H. M. Markowitz tarafından oluşturulan (Öztürk, 2004, s.114) bu hipoteze göre doğrudan yabancı sermaye yatırım kararı, beklenen getiri ve riskten etkilenmektedir (Agarwal, 1980, s.744). Firmalar yatırım kararı alırken beklenen getiriyi arttırmayı, riski ise azaltmayı amaçlamaktadırlar. Firmalar getiri kadar risk unsuruna da önem verdiklerinden risklerini azaltmak adına birden fazla ülkeye yatırım yaparak portföylerini çeşitlendirmektedirler (Lizondo, 1990, s.3).

2.5.1.3. Üretim Düzeyi ve Pazar Büyüklüğü Teorileri

Üretim düzeyi teorisi, mikro seviyede bir firmanın bir ülkede gerçekleştirdiği DYSY ile bu firmanın çıktısı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmekteyken; pazar büyüklüğü teorisi, makro seviyede bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası ile ifade edilen pazar büyüklüğü ile bu ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Bu iki teori, aynı paranın iki yüzü gibidir (Agarwal, 1980, s.746).

2.5.2. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler

Tam rekabet varsayımına dayanan teoriler, firmaya özgü nedenlerden çok yatırım yapılan ülkelere özgü nedenler üzerinde yoğunlaşmışken; yatırım yapan firmaların genellikle monopol, düopol ve oligopol durumunda olmaları eksik rekabet varsayımına dayanan teoriler oluşturan iktisatçıları, Hymer- Kindleberger Çizgisi de denilen firmaya özgü faktörleri araştırmaya yönlendirmiştir (Öztürk, 2004, s.116). Eksik rekabet teorilerinden üzerinde en çok durulanlar şunlardır: Hymer'in Endüstriyel Örgütlenme Teorisi, Vernon'un Ürün Yaşam Devreleri Teorisi, Duning'in OLI paradigması, Buckley ve Casson'un İçselleştirme Teorisi ve Knickerbocker'in Oligopolistik Tepki Teorisi.

2.5.2.1. Endüstriyel Örgütlenme Teorisi

Hymer, portföy teorisinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamada yetersiz kaldığını savunmakta ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını iki nedene bağlamaktadır: Bunlardan ilki firmaların yatırımlarını garantiye almak istemeleri ile ilgilidir. Firmalar, yatırımları ile ilgili karşılaşılabilecekleri riskleri azaltmak ve bu yatırımlardan elde edilebilecek gelirleri arttırmak istemektedirler. Bu kapsamda belirsizlik ve güvensizlik ortamlarında portföy yatırımları yapmaktan ziyade, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmayı tercih etmektedirler. Bir diğer neden ise firmaların tekeli avantajlarını kullanabilmek için yabancı ülkelerdeki firmaları kontrol etmeleri ile ilgilidir. Bu doğrultuda firmalar, diğer ülkelerde teşebbüsler kurarak yani doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bulunarak avantajlar elde etmektedir (Hymer, 1976, s.24-27). Anlaşıldığı gibi teoriye göre yabancı firmaların başka bir ülkede yatırım yapmaları için piyasaların mükemmel olmaması veya tekeli, oligopolistik bazı avantajların olması gerekmektedir.

Hymer, bir yatırımcı firmanın bir başka ülkede yatırıma karar verdiğinde yerel firmalar karşısında birçok dezavantaja sahip olduğunu savunmaktadır. Bu dezavantajlar şöyle sıralanabilmektedir: dil, din ve kültür farklılıkları, yasal sistemin zorlayıcılığı, uzaktan yönetimin zorlukları vs. Buna rağmen Hymer, yabancı yatırımcı firmaların yerel firmalar karşısında sadece dezavantajlara sahip olmadıklarını birtakım avantajlara da sahip olduklarını belirtmektedir. Bu avantajlar ise şunlardır: yatırımcı firmaların sahip oldukları üstün teknolojiler, yönetim becerileri, iş deneyimleri vs. Hymer'e göre bu yatırımcılar, karşılaştıkları dezavantajlara rağmen sahip oldukları avantajları da gözönüne alarak kendileri için karlı buldukları yatırımları gerçekleştirmektedirler (Hymer, 1976, s.34).

2.5.2.2. Ürün Yaşam Evreleri Teorisi

1970'lerde Amerikan çokuluslu şirket (ÇUŞ)'lerin yurtdışındaki sermaye birikimleri deneyimlerini açıklamak adına Vernon tarafından geliştirilen bu teoriye göre ticaret yapısını belirleyen esas unsurlar; yeniliklerin zamanlanması, ölçek ekonomilerinin etkileri ve belirsizlik gibi faktörlerdir (Vernon, 1966, s.190). Vernon, ürün yaşam evrelerini; yeni ürün dönemi, olgunlaşmış ürün dönemi ve standartlaşmış ürün dönemi olarak ele almaktadır (Vernon, 1966, s.196-202). Teoriye göre ürün yaşam evrelerinin ilk aşaması olan yeni ürün dönemi, kişi başına gelirin yüksek olduğu yani alım gücünün iyi olduğu piyasalarda gerçekleşmektedir. Vernon bunu, ürünün ilk aşamasında yüksek maliyetlerin söz konusu olduğunu, bu maliyetleri karşılayabilecek yüksek talebin ise bu piyasalarda ortaya çıkabileceğini belirterek açıklamaktadır. Bu ilk aşamada üretici firma, ürün üzerinde tek elci bir güce sahiptir. İkinci aşama olan olgunlaşmış ürün döneminde ürüne yurtdışından talebin artmış olması ile gelişen teknoloji ve taklit yolu ile ürünün diğer firmalar tarafından da üretilmeye başlaması sonucunda üretici firma tarafından bu ürün, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ihraç edilmektedir. Ürüne olan talebin fazlalığı ve rekabetin kızgınlığı, firmanın üretimini ihraç ettiği yerlerde yeni üretim tesisleri kurmasına yol açmaktadır. Son aşama olan standartlaşmış ürün aşamasında ise ürünün üretici firması, rekabetin daha da artması ve diğer firmaların da bu ürünü rahatça üretebilmeleri dolayısıyla artan maliyetlerden dolayı ürünü maliyetin düşük olduğu ülkelerde gerçekleştirmekte ve kendisi, bu ürünü bu ülkelerden ithal etmektedir (Vernon, 1966, s.191-203).

2.5.2.3. İçselleştirme Teorisi

1976 yılında Buckley ve Casson tarafından ortaya konulan bu teori ile, Vernon'un ürün dönemleri teorisinin eksikliklerinin içselleştirmeye gidilerek giderilebileceği ileri sürülmektedir (Batmaz ve Tekeli, 2009, s.32). Bu teoriye göre firmalar, faaliyette bulundukları piyasalarda bağımlılıktan kurtulmak istemektedirler. Bunun için ise firmaların, faaliyette bulundukları sektörlerin tüm piyasalarını firma sistemi içinde toplamaları yani içselleştirmeleri gerekmektedir. Firma içinde gerçekleşen bu durum ülke sınırlarını aştığında firma, ÇUŞ haline gelmek ile birlikte DYSY faaliyetlerinde bulunmuş olmaktadır. Neticede piyasaların içselleştirilmesi, hem firmayı çokuluslu yapmakta hem de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının meydana gelmesini sağlamaktadır (Yavan, 2006, s.77).

Buckley ve Casson (1976)'un öne sürdükleri bu teoriye göre eksik rekabet piyasalarının varlığı, firmaları içselleştirmeye yönelten en önemli faktördür. Firmalar uluslararası piyasalardan ara malı alış-satışında birçok sorun ile karşılaşmaktadırlar. Çoğu zaman bu malların alış-satışında gecikmeler olabilmektedir. Yabancı piyasalarda meydana gelen belirsizlikler ve ayrıca firmanın sahip olduğu kendine özgü avantajları firma içinde kullanmak istemesi, firmaların üretimi ile ilgili mal ve hizmet piyasalarını içselleştirmelerine yol açmaktadır. Bunlar dışında firmayı içselleştirme yapmaya yöneltecek başka nedenler de bulunabilmektedir (Yavan, 2006, s.77).

2.5.2.4. OLI Paradigması

Dunning (1980,1995) tarafından ortaya konulan bu paradigmaya göre ÇUŞ sayısındaki ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artışlar, aynı anda varolan üç avantaj ile açıklanabilmektedir: mülkiyet, konum ve içselleştirme avantajları. Dunning (1980,1995) ve Eden (1991) bu üç avantajı şu şekilde açıklamaktadırlar (Pıtel, 2010, s.113):

Mülkiyet avantajları, bilgi tabanlı avantajlar ve oligopol avantajlarıdır. Bilgi tabanlı avantajlar; marka adı, patentler, pazar becerileri, üretim yenilikleri vs. dir. Oligopol avantajları ise ölçek ekonomilerine dayanmaktadır.

İçselleştirme avantajları ise dışsal eksiklik ve hatalardan kaçınmaktır. Piyasaların içselleştirilmesi ile ulaşım maliyetleri, tarifeler, belirsizlikler gibi sorun yaratabilecek bazı engeller aşılmaktadır.

Yer seçimi ile ilgili avantajlar da ÇUŞ'ların üretimlerini nerede yapacaklarını belirlemede etkilidir. Bu avantajlar ekonomik, politik ve sosyal olarak ayrılabilir. Ekonomik avantajlar; bir ülkenin emek, sermaye, yönetsel beceri, teknoloji, doğal kaynaklar gibi faktör zenginlikleri ile ve ayrıca yine o ülkenin ulaşımı, altyapısı, iletişimi, pazar büyüklüğü ile ilgilidir. Sosyal olan veya ekonomik olmayan avantajlar- bunlar kimi zaman dezavantaj olarak da görülebilir- dil, etnik yapı, iş ortamı ve kültürel farklılıklara dayanır. Politik avantajlar ise belirsiz olmayan politikaların varlığına, devletin ÇUŞ'lar ile ilgili düzenlemelerine dayanmaktadır.

2.5.2.5. Oligopolistik Tepki Teorisi

Knickerbocker tarafından ortaya konulan bu teoriye göre, oligopolistik bir piyasada öncü bir firma tarafından verilen bir DYSY kararı, bu piyasadaki diğer firmaları da etkileyerek bu öncü firma ile aynı ülke veya sektörlerde DYSY gerçekleştirmeye yönelmektedir. Bu durum öncü firmayı takip eden diğer firmaların; pazar paylarını kaybetmemek, sahip oldukları pazarları korumak ve öncü firmanın bu yatırımlar sonucu avantajlar elde etme ihtimalini kendi üzerlerinde bir risk olarak görerek bu riski azaltmak veya ortadan kaldırmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu faktörlerin birleşimi neticede diğer firmaların lider firmayı takip etmelerine yol açmaktadır (Knickerbocker, 1973, s.5).

2.6. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı Avrupa ülkelerinin sömürgecilik faaliyetlerine kadar uzanmak ile birlikte bu alandaki asıl gelişme, sanayi devriminin bir sonucu olarak 19. yy'ın ikinci yarısında Batı Avrupa'nın sanayileşen ülkelerinin özellikle İngiltere'nin sermaye birikimlerini karlı buldukları yatırım alanlarına yönlendirmesi ile başlamıştır (Moosa, 2002, s.16).

19. yy boyunca İngiltere, uluslararası sermaye ihracında ilk sırayı almaktayken; Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla azalan yabancı sermaye yatırımları 1920'li yıllarda yeniden canlanma göstermiş ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), sermaye ihracı bakımından İngiltere'nin hemen ardında, doğrudan yabancı sermaye bakımından ise ilk sırada yer almıştır (Dunning, 1988; aktaran: Yavan ve Kara, 2003, s.22). İki dünya savaşı arası dönemde Amerika en büyük mali ve ekonomik güç konumuna gelmiştir. Fakat 1929'da ortaya çıkan dünya ekonomik bunalımının etkisi ile yatırımlar yeniden

azalma eğilimine girmiştir. Bu kriz ile birlikte dünya genelinde üretim düşmüş, işsizlik artmış, üretici ve tüketici davranışları bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bu bunalımı atlatmak adına ticaret ve sermaye kısıtlamaları, para değerinin düşürülmesi gibi uygulamalar gerçekleştirilse de tüm bunlar sistemin genel çöküşüne neden olmuştur. Toplu bir çöküş yaşanmış ve böylece İkinci Dünya Savaşı'na kadar gelinmiştir (Moosa, 2002, s.16).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmaya başlamıştır. Bu artış iki nedene bağlanabilmektedir: Bunlardan ilki teknolojik gelişmeler ile ilgilidir. Dünya genelinde ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler yatırımcının yatırım yaptığı ülkedeki firmasını, çalışanlarını kontrol edebilme imkanı sağlamıştır. Bu imkanlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artışa yol açmıştır. İkinci neden ise Japonya'nın ve Avrupalı ülkelerin savaş nedeni ile uğradıkları zararları ortadan kaldırabilmek için Amerika sermayesine ihtiyaç duymalarıdır. Bu durum ise Amerika'nın gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasına yol açmıştır (Moosa, 2002, s.16).

1970'lerde yaşanan petrol krizi ise dünya ekonomisinde durgunluk yaratarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. 1980'ler iki ana değişikliğe şahitlik etmiştir: Bunlardan ilki ABD ekonomisindeki düşük tasarruf oranı ve artan bütçe açığıdır. ABD bu açığı iç tasarruflar ile karşılayamadığı için yabancı sermayeye ihtiyaç duymuştur. Bu sermaye ihtiyacı, başta Almanya ve Japonya'nın ABD'ye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bulunmaları ile aşmaya çalışılmıştır. Bir diğer önemli değişiklik ise Japonya'nın Amerika ve Avrupa'ya doğrudan yabancı sermaye gönderen ana ülke konumuna gelmesidir. Bu dönemde Japonya, işgücü maliyetlerinin Güneydoğu Asya'da düşük olmasından dolayı buraya da yatırımlarda bulunmuştur (Moosa, 2002, s.16).

1980'li yıllarda küreselleşme kavramının gerek günlük hayatta gerek ise toplumsal, siyasi, iktisadi ilişkilerde önemli hale gelmesi, bir yandan serbestleşmeyi bir yandan da dünya ekonomisi ile entegrasyonu amaçlayan bir dışa açılma sürecini başlatmıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ise bu sürecin önemli unsurlarından biri olmuştur. Buna bağlı olarak bu yıllarda yabancı sermaye yatırımlarında değişiklikler yaşanmıştır (Ulusoy ve Karakurt, 2004, s.104)

1990'ların ikinci yarısında endüstri ülkelerinde büyümenin yavaşlaması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da düşmesine neden olmuştur. Fakat büyük firmalar dışında küçük firmaların da çokuluslu firma olma çabaları, doğrudan yabancı

sermaye yatırımlarının sektörel çeşitliliğinin artması, özellikle hizmetler sektöründeki genişleme, doğrudan yabancı yatırımcı ve yatırım alan ülke sayısının artması 1990'lı yılların ikinci yarısında meydana gelen bu yatırımlardaki düşüşte bir geri tepme yaratmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının faydalarının anlaşılması ile birlikte dünyada yatırım ikliminde değişiklikler yaşanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye önündeki engeller kaldırılmış, bu yatırımlar için teşvikler artırılmış, deregülasyon ve özelleştirme aracılığı ile yurtiçi engeller terk edilmeye başlamış, özellikle 1998-1999'da bazı alıcı ülke hükümetlerinin doğrudan yabancı sermaye politikalarını değiştirmeleri, liberalizasyon düzenlemelerine girmeleri söz konusu olmuştur. Yine bu dönemde çifte vergilendirmeden kaçınmak için ülkeler arasında bazı anlaşmalar da gerçekleştirilmiştir (Moosa, 2002, s.17). 1990'lardaki bir diğer önemli gelişme ise Japonya'nın doğrudan yabancı sermaye kaynağı olma gücünü kaybetmesi ve bu dönemde birleşme ve satın alma yolu ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasıdır (Moosa, 2002, s.18).

Buraya kadar anlatılanlara bakıldığında, toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çok önemli bir kısmının gelişmiş ülkeler aracılığı ile gerçekleştiği görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) açısından bakıldığında ise zaman içerisinde bu ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakış açısında ciddi değişiklikler yaşandığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında gelişmiş ülkelerin neredeyse tamamında bu yatırımları elde etmek için yoğun bir çaba varken; Ryrie (1987)'ye göre gelişmekte olan ülkeler, bu yatırımlara şüphe ile yaklaşmaktaydı. Daha doğrusu gelişmekte olan ülkeler; bu yatırımların ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı, orta ve uzun vadede gelir yaratmaktan ziyade döviz akımı sağlayacağı, sömürgeciliğin bir parçası olduğu, yeterli önlem alınmadığında yerli firmaların yerini alacağı düşüncesi ile bu yatırımlara sıcak bakmamışlardır. Dolayısıyla bu dönemlerde, gelişmekte olan ülkelerin çoğu bu finansman kaynağından yararlanamamıştır (Bal, 2000, s.240). 1970'li 1980'li yıllarda daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında hareket eden bu yatırımlar, 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere de yönelmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2000, s.2). 1997 Asya ve 1998 Rusya krizinden sonra ise toplam sermaye akımları içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının payı hızla artmıştır. Bu durum Krugman (1998)' a göre bankacılık sektörünün krize girmesinden sonra gereken krediyi elde edemeyen yerli üreticinin nakit sıkıntısını kendi yararına kullanan yabancı yatırımcının, yerli üretim birimlerini

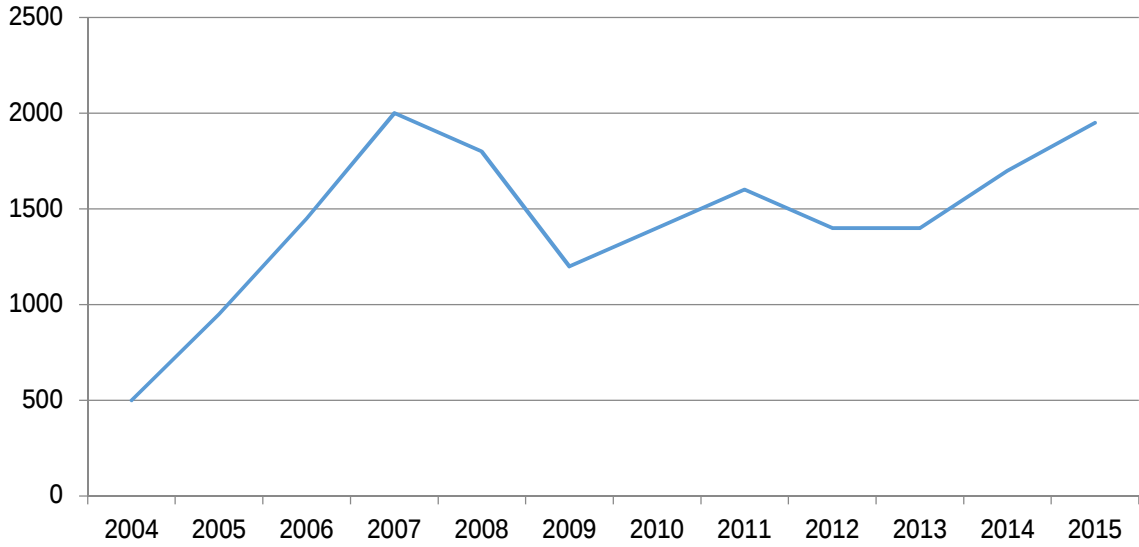
düşük maliyetler ile satın almasına bağlıdır. Bu durum doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasını sağlamaktadır (Göker, 2007, s.41). Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından aldıkları payda da ciddi eşitsizlikler görülmektedir.

Tüm bu açıklamaların ardından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sadece gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında adaletsiz dağılımın olmadığını aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında da bu yatırımların oldukça eşitsiz dağıldığını söyleyebiliriz.

Buraya kadar anlatılanlar sömürgecilik döneminden 2000'lere kadar gerek gelişmiş gerek ise gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki değişimleri içermektedir.

2000'li yıllara bakacak olursak; 2002 Dünya Yatırım Raporu'na göre 2001 yılında küresel DYSY akımlarında hızlı azalmalar gerçekleşmiş ve 2000 yılı ile kıyaslandığında 2001 yılında DYSY girişlerinde %51, çıkışlarında ise %55 oranında azalma yaşanmıştır. 1990'lar ile kıyaslandığında 2001'deki bu tersine dönüş, büyük ekonomilerdeki sermaye piyasaları faaliyetlerinin hızla azalmasına ve yine bu ekonomilerdeki endüstriyel faaliyetlerin yavaşlamasına bağlanabilmektedir (Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü [HMYSGM], 2003, s. 37).

2010 Dünya Yatırım Raporu'na göre DYSY akımlarındaki genel bir diğer düşüş ise küresel ekonomik kriz nedeni ile yaşanmıştır. Bu krizin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki olumsuz etkileri, 2009 yılında dikkat çekicidir. 2009 yılında gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir önceki yıla göre %44 azalmışken; gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar ise %24 azalmıştır. ABD, 2009 yılında doğrudan yabancı sermaye çeken ülkeler arasında ilk sırayı almaktadır. ABD'yi sırası ile Çin, Fransa, Hong Kong ve İngiltere takip etmektedir. Yine 2009 yılında, gelişmiş ülkelerin ülke dışına doğrudan yabancı sermaye yatırımları da 2008'e göre %48 azalarak 821 milyar dolar olarak gerçekleşmişken; gelişmekte olan ülkelerin gerçekleştirdikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımları 229 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (HMYSGM, 2011, s.2-3). Fakat bu olumsuz etki 2010 yılı itibari ile azalma göstermeye başlamıştır.

Şekil 1. Küresel doğrudan yabancı sermaye akımları: 2004-2012 ve 2013-2015 (milyar dolar)

Kaynak: UNCTAD WIR, 2013, s.xii

Şekil 1, dünyada doğrudan yabancı sermaye akımlarını göstermektedir. Şekil 1’de de görüldüğü gibi 2004- 2008 döneminde bu yatırım akımlarında artışlar söz konusudur. Bu artışlarda 2008’e gelindiğinde bir kırılma ve 2009’da ciddi düşüşler görülürken; 2010’ da toparlanma yaşanmaktadır. 2013, 2014 ve 2015 açısından bakıldığında ise doğrudan yabancı sermaye yatırım akımlarında bir artış yaşanması beklenmektedir.

Buna rağmen 2013’te küresel doğrudan yabancı sermaye akımları 1,47 trilyon dolara ulaşarak bir önceki yıla göre artış göstermişken; 2014’te % 16 düşerek 1,23 trilyon dolara gerilemiştir (UNCTAD WIR, 2015, s.2). 2015’te ise %38 artarak 1,76 trilyon dolara ulaşmıştır (UNCTAD WIR, 2016, s.3).

Tablo 2

Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Akımları 2013-2015 (Milyar dolar ve yüzde olarak)

Bölge	DYS Girişleri			DYS Çıkışları		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Dünya	1427	1277	1762	1311	1318	1474
Gelişmiş Ülkeler	680	522	962	826	801	1065
Avrupa	323	306	504	320	311	576
Kuzey Amerika	283	165	429	363	372	367
Gelişmekte Olan Ülkeler	662	698	765	409	446	378
Afrika	52	58	54	16	15	11
Asya	431	468	541	359	398	332
Doğu ve Güneydoğu Asya	350	383	448	312	365	293
Güney Asya	36	41	50	2	12	8
Batı Asya	46	43	42	45	20	31
Latin Amerika ve Karayipler	176	170	168	32	31	33
Okyanusya	3	2	2	2	1	2
Geçiş Ekonomileri	85	56	3	76	72	31
Zayıf Küçük Ekonomiler	52	55	56	14	14	8
Az gelişmiş Ülkeler	21	26	35	8	5	3
Denize Kıyısı Olmayan GOÜ	30	30	24	4	7	4
Gelişmekte Olan Küçük Ada Dev.	6	7	5	3	2	1
DYS Akımlarının Yüzde payı						
Gelişmiş Ülkeler	47.7	40.9	54.6	63.0	60.7	72.3
Avrupa	22.7	24.0	28.6	24.4	23.6	39.1
Kuzey Amerika	19.8	12.9	24.3	27.7	28.2	24.9

Tablo 2 (devamı)

Gelişmekte Olan Ülkeler	46.4	54.7	43.4	31.2	33.8	25.6
Afrika	3.7	4.6	3.1	1.2	1.2	8.0
Asya	30.2	36.6	30.7	27.4	30.2	22.5
Doğu ve Güneydoğu Asya	24.5	30.0	25.4	23.8	27.7	19.9
Güney Asya	2.5	3.2	2.9	0.2	0.9	0.5
Batı Asya	3.2	3.4	2.4	3.4	1.5	2.1
Latin Amerika ve Karayipler	12.3	13.3	9.5	2.5	2.4	2.2
Okyanusya	0.2	0.2	0.1	0.2	0.1	0.1
Geçiş Ekonomileri	5.9	4.4	2.0	5.8	5.5	2.1
Zayıf Küçük Ekonomiler	3.6	4.3	3.2	1.1	1.1	0.5
Az gelişmiş Ülkeler	1.5	2.1	2.0	0.6	0.4	0.2
Denize Kıyısı Olmayan GOÜ	2.1	2.3	1.4	0.3	0.5	0.2
Gelişmekte Olan Küçük Ada Dev.	0.4	0.6	0.3	0.2	0.1	0.1

Kaynak: UNCTAD WIR, 2016, s.36

Tablo 2 ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2013-2015 döneminde ülke gruplarına göre giriş ve çıkışlarını miktar ve yüzde olarak göstermektedir. Tablo 2’den de anlaşıldığı gibi 2014’te 2013’e nazaran bu yatırım girişlerinde bir azalma yaşanmış olsa da 2015’te bir önceki yıla nazaran ciddi artışlar yaşanmıştır. 2014’te bu yatırımların giriş ve çıkışlarında gelişmiş ülkeler için düşüşler görülse de gelişmekte olan ülkeler için artışlar yaşanmıştır. 2015’te ise gelişmiş ülke grubu için bir önceki yıla nazaran bu yatırımların giriş ve çıkışlarında artış yaşanırken; gelişmekte olan ülkelerde yatırım girişleri artmış buna rağmen bu yatırımların çıkışlarında azalmalar yaşanmıştır. Yüzde olarak bakıldığında ise 2014’te 2013’e göre bu yatırımların giriş ve çıkışlarında gelişmiş ülkelerin payı azalmışken; gelişmekte olan ülkelerinki artmıştır. 2015 yılında ise 2014’e göre tersi bir durum yaşanmış ve bu yatırımların giriş ve çıkışlarında gelişmiş ülkelerin yüzde payı artarken; gelişmekte olan ülkelerinki azalmıştır.

Dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının zaman içerisinde sektörel dağılımında yaşanan değişikliklere bakıldığında ise 1980 sonrasında bu yatırımların dağılımında önemli bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar en çok birincil sektöre yapılan bu yatırımlar, savaş sonrasında imalat sanayi sektörüne yönelmiştir. İkinci Dünya Savaşı ve 1980 arası dönemde bu yatırımlardan en çok payı imalat sanayi sektörü almıştır. 1980'lerde ise hizmetler sektörüne doğru bir kayışın başlaması, günümüzde de bu sektörün doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından en çok payı alıyor olması, sektörlerle yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından birincil sektör ve imalat sanayi sektörünün aldığı payın oransal olarak düşmesine neden olmuştur. Fakat bu durum, bu iki sektöre zaman içerisinde yapılan yatırım miktarının azaldığı anlamında değildir. Aksine, zaman içerisinde bu sektörlerle yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları artış göstermiştir (Yavan, 2006, s.21).

Hizmet sektörü 1990'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının % 49'unu oluştururken bu oran 2002'de % 60'a 2014'te % 64'e yükselmiştir. Aynı dönemde birincil sektörün payı % 9, % 6 ve % 7 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayinin payı ise % 42, %34 ve %27 olmuştur (UNCTAD WIR, 2004, s.30 ve UNCTAD WIR, 2016, s.13). 1980'ler sonrası hizmetlerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu büyük artışı, en çok da bu zamana kadar bu yatırımlara kapalı olan birçok hizmet faaliyetinin 1980'lerin ortasından itibaren doğrudan yabancı sermayeyi serbestleştirme politikaları ile yabancı firmalara açılması ile ilgilidir (Yavan, 2006, s.22).

2.7. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geçmişi Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, yabancı sermayeye kapılar kapitülasyonlar ile açılmıştır. Bu şekilde ülkeye giren yabancı sermayeler, ülkenin bağımsızlığını tehdit eder olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde Avrupalı devletlerin ürettikleri sanayi mallarını sattıkları bir açık pazar haline gelmiştir (Batmaz ve Tekeli, 2009, s.116).

Türkiye'nin yabancı sermayeye yaklaşımı dönem dönem farklılıklar göstermek ile birlikte Cumhuriyeti kuran kadronun yabancı sermayeye tutumu son derece olumlu olmuştur (Yavan ve Kara, 2003, s.26).

1. İzmir İktisat Kongresi'nde yabancı sermaye konusundaki özel kararda yabancı sermayesiz yapılamayacağından ve Türk Devleti'nin siyasi etkisinin zarar görmemesi

şartı ile yabancı yatırımları uyaran bir politikanın izlenmesi gerektiğinin vurgulanması, yabancı sermayeye karşı ılımlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleri de bunu doğrular niteliktedir:

İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayeye hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermaye ihtiyacımız vardır. Binaenahley kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayan-ı arzudur ki, yabancı sermaye bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil. Biz ekonomik genişliğin temelini de ancak her milletin refah içinde yaşamaya ve ilerlemeye hakkı olduğunu kabul eden zihniyetle bütün milletlerin birlikte çalışmaları yolunu bulmalarında görüyoruz (Batmaz ve Tekeli, 2009, s.117).

Özel imtiyaz içermemek ve Cumhuriyet kanunlarına bağlı olmak şartı ile verilen güvencelere rağmen Türkiye'ye gelmesi beklenen yabancı sermaye gerçekleşmemiştir. Bu durum çeşitli nedenlere bağlanabilmektedir: Bu nedenlerden biri Türkiye'de geçmişte yaşanan olumsuzlukların gözönünde bulundurularak yabancı sermayeye karşı tedbirli davranılmasıdır (Batmaz ve Tekeli, 2009, s.117). Bir diğer neden ise 1930-1945 döneminde buhran ve savaş gibi olaylar ile ilgilidir. Bu iki olay, dünya genelinde uluslararası yatırımlarda azalmalara neden olmuş ve dolayısıyla Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da azalmasına yol açmıştır. Ayrıca 1930'da Büyük Buhran'ın yaşanması ile hükümetin döviz kontrolü uygulaması, yabancı sermaye giriş ve çıkışlarının izninin Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı'na devredilmesi, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nun çıkarılması gibi gelişmeler de Türkiye'ye bu yatırımların gelmesini engellemiştir (Selik,1961; aktaran: Dumludağ, 2006, s.226)

1923-1950 yılları arasında ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımlarının istenilen düzeyde olmaması neticesi ile yabancı sermayeyi teşvik edici bazı politikalar izlenmiştir. 22.05.1947 tarihli 13 sayılı kararname ile yabancı sermayenin geliş şekli, amacı ve transferler ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının teşvikine ilişkin ilk yasa olan 1950 yılında çıkarılmış 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüsle Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun ile Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiştir (Karlık, 1999, s.549). 1951 yılında çıkarılan 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ile yerli sermayeye açık alanlarda kullanılmak ve sanayi, enerji,

bayındırlık, maden, ulaştırma ve turizm sektörlerine yatırılmak sureti ile gelecek yabancı sermayeye, ayrıcalık taşımamak koşulu ile hak ve kolaylıklar tanınmıştır (Ormanoğlu, 2004, s.15). Tüm bunlara rağmen istenilen sonuçlara ulaşılamaması ile 1954'te 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Türkiye dönemin en liberal sermaye kanunu uygulamaya başlamıştır (DPT, 2000, s.8). Bu yasa ile ülkenin iktisadi gelişimine katkıda bulunulması, ekonomik ayrıcalıklar oluşturulmaması koşulu ile yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve yerli şirketlere tanınan tüm haklardan yabancı şirketlerin de yararlanabilmesi kararlaştırılmıştır (Ormanoğlu, 2004, s.15). Yine bu yıllarda çıkarılan 6326 sayılı Petrol Kanunu da yabancı sermayeyi petrol alanına çekmeyi amaçlamaktadır. Bu yasa ile Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım işleri düzenlenmiş ayrıca devlete verilmiş olan petrol arama tekeli de kaldırılmıştır (Şahinöz,1998; aktaran: Batmaz ve Tekeli, 2009).

1960'lar ve sonrasında ülkeye gelen yabancı sermaye miktarında artışlar yaşanmıştır. Planlı ekonomi dönemi olan bu dönemde, ülkede sermaye çıkışından çok sermaye girişı yaşanmıştır; fakat bu sermaye artışı daha çok dış borçlanma yolu ile gerçekleşmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000, s.168).

Kısacası Türkiye'de 1980 öncesinde elde edilmesi istenen ve beklenen doğrudan yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmemiştir.

1970'li yılların ortasından itibaren ekonominin fiyat istikrarının bozulmuş olması, gayri safi milli hasıla (GSMH)'nın yıllık büyüme oranlarının azalması, dış ödemelerde güçlükler yaşanması şeklinde ortaya çıkan ekonomik bunalıma girilmesi ile 24 Ocak 1980 İstikrar Programı uygulamaya konulmuştur (Kara ve Kar, 2005, s.95). Bu program kapsamında uluslararası sermaye ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, 25.01.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlanmış 17.7.1991 tarih ve 436 sayılı Kararname ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü (YSGM), Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmışken 9.12.1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun ile YSGM Hazine Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır (DPT, 2000, s.8).

Bu çerçeve kararları 1986 ve 1992 yıllarında iki kez değiştirilmiş, izleyen yıllarda da liberalleşme çabaları sürdürülmüş ve önemli değişiklikler içeren 7.6.1995 tarihinde uygulamaya konulan 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile de son düzenlemeler yapılmıştır. Tüm bu düzenlemeler ile yabancı yatırımcılara tekel veya

özel imtiyaz yaratmamak koşulu ile Türk özel sektörüne açık her alanda, her türlü mal ve hizmet üretimi faaliyetinde bulunabilme hakkı tanınmıştır (DPT, 2000, s.8).

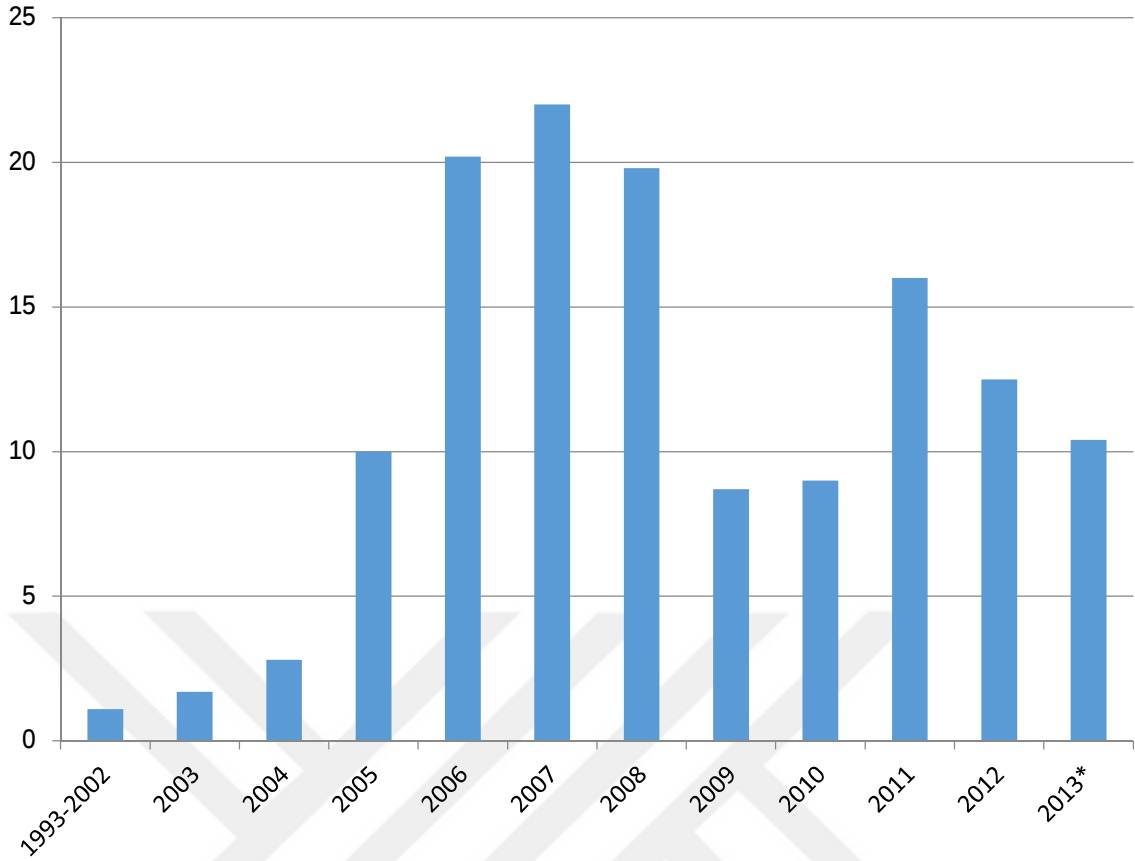
24 Ocak İstikrar Programı ile başlayan dışa açılma ve ekonomik serbestleşme süreci ile dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmaya yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır (Kara ve Kar, 2005, s.95).

Erdilek (1998, s.21)'e göre 24 Ocak 1980'den itibaren özellikle 1990'lı yıllarda doğrudan yabancı sermaye girişlerini arttırmak amacı ile üst üste yapılan ve gittikçe liberalleşen yasal ve kurumsal değişiklikler ile Türkiye, dünyada yabancı yatırımlara kapısı en açık ülkelerden biri olmuştur.

1980'lerden sonra ülkemize gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları artış göstermiştir. Fiili giriş olarak ülkemize gelen doğrudan yabancı sermaye, 1980 yılında 35 milyon dolarken 1990 yılında yaklaşık 1 milyar dolara ulaşmıştır (DPT, 2000, s.9). 1980 sonrasındaki bu artışların bir kısmı, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi sonucu Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısının artması ile açıklanabilir (Ormanoğlu, 2004, s.16).

1 Ocak 1996'da Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında Gümrük Birliği'nin (GB) resmen uygulamaya girmesi ile Türkiye, AB'ye karşı sanayi malları ithalatı üzerindeki tarifeleri sıfırlayarak ve üçüncü ülkelere karşı da ortak bir tarife uygulayarak (Seyidoğlu, 2007, s.268) ayrıca 1999 yılında da AB'ye tam üyelik için aday ülke gösterilerek yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yönelmesi umudunu arttırmıştır (DPT, 2000, s.17). Fakat ne yazık ki, GB Anlaşması uygulamaya konulduğu ilk yıllarda Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde beklenenin aksine hiçbir olumlu etki yaratmamıştır (Erdilek, 1998, s.20). Hatta, ülkemize yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1995 yılına göre 1996, 1997, 1999 yıllarında düşüş göstermiştir (Kara ve Kar, 2005, s.96).

5 Haziran 2003 kabul tarihli 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar Kanunu ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesini, yabancı yatırımcıların haklarının korunmasını, yatırımcı ve yatırım tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasını, bu yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesini ve tespit edilecek politikalar yolu ile bu yatırımların arttırılmasına ilişkin esasların düzenlenmesini amaçlayan mevcut son yasadır (17. 06.2003 tarihli ve 25141 sayılı Resmi Gazete).

Şekil 2. Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye girişi (milyar dolar)

(*) 2013 yılı temmuz ayı itibariyle yıllıklandırılmış

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB); aktaran: Hazine Müsteşarlığı (HM), 2013, s.68

Şekil 2'ye baktığımızda, zaman içerisinde ülkemize gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dalgalanmalar gösterdiğini görmekteyiz. Şekil 2'de de görüldüğü gibi 2008 yılına kadar Türkiye'ye gelen bu yatırımlar artış göstermiştir. 2003-2008 dönemindeki artışlar, 2003 yılında yürürlüğe konulan kanun ile ilgili düzenlemelere bağlanabilir.

Doğrudan yabancı sermaye girişlerinde 2005 yılında bir önceki yıla göre ciddi artışlar görülmektedir. Türkiye, 2005 yılında olduğu gibi 2006 yılında da uluslararası DYSY çekme konusunda büyük başarı yakalamıştır. 2006 yılında Türkiye'deki uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin durumu ve ortaya koyduğu genel eğilimler, son dönemde dünya ekonomisinde gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırım akımları ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Yapılan tahminlere göre tüm dünya ekonomisinde bu yatırımlar, 2006 yılında bir önceki yıla göre % 34.3 oranında artarken Türkiye'de % 105.7 oranında artmıştır (HMYSGM, 2007, s.vii).

2008 yılından sonra ülkemize gelen bu yatırımlarda ciddi bir azalış olduğu görülmektedir. Bu durum 2008 krizinin ancak yıl sonuna doğru etkisini göstermesi ve kesin azalışların 2009'a yansması ile açıklanabilir (HMYSGM, 2010, s.1). 2008'deki krizin dünya genelinde doğrudan yabancı sermaye giriş ve çıkışlarını azaltmasından Türkiye'nin de nasibini aldığı görülmektedir. 2010 yılında ve sonrasında ise toparlanma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Şekil 2'de henüz tamamlanmamış 2013 yılı doğrudan yabancı sermaye yatırım girişi yıl sonu itibari ile 12,38 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yatırım girişleri 2014'te 12,52 milyar dolara yükselmişken 2015'te 16,81 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2016, s.11).

Tablo 3

Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2010 Ocak	2011 Ocak
AB Ülkeleri	1449	1261	1106	4928	4853	183	229
Almanya	357	954	1237	498	528	8	15
Fransa	439	367	679	617	600	18	70
Hollanda	5069	5442	1343	718	510	73	66
İngiltere	628	703	1335	350	233	8	5
İtalya	189	74	249	314	57	5	4
Diğer AB Ülkeleri	7807	5061	6233	2431	2925	71	69
AB Hariç Diğ. Avr. Ülk.	85	373	291	306	256	6	2
Afrika Ülkeleri	21	5	82	2	0	0	0
ABD	848	4212	868	260	320	5	21
Kanada	121	11	23	52	56	55	3
Orta-Güney Amerika ve Karayipler	33	494	60	19	5	0	5
Asya	1927	1405	2345	673	919	36	9
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1910	608	2184	361	474	36	8
Körfez Ülkeleri	1783	311	1963	209	378	34	8
Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	3	196	96	78	45	1	0
Diğer Asya Ülkeleri	17	797	161	312	445	0	1
Diğer Ülkeler	115	36	2	12	6	0	1
Toplam	17639	19137	14747	6252	6415	285	320

Kaynak: HMYSGM, TCMB verileri, 2011, s.15

Tablo 3'e bakıldığında 2006-2010 döneminde Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık %80'inin AB ülkeleri tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Kaynak ülke bazında bakıldığında ise Hollanda, Almanya, ABD, Fransa ve İngiltere'nin önde gelen ülkeler olduğu görülmektedir.

2010 yılı toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından bakıldığında ise 6415 milyon dolarlık yatırımın 4853 milyon dolarının AB ülkeleri tarafından sağlandığı, kaynak ülke açısından ise ilk üç sırayı Hollanda, Almanya ve Fransa'nın aldığı görülmektedir.

2015 yılına gelindiğinde ise Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunan ülke açısından bakıldığında ilk üç sırayı sırası ile İspanya, ABD ve Lüksemburg almaktadır (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2016, s.16).

Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı son yıllarda yeniden şekillenmekte olup bu yatırımların büyük bir kısmı imalat sektöründen hizmetler sektörüne kaymaya başlamıştır. 1980 yılında Türkiye'ye yapılan yatırımların % 87'sinden fazlası imalat sanayine yapılırken bu oran 2003 yılında %42'ye düşmüştür. Buna rağmen hizmetler sektörünün payı ise bu yıllarda %12'den % 50'ye yükselmiştir. Bu durum, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'de sektörel yapı bakımından ciddi değişimler yaşadığını kanıtlamaktadır. Bu durum dünya genelinde yaşanan gelişmeler ile uyum göstermektedir. Zira, dünya genelinde de 1980'lerden sonra tüm dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel yapısında aynı dönüşüm yaşanmıştır (Yavan, 2006, s.41).

2010 yılı ve sonraki yıllarda da Türkiye'ye gelen bu yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında bu yatırımların %50'sinden fazlasının yine hizmetler sektörüne yapıldığı görülmektedir. Hizmetler sektöründe en çok payı alan ise finans ve sigortacılık faaliyetleri olmuştur. 2015 yılında finans ve sigortacılık faaliyetlerinin payı yaklaşık % 30'dur (TC Ekonomi Bakanlığı, 2016, s.12-13).

BÖLÜM III

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK ENTEGRASYON

3.1. Ekonomik Entegrasyon Tanımı

Ekonomik entegrasyon kavramı konusunda bu güne kadar değişik tanımlamalar yapılmış olmak ile birlikte neticede yapılan tanımlamalar ile anlatılmak istenenin aynı olduğunu söyleyebiliriz.

Balassa (1987) ekonomik entegrasyonu, hem bir durum hem de bir süreç olarak tanımlamakta, bir süreç olarak kabul edildiğinde ekonomik entegrasyonun farklı devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacı ile siyasi ve ekonomik önlemler içerdiğini; bir durum olarak ise farklı şekillerde ayrımcılığın yokluğunu ifade etmek olduğunu belirtmektedir (Argüello, 2000, s.4).

Yine Balassa, ekonomik entegrasyonu en basit aşamadan en kapsamlı aşamaya kadar sınıflandırmıştır. Bu aşamalar şunlardır: ekonomik entegrasyon için ticaret engellerinin kaldırılması (ticaret entegrasyonu), faktör hareketlerinin serbestleştirilmesi (faktör entegrasyonu), ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılması (politika entegrasyonu) ve bu politikaların tam birleştirilmesi (tam entegrasyon) (Balassa, 1976, s.17).

Robson (1990) ise ekonomik entegrasyonu, bölgesel düzeyde kaynak kullanımının etkinliği ile ilgili olup birden fazla bağımsız ekonomi arasında mal, hizmet, ticaret ve faktör hareketlerinin liberalleştirilmesi ile politika uyumlaştırılmasını içeren ve ulusal erk yerine uluslararası mekanizma geliştiren bir süreç olarak tanımlamaktadır (Bayraktutan ve Bayraktar, 2004, s.2).

Kone (2012, s.390) ise ekonomik entegrasyonu üyeler arasında ticaret bariyerlerinin yıkılması olarak tanımlamakta, ekonomik entegrasyonun öncelikli olarak genel verimliliği arttırmak ve ülkelerin ekonomilerini geliştirmek için üyeler arasında karşılıklı ticaretin serbestleştirilmesine işaret ettiğini belirtmektedir.

Kindleberger, ekonomik entegrasyonu, üretim faktörleri fiyatlarının eşitlenmesi olarak tanımlamaktayken; Tinbergen bu kavramı, uluslararası ekonomik işbirliğinin en uygun düzeye çıkarılması olarak tanımlamaktadır (Ertürk, 1997, s.7).

François Perroux (1958) ise ekonomik entegrasyonu “iyi durum” olarak ifade etmektedir (Kone, 2012, s.388).

McCharty (2004), ekonomik entegrasyonların mutlaka aynı coğrafi bölgede olma koşulu olmadan iki veya daha fazla ülke arasında oluşturulduğunu ve yapılan anlaşmalar gereği, üye ülkelerin daha düşük tarifeler uyguladıklarını veya tarifelerin tamamen kaldırıldıklarını böylece işlem maliyetlerini tahmin edilenin altına çekerek daha yüksek refah ve ekonomik gelişme sağladıklarını ifade etmektedir (Rathumbu, 2008, s.1).

3.2. Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları

Ekonomik entegrasyon sürecinin değişik aşamaları vardır. Çalışmalar incelendiğinde bu aşamaları sıralamada tam bir birlik olmadığı görülmek ile birlikte kimi zaman tercihli ticaret anlaşmalarının bu aşamalara dahil edilmediğine de rastlanmaktadır. Çalışmada açıklanacak bu aşamaları; tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve siyasi birlik olarak sıralayabiliriz.

3.2.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

En dar kapsamlı iktisadi işbirliği olan tercihli ticaret anlaşmaları (Tayyebi ve Hortamani, 2005, s.4), üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ticaret sınırlamalarını normal seviyede sürdürürken kendi aralarındaki ticaret üzerinde taraflı davranışlara yer verdikleri veya gümrük tarifelerini sınırlandırdıkları düzenlemelerdir. Bu tip düzenlemeler çoğunlukla bir ürün grubu için tek yanlı veya karşılıklı olarak verilen ayrıcalıkları içermektedir (Argüello, 2000, s.4).

Tercihli ticaret anlaşmaları, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) sözleşmesinin 24. maddesinde yasaklanmıştır. Tercihli ticaret anlaşmalarında gümrük tarifelerinin ve kotaların tamamen ortadan kaldırılmaması ve dış ticaretin kısmi olarak serbestleştirilmesi gibi özellikler tercihli ticaret anlaşmalarının yasaklanmasının nedenleri olarak gösterilmektedir (Dura ve Atik, 2003, s.7).

3.2.2. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest ticaret bölgeleri, üye ülkelerin kendi aralarında gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırdıkları; fakat serbest ticaret bölgesi dışında kalan üçüncü

ülkelere karşı kendi ulusal tarifelerini uyguladıkları ekonomik birleşme şeklidir(Argüello, 2000, s.5). Serbest ticaret bölgelerinde aynı mal, birlik üyesi bir ülkeden ithal edildiğinde tarife ödemezken; üçüncü ülkelerden ithal edildiğinde ulusal gümrük vergisi uygulanmaktadır (Seyidoğlu, 2007, s.228). Üçüncü ülkelere tanınan ayrıcalık düzeyinin üye ülkelerde farklı olması ticareti saptırıcı etkiler yaratabilmektedir. Bu nedenle üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulamak daha doğru görünmektedir (Argüello, 2000, s.5).

Amerika, Kanada ve Meksika arasındaki Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve İsviçre, Norveç, İzlanda ve Liechtenstein arasındaki Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (EFTA) ve Güney Amerika'nın gelişen ülkeleri Arjantin, Brezilya, Meksika, Şili, Paraguay, Peru ve Uruguay'ın oluşturdukları Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) ülkeler arasında oluşturulmuş serbest ticaret bölgeleri için gösterilebilecek en güzel örneklerdendir (İncekara, 1995, s.66).

3.2.3. Gümrük Birlikleri

Bu birleşme biçimi, üye ülkelerin kendi aralarında gümrük tarifeleri ve kotaları kaldırdıkları ve birlik dışında kalan üçüncü ülkeler için ortak bir tarife uyguladıkları bir bütünleşme şeklidir. Gümrük birliklerinin kurulması ile üye ülkeler için gümrük kontrolleri artık geride kalmaktadır (Argüello, 2000, s.5). Görüldüğü gibi gümrük birlikleri üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanması bakımından serbest ticaret bölgelerine göre daha ileri bir bütünleşme şeklidir. Fakat gümrük birliklerinde de serbest ticaret bölgelerinde olduğu gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımının söz konusu olmaması bu iki bütünleşme şeklinin diğer bazı bütünleşmeler kadar kapsamlı olmamalarına neden olmaktadır. Buna rağmen belirtmek gerekir ki serbest ticaret bölgeleri ve özellikle de gümrük birlikleri dünyada en çok gerçekleştirilen iktisadi bütünleşme şekilleridir (Seyidoğlu, 2007, s.228).

Rathumbu (2008, s.13) gümrük birliklerinin temel özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Birliğe üye olmayan ülkelere mal ithalatında ortak ithalat vergisi uygulamak
- Birliğe üye ülkeler arasında ticareti yapılan malların gümrüksüz ve kotasız serbest dolaşımını sağlamak
- Üçüncü ülkelere mal ithalatını düzenleyen ortak güvenlik önlemleri almak

- Belgelere dayanan ortak bir dizi prosedür ve kurallar oluşturmak
- Ticareti yapılan malların ortak bir tanımlamasını ve kodlamasını oluşturmak
- Vergi konusunda ticareti yapılan mallar için ortak bir değerlendirme metodu oluşturmak
- Birliğin kollektif yönetimi için bir yapı oluşturmak
- Birliğe üye olmayan ülkeler ile tercihli ticaret ilişkilerine rehberlik eden bir ticaret politikası oluşturmak

ABD’de kuzey ve güneyin birleşmesi, Alman devletçiklerinin birleşmesi ile oluşan Zollverein, İtalya’nın kuzey ve güneyinin birleşmesi ve Belçika, Lüksemburg ile Hollanda ülkelerinin birleşmesi ile oluşturulan Benelux Birliği tarihte gümrük birliği için gösterilebilecek en iyi örneklerdendir (Ertürk, 1997, s.11).

3.2.4.Ortak Pazar

Bu birleşme şekli, gümrük birliklerinin tüm özelliklerini içermek ile birlikte üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında sınırlama olmaksızın serbest dolaşımını da sağlamaktadır (Argüello, 2000, s.5). Ortak pazarda tıpkı gümrük birliğinde olduğu gibi ülkeler arasında tüm ticaret engelleri kaldırılmakta ve birlik dışındaki ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Fakat bunların dışında ortak pazarda, üretim faktörlerinin birlik üyeleri arasında serbest dolaşımına da izin verilmektedir. Ortak pazarda, üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanması ile üretim faktörlerinin kendileri için en uygun alanı bulmalarına ve kaynakların daha etkin dağılımına yol açılabilmektedir (Ertürk, 1997, s.11)

3.2.5. Ekonomik Birlik

Ekonomik birlik; serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri ve ortak pazardan daha derin bir bütünleşme şekli olup ekonomik entegrasyonun en eksiksiz hali olarak kabul edilmektedir. Ortak pazardan daha ileri aşamayı ifade eden ekonomik birlik, ortak pazarın tüm özelliklerine sahip olmak ile birlikte üyeler arasında para, maliye, endüstri ve refah politikalarının uyumlaştırılmasını da gerektirmektedir (Argüello, 2000, s.5). Ekonomik birliklerde üye ülkelerin bireysel makroekonomik politika izlemedeki serbestlikleri birliğe bırakılmaktadır ve bu aşamaya geçilmesi için tek bir para ve

bankacılık sisteminin, tüm birlik çapında ortak ekonomik politikaları belirleyecek ülkeler üstü organların kurulmuş olması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2007, s.228).

Günümüzde AB, ekonomik ve parasal birliği sağlayabilmiş güzel bir bütünleşme örneğidir. Avrupa’da 1960’ların sonunda Schiller Raporu, Barre Raporu, ve Werner Planı ile başlayan parasal istikrar arayışlarını Avrupa Para Yılanı deneyimi ve devamında Avrupa Para Sistemi’nin kuruluşu izlemiştir. 1986’da Delori Raporu ile devam eden gelişmeler ve 1991 Maastricht Anlaşması ile ekonomik ve parasal birliğe üç aşamada geçilmesine karar verilmiş ve tek paranın geçerli olduğu ekonomik ve parasal birliğin son aşamasına 11 üye ülke ile 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren 1 ECU=1 EURO olarak geçilmiş ve Euro ilk defa kaydi para olarak kullanılmaya başlamıştır (Bayraktutan ve Bayraktar, 2004, s.4).

3.2.6. Siyasi Birlik

Ekonomik ve parasal birlik aşamasından sonra beklenen bütünleşme şeklidir. Ülkelerin para ve maliye politikalarını uyumlaştırması, ekonomik olarak tek bir devlet gibi yönetilmelerini sağlamaktadır. Ekonomik konularda ortak hareket eden birlik, siyasi konularda da birlikte hareket etmeye başlamaktadır (Dura ve Atik, 2003, s. 9). Siyasal birlik, oluşturulan birliğin ekonomik, sosyal, siyasal, askeri alanlarda tek bir ortak politika uygulanması durumunu ifade etmektedir. Buna rağmen Ertürk (1997, s.13), bir ekonomik entegrasyonun ortak geçmişe ve uluslararası iktisadi çıkarlara bir arada dayanmadıkça siyasi bütünlüğe ulaşmayı kağıt üzerinde deklare etmenin pek önemli olmadığını belirtmektedir.

Tablo 4

İktisadi Birleşme Türleri ve Özellikleri

İktisadi Birleşme Türleri	İktisadi Birleşme Türlerinin Özellikleri
Tercihli Ticaret Anlaşması	Tek taraflı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerinde tarife indirimleri
Serbest Ticaret Bölgeleri	Üye ülkeler arasında gümrük vergilerinin kaldırılması, üçüncü ülkelere karşı her üye ülkenin kendi gümrük tarifelerini uygulaması
Gümrük Birlikleri	Serbest ticaret bölgesinin özelliklerine ilave olarak üçüncü ülkelere karşı üye ülkeler tarafından belirlenen ortak gümrük tarifelerinin uygulanması
Ortak Pazar	Gümrük birliklerinin özelliklerine ilave olarak üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanması
Ekonomik Birlik	Ortak pazarın özelliklerine ilave olarak üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılması
Siyasi Birlik	Ekonomik birliğin özelliklerine ek olarak siyasi konularda da ortak hareket etme

Kaynak: Dura ve Atik, 2003, s.7

3.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Entegrasyon İlişkisi

Dünya genelinde doğrudan yabancı sermaye akımlarında yaşanan artışlar çeşitli faktörlere bağlanabilmektedir. Bununla birlikte zaman içerisinde bu yatırım artışlarını uyaran faktörler arasında ekonomik entegrasyonlara üyeliğin payı gözardı edilemez olmuştur. Bu durum, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörlerden bahsedilirken ekonomik entegrasyonların varlığı ve önemine dikkat çekilmesine yol açmaktadır. Zira, bu yatırım artışlarının önemli bir kısmı ekonomik entegrasyonlara üyeliğe atfedilmektedir. Bu durum zaman içerisinde ülkelerin daha fazla doğrudan yabancı sermaye girişi sağlayabilmek adına ekonomik entegrasyon oluşturmalarına yol açmıştır. Böylece ekonomik entegrasyon anlaşmalarının derinliği ve sayısında artışlar görülmektedir (Tayyebi ve Hortamani,2005, s.2-3).

Özellikle 20. yy'ın son 10 yılında DYSY artışlarındaki büyüklük ve bölgesel entegrasyon anlaşmalarının sayısı ve kapsamındaki gelişmeler dikkat çekici olmuştur. Bu yatırım girişlerinde dünya genelinde 1998-1999 arasında %39 oranında bir artış yaşanmışken; 1990'ların ortasına ulaşıldığında bölgesel entegrasyon anlaşmalarının sayısı ise 200'e ulaşmıştır (Balasubramanyam, Sapsford ve Griffiths, 2002, s. 460).

Bu bağlamda, ekonomik entegrasyon anlaşmalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yerini belirlemedeki rolü önemli bir konu haline gelmiştir. Son zamanlarda entegrasyonlara üyelik ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi araştıran Blomström ve Kokko (1997), Blomström ve Kokko (1998), Clausing ve Dorabantu (2005), Ismail, Smith ve Kugler (2009), Levy-Yeyati, Stein ve Daude (2002), Fernandez ve Portes (1998), Bevan ve Estrin (2004), Motta ve Norman (1993), Kubny, Mölders ve Nunnenkamp (2008), Brenton, Di Mauro ve Lücke (1999), Tayyebi ve Hortamani (2005), Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2010), Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2012), Barry (2002), Martin ve Turrion (2003), Morgan ve Wakelin (2001), Sausa ve Lochard (2004), Waldrich ve Koru (2010), Waldrich (2002), Mc Dermott (2006), Baltagi ve Egger (2007), Balasubramanyam ve diğerleri (2002), Velde ve Bezemer (2004), Uttama ve Peridy (2009), Nagheli, Ambroabadi, Nagheli ve Lordjoni (2013), Feils ve Rahman (2008) gibi birçok çalışmanın, entegrasyonlara üyeliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik olması da bunu kanıtlamaktadır.

Literatürde ekonomik entegrasyon ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkilerinden bahsedilirken çoğu defa iktisadi birleşmelerin bu yatırımlar üzerinde uyarıcı olduğu ve bu entegrasyonlar ile gerek entegrasyona üye ülkeler arasında gerek ise entegrasyon bölgesine dışarıdan yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artışlar olacağı savunulmaktadır (Fernandez ve Portes, 1998, s.202).

Schift ve Winters (2003, s.117) bölgesel ekonomik entegrasyon anlaşmalarının oluşumunun yatırımcıların yatırımlarını nereye, ne kadar yapacaklarını etkilediğini ileri sürerlerken Kubny ve diğerleri (2008, s.1) de bölgesel entegrasyonların üye ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları için çekiciliğini arttırdığını savunmaktadırlar.

Yine Velde ve Bezemer (2004, s.1) de bölgesel ekonomik entegrasyon ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine varolan ampirik ve teorik literatürün, bölgesel entegrasyonların bu yatırımların bölgeye girişlerinde artışlar sağladığı konusunda birlik gösterdiğini belirtmektedirler. Buna rağmen farklı bölgelerin DYSY çekmede aynı güce sahip olamayabileceklerini, kimilerinin başarılı olurken kimilerinin ise başarısız olabileceğini de belirtmektedirler.

Brenton ve diğerkleri (1999, s.95) ise yapılan güncel çalışmaların bölgesel ekonomik entegrasyonların sadece ticareti teşvik etmediğıne aynı zamanda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da uyardığına vurgu yaptıklarını belirtmektedirler.

3.3.1. Gümrük Birliğı Teorisi

Entegrasyona yelik ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik farklı teorik yaklaşımlar bulunmak ile birlikte bunlardan en temel olanı ve en çok bahsedilene kuşkusuz ki ekonomik entegrasyon teorisidir.

Bilindiğı gibi ekonomik entegrasyonlar kendilerini daha çok gümrük birlikleri şeklinde göstermektedirler. Bu nedenle ekonomik entegrasyon teorisi, çoğu defa gümrük birliğı teorisi adı ile anılmaktadır (Ertürk,1997, s.14)

Gümrük birliğı teorisine göre gümrük birlikleri birliğı ye ülkeler üzerinde statik ve dinamik bazı etkiler yaratmaktadır. Statik etkiler, bütünleşmenin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri ile ilgiliyken; bütünleşmenin türüne göre dinamik etkiler de ortaya çıkabilmektedir (Seyidoğlu, 2007, s.234).

Bu teoriye dayanarak ekonomik entegrasyonlara üyelik ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi açıklamaya geçmeden önce gümrük birliğı teorisinin ortaya çıkışından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Yukarıda da bahsedildiğı gibi gümrük birliklerinin statik ve dinamik iki farklı etkisi bulunmaktadır. Gümrük birliğı teorisi ayrı bir teori olarak ilk defa Kanadalı iktisatçı Jacop Viner tarafından ele alındığında, bu teorinin sadece statik etkilerinden bahsedilmiştir (Seyidoğlu, 2007, s.233).Durum bu olmak ile birlikte sonraki dönemlerde entegrasyonlara yeliğın dinamik etkilerinden bahsedilmiş ve hatta bu etkiler üzerinde statik etkilere nazaran daha çok durulmuştur.

Gümrük birliğı teorisinin, Jacop Viner'in 1950 yılında yayınlanmış olan "The Custom Union Issue" adlı eseri ile geliştiğı söylenbilir. Viner, bu eserinde gümrük birliğının statik etkileri olarak ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir (Lipsey, 1957, s.40). ye ülkelerden gelen düşük maliyetli ithal üretiminin yüksek maliyetli yerli üretim yerini alması ticaret yaratma etkisi olarak tanımlanırken; GB ile birlik dışından gelen düşük maliyetli ithalatın yerini birlik içindeki yüksek maliyetli ithalatın alması ticaret saptırma etkisi olarak tanımlanmaktadır. Ticaret yaratma etkisi ile yüksek maliyetli yerli üretimde kullanılan kaynakların daha verimli alanlara yönlendirilmesi sağlanırken; ticaret saptırma etkisi,

bu kaynakların yüksek maliyetli üretim yapan alanlara kaymasına yol açmaktadır. Neticede ticaret yaratma etkisi refahı artırırken; ticaret saptırma etkisi refahı azaltmaktadır. Bu iki zıt etki ile ortaya çıkan etki ise refah etkisi olarak tanımlamaktadır (Yıldırım ve Dura, 2007, s.143).

Viner'in analizinde üretim maliyetlerinin sabit varsayılması, kaynak dağılımındaki değişimler ve üretim etkinliği üzerinde durulup tüketimin analize katılmaması ve buna bağlı olarak talep etkilerinin gözardı edilmesi analizin eleştirilmesinin en temel nedenleri olmuştur (Aynagöz, 2002, s.26). J. Meade, 1955 yılında yayımlanan "The Theory of Custom Union" eseri ile Viner'in analizinde yer alan üretimde sabit maliyetler varsayımını yumuşatmak ile kalmayıp tüketimde sabit oranlar varsayımını da analizden çıkarmıştır (Aynagöz, 2002, s.28). Böylece Viner'in analizinde kaynak dağılımındaki değişim ve üretim etkinliği üzerinde durulup talebi dikkate almamış olması şeklindeki bu eksiklik, analize tüketimin Meade tarafından eklenmesi ile giderilmiştir. Teorinin bu boyutu literatürde ihracat ve ithalatın talep ve gelir esnekliklerinin tahmin edilerek, GB öncesi ve sonrası esnekliklerde bir değişim olup olmadığını araştıran çalışmalara da katkı sağlamıştır (Yıldırım ve Dura, 2007, s.143). Tüketim etkilerini kısmi denge yaklaşımı çerçevesinde ele alan Meade, kardinalist refah varsayımlarını GB'nin yaratacağı kayıp ve kazançları karşılaştırmada kullanmıştır (Aynagöz, 2002, s.27).

Gümrük birliği teorisine yapılan bir diğer katkı ise genel denge analizi olmuştur (Yıldırım ve Dura, 2007, s.143). Viner'in kısmi denge analizinin yalnızca bir endüstriye odaklanarak bu endüstrideki değişimin ekonominin geri kalanını göz ardı etmeye yetecek etkide olduğunu varsayması analize yapılan bir başka temel eleştiri olmuştur (Aynagöz, 2002, s.31). Vanek, üç ülke ve iki mal arasındaki denge koşullarını açıklamış ve genel denge analizi çerçevesinde GB'nin dış ticaret hadleri üzerindeki etkilerini analize dahil etmiştir. Oysa Viner'in analizinde dış fiyatlar veri kabul ediliyor, ticaret hadlerinin etkisi göz ardı ediliyordu (Aynagöz, 2002, s.32). Genel denge analizine katkıda bulunan Vanek ve diğer bazı ekonomistlerin görüşü birlikten önce de GB sonrasındaki üye ülkeler ile ticaret yapan ülkenin, bütünleşmeden kazanç sağlayacağı oysa üçüncü ülke ile ticaret hacmi büyük olan üye ülkelerin kaybedeceği yönündeydi (Aynagöz, 2002, s.33). Buna rağmen Vanek'in modeline göre birlik sonrasında üyelerin ticaretten yarar sağlaması, dünya refahı için de olumlu olacak diye bir kaide olmadığı yönündeydi. Bu ancak ya bütün refah değişimleri aynı yönde olduğunda ya da kazanan tarafın kaybeden tarafların zararını tazmin ettiğinde kendisine de net kazanç kaldığında

mümkün olabilecekti (Aynagöz, 2002, s.32). Vanek'ten sonra da bu teoriyi geliştirmede katkıda bulunulduğunu belirtmek gerekir

Buraya kadar gümrük birliği teorisi için yapılan açıklamalar, gümrük birliklerinin statik etkileri ile ilgilidir. Statik etkiler, ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan tarifelerin kaldırılması ile dış ticaret ve refah seviyesinde meydana gelen değişimler ile alakalıdır (Seyidoğlu, 2007, s.234). Oysa gümrük birliklerinin birliğe üye ülkeler üzerindeki etkileri sadece bu statik etkiler ile sınırlı değildir. GB'ye üye ülkelerde dış rekabette artışların yaşanması, ölçek ekonomilerinin oluşması, dışsal ekonomilerin ortaya çıkması, teknolojik ilerlemenin hız kazanması ve yatırım hacminin genişlemesi gibi diğer bazı etkiler de ortaya çıkabilmektedir ki bunlar GB'nin dinamik etkileri olarak adlandırılmaktadır (Seyidoğlu, 2007, s.235). Kendilerini daha çok orta ve uzun vadede gösteren bu dinamik etkilerin ülke ekonomileri için öneminin statik etkilere göre daha büyük olduğunu söyleyebiliriz.

Ekonomik entegrasyonlara üyelik ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi açıklamada gümrük birliği teorisini teorik dayanak olarak sunan çalışmaların büyük kısmı, gümrük birliklerinin dinamik etkilerinden yatırımları teşvik etkisine dikkat çekmektedir. Buna rağmen GB'ye giden ekonomilerde yatırımların artmasını, GB'nin statik ve dinamik etkilerine bağlı olarak açıklayan çalışmalar da bulunmaktadır.

Yıldırım ve Dura (2007, s.146-147), GB'ye üye ülkelerde yatırımların artmasının ilk olarak GB'ye üyelik ile milli gelirde ortaya çıkan artışların tasarrufları ve yatırımları uyarması ile ikinci olarak da GB'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yerinde ve büyüklüğünde değişiklikler yaratarak olacağını belirtmişlerdir. Onlara göre bu durum, GB'nin statik ve dinamik etkilerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Blomström ve Kokko (1997, s.2) da ekonomik entegrasyon ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkinin GB'nin statik ve dinamik etkilerine bağlı olarak ortaya çıkacağını ileri sürmektedir.

Kısacası, ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerinden genellikle dinamik etkiler arasında bahsedilirken; kimi çalışmalarda ekonomik entegrasyonun bu yatırımlar üzerindeki etkisi, ekonomik entegrasyonun statik ve dinamik etkilerinin her ikisine bağlı olarak açıklanmaktadır.

Blomström ve Kokko (1997, s.2) ekonomik entegrasyon teriminin bölgesel ticaret engellerinin ve yatırım kısıtlamalarının azaltılması anlamına geldiğini, bölgesel

ticaret anlaşmaları ve doğrudan yabancı sermaye teşvikleri arasındaki teorik bağlantıları değerlendirmek ve tanımlamak için öncelikle entegrasyonun şu iki ölçütünü tartışmak gerektiğini ileri sürmektedirler: Bu ölçütlerden ilki ticaret serbestliğidir. Ticaret serbestliği ölçütü altında tarife atlamaların ve içselleştirme hareketlerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. İkinci olarak ise yatırım hükümleri ve entegrasyon anlaşmaları ile ilgili kurumsal diğer değişikliklerin bu yatırımlar üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. İşte bu tartışmada odak, statik etkilere dayanmaktadır.

Velde ve Bezemer (2004, s.4) ise bölgesel entegrasyonlar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi değerlendirirken; bölgesel ticaret kuralları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bölgesel yatırım kuralları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile bölgesel diğer bağlantılar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki bağlantının önemli olduğunu belirtmektedirler.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine önceki teorik ve ampirik literatür, yabancı piyasalara hizmet için ticaret ve sermaye hareketlerini ikame edilebilir olarak kabul etme eğilimindeydi. Ticaret ve sermaye hareketleri arasındaki bu görüş, tarife engellerinin ithal ikameci doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını harekete geçirebileceğini ve genel tarife atlamalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını azaltacağını hatta ÇUŞ'ların kendi ülkelerine yabancı sermaye varlıklarının dönüşünü teşvik edeceğini ileri sürmektedir. Buna rağmen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük kısmı tarife atlama düzenlemeleri ile harekete geçirilmektedir (Blomström ve Kokko, 1997, s.3).

Daha yakın zamanlara ait literatürde ise, yabancı yatırımlar için ana motivasyon kaynağı olarak maddi olmayan varlıkların kullanımı üzerine vurgu yapılmaktadır. Bu doğrultuda Buckley ve Casson (1976) ile Dunning (1977), çalışmalarında yabancı piyasada başarılı bir şekilde hareket edebilmek için uluslararası odaklı firmanın, teknoloji ve piyasa deneyimleri gibi firmaya özgü bazı maddi olmayan varlıklara sahip olması gerektiğini çünkü bunların, firmaya rekabet üstünlüğü sağlayacağını belirtmektedirler. Bu varlıkların etkin kullanımı, bazen firmaların yabancı şirketler kurarak onların uluslararası işlemlerini içselleştirmelerini de gerektirmektedir (Blomström ve Kokko, 1997, s.3).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını harekete geçiren ilk ölçüt olarak ticaret serbestliği altında ele alınan tarife atlama ve içselleştirme hareketleri, özellikle bölge içi yatırım akımları için çelişkili sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Tarife atlamanın

öncelikle doğrudan yabancı sermaye yatırım akımlarını azaltacağı söylenebilir; çünkü ticaret serbestliği, piyasaya hizmet etmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımları yerine ihracatı daha çekici kılmaktadır. Buna rağmen bölgesel entegrasyonların yatırımları azaltmak için teşvikler yarattığını söyleyemeyiz (Blomström ve Kokko, 1997, s.3).

Bölgelerarası dolaşan doğrudan yabancı sermaye üzerinde ise tarife atlama ve içselleştirmenin her ikisinin de olumlu etkiler yaratarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttıracak ileri sürülmektedir. Bölge dışından bölge içine doğrudan yabancı sermaye girişleri eğer bölgesel ticaret anlaşmalarının bir sonucu olarak yatırımcıların ortalama koruma düzeyi artar ise artacaktır. Eğer giriş yapan doğrudan yabancı sermaye hacmi, başlangıçta ulusal pazarın kısıtlı olmasından dolayı sınırlandırılıyor ise de şimdi bu yatırımların girişleri artacaktır (Blomström ve Kokko, 1997, s.4). Ulusal piyasaların aksine birleşmiş geniş ve zengin piyasa; yeni yabancı tesislerin kurulmasına, sabit maliyetlerin üstlenilmesine olanak sağlayacak kadar büyük olup bu yatırımların elde edilmesini sağlayabilmektedir (Schift ve Winters, 2003, s. 117).

Entegrasyon bölgelerinden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çıkışları üzerinde ekonomik entegrasyon anlaşmalarının etkileri ise pek tartışılmamaktadır. Steven ve Lipsey (1992), bunun esas olarak dünyanın geri kalanında ticaret engelleri ile ilgili hiçbir şey yapılmadığı şeklinde varsayımların basitleştirilmesi ile ilgili olduğunu oysa DYSY çıkışlarında bazı değişikliklerin, dünyanın geri kalanında ticaret politikaları değişmeden devam etse bile mümkün olabileceğini belirtmektedirler (Blomström ve Kokko, 1997, s.4-5).

Entegrasyona üyelik, bölge içi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını azalttığı ölçüde, entegrasyon alanından diğer bölgelere doğrudan yabancı sermaye yatırım çıkışları eğilimini arttırabilir. Fakat bu etki güçlü değildir (Blomström ve Kokko, 1997, s.5)

Bölgesel ticaret anlaşmalarının sonuçlarından ticaret serbestliği etkisi, bölgeye doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerinde net bir artışta bulunmaktadır. Buna rağmen bölge içi doğrudan yabancı sermaye yatırımları, çelişkili etkileri olmaya meyillidir (Velde ve Bezemer, 2004, s.8)

Bölgesel ticaret anlaşmaları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki teorik bağlantıları incelemek için ikinci ölçütümüz, açık yatırım hükümleri ve entegrasyon anlaşmaları ile bağlantılı kurumsal değişikliklerdir. Bilindiği gibi bölgesel

ticaret anlaşmaları, sermaye hareketlerini serbestleştirmekte ve doğrudan yabancı sermaye yatırım sürecine ek bir uyaran sağlamaktadır. Sermaye hareketleri birkaç yol ile serbestleştirilir. Çoğunlukla, doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılabilir veya azaltılabilir. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri, ulusal iyileşme hükümleri tarafından da cesaretlendirilebilir (Blomström ve Kokko, 1997, s.5). Açıkça bu tür hükümlerin pratik önemi, doğrudan yabancı sermaye girişleri için önceden varolan engellerin büyüklüğü ve eğimine dayanmaktadır. Öyle ki yatırımcılar önceden uygun olmayan yatırım şartları tarafından istedikleri avantajları sağlayamıyorlarsa ya da dezavantajlı konumdalarsa şimdi uygun olan yatırım ortamı, bu yatırımcıların dikkatini çekecektir. Bu durum, bölgesel entegrasyon anlaşmaları ile birlikte iyileşen yatırım ortamı ile yatırımcıların yatırımlarını bu bölgeye yönlendirmelerini sağlayacaktır. Buna rağmen yatırımcılar zaten avantajlı oldukları bir alanda yatırımlarını gerçekleştiriyorlarsa bu durumda oluşturulan yatırım hükümleri, bölgeye yapılan yatırımları az miktarda etkileyebilecektir (Velde ve Bezemer, 2004, s.4-5). Birçok bölgesel ticaret anlaşmasında açık uyuşmazlık çözümü mekanizmasına önem verilmektedir. Bu gibi mekanizmalar, katılımcı ülkeler arasında ticaret ve yatırım tartışmalarını azalttığı için etkili olmaktadır ve doğrudan yabancı sermaye girişleri, doğrudan veya dolaylı olarak kamulaştırma riskini azaltan güçlü yatırımcı mülkiyet haklarının varlığı aracılığı ile ticaret ve yatırım önlemlerinin ortadan kaldırılması ile canlandırılmaktadır (Blomström ve Kokko, 1997, s.5)

Velde ve Bezemer (2004, s.9), yukarıda da bahsedildiği gibi bölgesel entegrasyon anlaşmaları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi değerlendirirken tarife atlama ve yatırım hükümleri dışında diğer bazı bölgesel teşviklerin de bu yatırımlar üzerinde etkili olduklarını belirtmişlerdir.

Kısacası, bir serbest ticaret bölgesine ait olan ülkeler; sermaye hareketlerini serbestleştirerek, yasal normları uyumlaştırarak, sınırötesi anlaşmazlıkların üstesinden gelmek için kurumlar inşaa ederek vs. işlem maliyetlerini azaltmaya çalışırlar. Bölgesel ticaret anlaşmaları, bu gibi yatırım hükümlerini içermektedir ki bunlar doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Bu düzenlemeler özellikle bölge içi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırmaktadır (Levy-Yeyati ve diğerleri, 2002, s. 8). Velde ve Bezemer (2004, s.4) ise bazı bölgesel entegrasyon anlaşmalarının yatırım hükümlerinin, bu yatırımları bölge dışından da arttırabildiğini savunmaktadırlar.

Önceki entegrasyon anlaşmalarında açık yatırım politikalarının neredeyse tamamına yakını müdahaleciyken; bu politikaların başarısızlıklarının görülmesi ile daha sonraları piyasa dostu yaklaşımlar gözönüne alınarak yatırımın adil muamelesini garanti eden politikalara yer verilmiştir. Ayrıca zamanla bölgesel ticaret anlaşmalarında hükümet politikalarının güvenilirliğine de yer verilmiş ve böylece doğrudan yabancı sermaye çekmede başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Yine belirtmek gerekir ki bölgeye yapılan yatırımlar sadece bu açık yatırım hükümlerine bağlı değildir. Bir bölgesel ticaret anlaşması, yatırımları eğer beklenen karlar yüksek ise ve düşük maliyetler var ise canlandıracaktır (Schift ve Winters, 2003, s.17).

Ekonomik entegrasyonların dinamik etkileri doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde, statik etkilerde olduğundan daha güçlü ve anlamlı etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle gümrük birliklerinin dinamik etkilerinden yatırımları teşvik etkisi, ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini açıklamada oldukça önem taşımaktadır (Blomström ve Kokko, 1997, s.6).

Bu etkiye göre gümrük birlikleri, kaynakların etkinliğini arttırarak ulusal gelirin de artmasını sağlamaktadır. Ulusal gelirdeki artış ise tasarrufları ve yatırımları arttırmaktadır. Ayrıca gümrük birlikleri, tarifelerin yeniden yükselmeyeceği konusunda yatırımcılara güven sağlayarak yapılacak yatırımlar için oluşabilecek riskleri azaltmakta ve yatırımların karlılığını yükseltmektedir. Ayrıca piyasa hacminin genişlemesi de birlik içinde yatırımın daha etkin ellerde toplanmasını ve birlik üyelerine önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımı gelmesini sağlayabilmektedir (Seyidoğlu, 2007, s.235).

Gümrük birliği teorisine göre bir gümrük birliğinin oluşumu, ortak bir dış tarife uygulandığı ve yeniden tarife düzenlemeleri yapıldığı için doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve genişleyen piyasa, yabancı firmaların yatırım kararlarını etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırım düzeyi dış pazarın mutlak büyüklüğü ile pozitif ilişkilidir. (Halıcıoğlu, 2001, s.2).

GB sonucunda potansiyel piyasanın büyüklüğü arttığında, birlik içinde yatırım miktarı hem dışarıdaki yatırımcılar aracılığı ile hem de birlik içindeki üyeler aracılığı ile artacaktır. GB bu durumda ortak bir dış tarife duvarı içinde tek bir pazar yaratarak yabancı yatırımcılar için teşvikleri arttırabilmektedir (Fernandez ve Portes, 1998, s.202).

Gümrük birliklerinin oluşturulması, birlik dışında kalan ülke üreticilerinin birliğin ortak tarifesinden kaçınmak için bölge içindeki yatırımları arttırmalarına yol açmaktadır. Bu tür yabancı sermaye işletmelerine “tarife fabrikaları” denilmektedir.

1960'lerden sonra Avrupa Ortak Pazarı'na akan Amerikan sermayesi çoğunlukla bu nedene dayanmaktadır (Seyidoğlu, 2007, s.235-236).

Avrupa Ortak Pazarı'nın ekonomik etkilerine bakıldığında, bu entegrasyonun orta ve uzun dönemde katılımcı ülkelerin büyüme oranlarını yükselterek önemli faydalar sağladıklarını görebiliriz. Bu dinamik faydalar, yurtiçi yatırımcılar için olduğu gibi yabancı yatırımcılar için de bir yer olarak entegrasyon bölgesinin çekiciliğini arttırmaktadır (Blomström ve Kokko, 1997, s.6).

Smith ve Venables (1989), birçok durumda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dinamik faydalar sağlayabilmek için önemli bir katalizör olduğunu ileri sürmektedirler. Artan uzmanlaşma ile ilgili ekonomik etkinlikteki bazı gelişmeler, ölçek ekonomilerinin kullanımı, ekonomik aktivitelerin daha geniş coğrafik yoğunlaşması, bölgeiçi ve bölgelerarası doğrudan yabancı sermaye yatırımları tarafından harekete geçirilebilir. Artan doğrudan yabancı sermaye yatırım akımları ayrıca üretim ilerlemelerindeki gevşekliği azaltmak veya rasyonel işletme kapasitesi gibi yerel üreticiler için etkinlik sağlayan stratejileri cesaretlendirmesi beklenen sıkı rekabet altında önemli güçler olabilirler (Blomström ve Kokko, 1997, s.6).

Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımları teknoloji transferi ve dağılımını da canlandıracaktır. Dahası eğer bölgesel entegrasyon büyük bir pazar yaratır ise bazı dinamik etkiler ortaya çıkabilir. Pazarın daha büyük olması, bazı firmaların daha da büyümesine ve güçlenmesine yol açabilir. Firmalar büyüdükçe araştırma-geliştirme ve pazarlamada yeni maddi olmayan varlıkların yaratılmasına ve yeni doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uyarılmasına yol açan yatırımlar yapabilirler (Blomström ve Kokko, 1997, s.7).

Bununla birlikte birlik dışında yer alan ülkelerin GB'ye giden ülkelere yatırım yapmalarında etkili olan diğer bazı nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz (Dura ve Atik, 2003):

- Gümrük birliklerinin ticaret sapmasına yol açması: ticaretin birlik üyesi olmayan ülkelere birlik üyesi ülkelere sapması, birliğin üçüncü ülkelere yaptığı ithalatı azaltmaktadır. Birlik üyesi olmayan ülke firmaları ise birlik içerisinde üretim yapmaya yöneleceklerdir. Bu nedenle ekonomik birleşmeler, yabancı sermayeyi birlik içerisine çekecektir.
- Gümrük birliklerinin üye ülkeler arasındaki ticareti arttırması: birliğe üye ülkelerin kendi aralarındaki ticareti arttırmaları, birlik üyesi olmayan ülkelerin

de üretimlerini birlik içinde yer alan ülkelerde gerçekleştirmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bulunmalarına yol açacaktır.

- Gümrük birliklerinde ekonomik istikrarın ve verimliliğin artması: birlik içerisinde ekonomik istikrar ve verimliliğin artması, istihdam edilen kişi sayısının ve sermayenin etkinliğinin artmasını da sağlayacaktır. Bu gelişmeler ise birliğe giren yabancı sermaye miktarında artışlar yaratacaktır.
- Gümrük birliklerinde piyasa hacminin genişlemesi: gümrük birliğinden sonra piyasanın genişlemesi, yatırımcıların ilgisini çekecektir ve böylece birliğe giren yabancı sermaye miktarında bir artış görülecektir.

Gümrük birliği teorisine göre, gümrük birliklerinin yaratılmasına ÇUŞ'ların stratejik cevabı "yatırım yaratıcı" ve "yatırım saptırıcı" etkilere yol açabilmektedir.(Halıcıoğlu, 2001, s.3). Yonnapoulos (1990, s.250-253) GB'nin yatırım yaratma etkisini, GB'ye üye olmayan ülkelerden GB'ye üye ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin artması anlamına geldiğini ve bunun ticaret saptırma etkilerine ÇUŞ'ların stratejik bir cevabı olduğunu; yatırım saptırma etkisinin ise ticaret yaratma etkisinin bir sonucu olarak GB'ye üye bir ülkeden bir diğer üye ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Buna rağmen yatırım yaratma ve yatırım saptırma etkilerinin GB ve DYSY arasındaki ilişkiyi tamamen açıklayamayacağını savunmakta ve ÇUŞ'ların ekonomik entegrasyon bölgelerinin oluşumuna olası dört stratejik tepkisinin koruyan ithal ikameci yatırım, saldırgan ithal ikameci yatırım, yeniden yatırım, rasyonel yatırım olduğunu belirtmekte ve bunları şu şekilde açıklamaktadır:

Koruyan İthal İkameci Yatırım: GB'nin ticaret saptırma etkilerine stratejik bir cevabı anlamına gelmektedir. ÇUŞ'lar, GB bölgelerinde tarife düzenlemeleri ile ilgili avantajları ele geçirmek ve pazar paylarını korumak için yatırım yapmaktadırlar.

Saldırgan İthal İkameci Yatırım: Büyüme artışları ve piyasa birleşmesinin avantajlarını ele geçirmek isteyen ÇUŞ'ların gümrük birliklerinin oluşumuna stratejik bir cevabı anlamına gelmektedir.

Yeniden Yatırım: ÇUŞ'ların GB'nde maliyet avantajlarının daha çok olduğu yerlerde üretim kolaylıklarını yeniden oluşturabilmelerinden meydana gelen yatırımlardır. Bu, ticaret yaratma etkilerine bir cevaptır.

Rasyonel Yatırım: Gümrük birliklerinin, birlikte yer alan ülkeleri ÇUŞ'lar için üretim maliyetlerindeki azalış anlamında daha avantajlı kılması ile meydana

gelmektedir. Bu yatırım çeşidi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında net bir artışa yol açmamaktadır.

Ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini açıklamada gümrük birliği teorisine dayanan yaklaşımlar dışında diğer bazı teorilere dayanarak yapılan yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Ekonomik entegrasyonun doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışan bir diğer yaklaşım, bu açıklamayı Heckscher Ohlin Teorisi'ne dayandırmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ekonomik entegrasyonlarda dış engellerin artması, üçüncü ülkelere göre entegrasyon bölgesi içinde yer alan ülkelerde sermaye getirilerini arttıracığından entegrasyona üye bu ülkelerde ithalata rakip endüstrilerin gelirlerini arttıracaktır. Bu durum ise doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinde artışların beklenmesini sağlayacaktır (Halıcıoğlu, 2001, s.3).

Bir diğer yaklaşım ise açıklamalarını Uluslararası Üretim Teorisi'ne dayanarak yapmaktadır. Buna göre ekonomik entegrasyon bölgesine doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri, GB sonucunda oluşan ortak dış tarifeye stratejik bir cevaptır. Buna bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye girişleri, ihracatın yerine tarife uygulayan ülkede faaliyet göstermeyi tercih eden ÇUŞ'lar ile şekillenmektedir. Dahası, bu şekilde ÇUŞ'lar, genişleyen piyasadan faydalananarak GB'nin sağlayacağı faydaları ele geçireceklerdir (Halıcıoğlu, 2001, s.4).

3.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Entegrasyon İlişkisine Dair Diğer Bazı Bulgular

Bölgesel ticaret anlaşmalarının veya bölgesel entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri ile ilgili çeşitli teorik açıklamaların, entegrasyonların bu yatırımları arttıracığı şeklinde olduğunu ileri sürdüklerini belirten çok sayıda çalışma olması ile birlikte bu iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklamanın oldukça karmaşık ve güç olduğunu ileri süren çalışmalar da bulunmaktadır.

Her ne kadar bir dereceye kadar bölgesel entegrasyon çabalarının ışığı altında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını incelemek mümkün olsa da nedensellik kurmak oldukça zordur (UNCTAD Secreteriat, 2012, s.6).

Levy-Yeyati ve diğerleri (2002, s.7), bölgesel ticaret anlaşmalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini açıklamanın oldukça güç ve karmaşık olduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre bu durum doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarının boyutundan kaynaklanabilmektedir. Yani doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatay ya da dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeşitlerinden hangisi olduğu önemli olabilmektedir. Bununla birlikte bu yatırımların bölge içindekiler tarafından mı gerçekleştirildiği yoksa bölge dışından mı bölge içine yapıldığı da önem taşımaktadır.

Bölgesel entegrasyon ülkeleri arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde bölgesel entegrasyonların etkisi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının doğasına bağlıdır. Yüksek ticaret engellerinin varlığı, ticaret aracılığı ile bu piyasalara hizmetin maliyetini arttıracığından bu piyasalara hizmet için bölgesel entegrasyonlar oluşturarak tarife atlamak önem kazanmaktadır. Nitekim bölge içinde yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir bölgesel ticaret anlaşması kapsamında ticaret engellerinin azaltılması veya kaldırılması neticesinde caydırabilir. Buna rağmen ticaret engellerinin azaltılması, bir diğer doğrudan yabancı sermaye yatırım çeşidi olan dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını bölge içinde artırır. Dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımları firmaların faktör fiyatlarındaki farklılıklardan yararlanmak istemelerinden dolayı üretimin farklı sahnelerini farklı ülkelerde gerçekleştirerek bir uluslararası uzmanlaşma stratejisine ulaşmaları durumlarını içerir. Bu nedenle ticaret için engellerin varlığı, işlem maliyetlerini arttırarak dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını azaltabilmektedir. Buna rağmen ticaret engellerinin ortadan kaldırılması, dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını canlandıracaktır (Levy-Yeyati ve diğerleri, 2002, s.7-8, Kubny ve diğerleri, 2008, s.4, Velde ve Bezemer, 2004, s.5-6).

Bu nedenle bir ekonomik entegrasyona üyeliğin, entegrasyon üyelerinin diğer üye ülkelere yaptıkları doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi karmaşıktır. Bunun nedeni görüldüğü gibi bu yatırımların doğası ile ilgilidir.

Buraya kadar bölge içinde yer alan ülkeler arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının doğasının etkilerine baktık. Şimdi bu yatırımların doğasının bölge dışından bölge içine bu yatırımları nasıl etkileyeceğine bakacak olursak; bilindiği gibi bölgesel entegrasyonların oluşturulması, ulusal piyasalara nazaran genişlemiş bir piyasa yaratacaktır. Bu durum, yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da uyaracaktır (Levy-Yeyati ve diğerleri, 2002, s.8, Velde ve Bezemer, 2004, s.6).

Ismail ve diğerleri de (2009, s.386) çok sayıda araştırmacının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde bölgesel entegrasyonun etkisinin, bu yatırımların hareket

kaynağına yani bu yatırımların yatay mı dikey mi olduğuna bağlı olduğunu ileri sürdüklerini belirtmişlerdir.

Dunning (1994, s.36) ise entegrasyona üye ülkelerin uyguladıkları ortak dış ticaret politikası ve entegrasyon piyasasının sağladığı avantajların, ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını uyaran en temel özellikleri olduğunu ve bunların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde yaratması beklenen etkisinin yatırımın motivasyonuna göre farklılık gösterebileceğini ileri sürmektedir. Dunning doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını motivasyon kaynağına göre doğal kaynaklara dayalı yatırımlar, piyasaya yönelik yatırımlar, üretimde etkinlik arayan yatırımlar ve stratejik varlığa dayalı yatırımlar olarak sınıflandırmaktadır.

Kubny ve diğerleri (2008, s.2) ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde bölgesel entegrasyonların etkilerini tahmin etmenin güçlüğünün bir diğer nedeninin de bölgesel entegrasyon anlaşmalarının farklılık göstermesinden kaynaklandığı belirtmişlerdir. Bir entegrasyonun hangi ülkeler arasında gerçekleştirildiği, kapsamı, derecesi vs. doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin; kuzey-güney veya güney-güney entegrasyonu olması, entegrasyonun kurumsallaşma veya piyasa odaklı olması veya yine entegrasyonun serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar çeşitlerinden hangisi olduğu bu yatırımlar üzerinde etkili olmaktadır.

Mesela; entegrasyonun serbest ticaret bölgesi yerine gümrük birliği veya ortak pazar şeklinde gerçekleşmesi, entegrasyon bölgesine bu yatırım girişlerinin daha fazla olmasını sağlayabilir. Veya daha derin bir kurumsallaşmış entegrasyon, özellikle kurumsallaşma kağıt üzerinde ise güçlü doğrudan yabancı sermaye yatırım etkileri yaratmayabilir.

Bunlar dışında Levy-Yeyati ve diğerleri (2002, s.10) doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştiren ÇUŞ'ların bölge içinde olup olmamalarının da bölgesel entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini belirlemede önemli olduğunu ileri sürmektedirler. Zira, kaynak ülke ile bölgesel entegrasyon anlaşmasına ortak üyelik, yatırımı alan ülkeyi bu yatırımlar için daha çekici kılmaktadır. Bölgesel ticaret anlaşmalarına üye olmayan ülkeleri ise nispeten daha az çekici hale getirmektedir. Kaynak ülke bölgesel entegrasyon içine girer ise daha önce doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleştirdiği ülkeden bunu çekebilir. Bu duruma doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sapması da denilmektedir ki bu etki Viner'in ticaret sapması etkisinden gelmektedir.

Bölgesel entegrasyonun bölge içi ve bölge dışı doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri bölgeye göre de değişebilmektedir. Bölgeye gelen toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından gelişmekte olan bölge gruplarının aldıkları pay, gelişmiş bölgeler için olandan çok daha az olabilmektedir (UNCTAD Secreteriat, 2012, s.5).

Görüldüğü gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bütün çeşitleri üzerinde bölgesel entegrasyonlar aynı etkiye sahip değildir. Bu etkinin farklılık göstermesi, yukarıda da belirtildiği gibi diğer bazı faktörlere de bağlı olabilmektedir. Buna rağmen bölgesel entegrasyonun bölgedeki yatırım çekiciliğini sağlaması, daha büyük bir piyasa yaratarak etkinliğin-verimliliğin gelişmesine katkıda bulunarak bu piyasalarda daha yüksek gelir seviyeleri yaratmasının bir sonucu olabilmektedir (Blomström ve Kokko, 1997, s.7).

Bölgesel entegrasyonlar sonucu bölge dışından bölgeye yapılan veya bölge içindeki ülkelerin birbirlerine yaptıkları doğrudan yabancı sermaye yatırımları, üye ülkeler arasında eşit dağılmamış olabilmektedir (Velde ve Bezemer, 2004, s.11). Kısacası, bölgesel entegrasyon sonucu genişleyen bir piyasadan daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı elde edenler olabileceği gibi bu yatırımlardan çok küçük paylar alanlar da olabilecektir (Levy-Yeyati ve diğerleri, 2002, s.9).

Tabi bu durumda bir ülkenin kazanan ya da kaybeden olmasını neyin belirlediği de önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel entegrasyonların oluşumunun, bölge içindeki üyelere gerek bölge içinden gerek ise bölge dışından bu yatırımların girişlerini etkileyebilen birçok etmen gösterilebilir.

Blomström ve Kokko (1997, s.7-8), bölgesel ticaret anlaşmalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisinin özellikle üye ülkelerde pozitif olduğunu; fakat bu pozitif etkinin iki koşula bağlı olduğunu açıklamışlardır: Bunlardan ilki entegrasyon derecesinin yüksek olması, ikincisi ise katılımcı ülkenin güçlü yerel avantajlara sahip olmasıdır.

Yani onlara göre bölgesel entegrasyonlar içinde yer alan ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki değişikliğin büyüklüğü, bölgedeki entegrasyon anlaşmasında somutlaşan ticaret ve yatırım liberalizasyon girişimlerinin yapısı ve önemine ayrıca ülkelerin yerel şartlarına bağlanabilmektedir.

Görüldüğü gibi Blomström ve Kokko, bölgesel entegrasyon anlaşmaları kapsamında bölgede yer alan ülke ve endüstriler için yatırım kararlarının neden çeşitlilik gösterebileceğine dair çeşitli sebepler olacağını belirtmek ile birlikte doğrudan

yabancı sermaye yatırımlarının motivasyon kaynakları ile ilgili iki faktöre dikkat çekmişlerdir.

Aşağıda verilen şekil 3, çevresel değişiklikler ve yerel avantajlara bağlı olarak verilen dört bölgeden hangisinin ya da hangilerinin bölgesel entegrasyon sonucu DYSY sağlamada daha avantajlı veya dezavantajlı olacağını göstermektedir.

Çevresel değişiklikler, söz konusu entegrasyon anlaşmaları aracılığı ile yatırım ve ticaret akımlarının serbestleşme derecesini özetlemektedir; yerel avantajlar, belirli bir yerde bir ekonomik aktiviteden sağlanan avantajların derecesini özetlemektedir. Bu yerel avantajlar; genel makroekonomik çevre, tüketici piyasaları ile ilgili olarak bir ülkenin coğrafik yeri, üretim faktörlerinin maliyeti veya mevcudiyeti gibi faktörlere bağlıdır (Blomström ve Kokko, 1997, s.8).

	Yerel Avantajlar (Pozitiften Negatife) →	
Çevresel Değişiklik ↓ (Güçlüden Zayıfa)	1	2
	3	4

Şekil 3. Sınıflandırma ölçütleri

Kaynak: Globerman ve Schwindt, 1996; aktaran: Blomström ve Kokko, 1997, s.8

Şekil 3'te yukarıdan aşağıya gidildikçe liberalizasyonun derecesi güçsüzleşmektedir. Sütun boyunca soldan sağa doğru gidildiğinde ise yerel avantajların azaldığı görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki en belirgin pozitif etki, bölge 1 içine düşen ülke veya sektörler tarafından sağlanır. Bu durum, bu bölge 1 içinde entegrasyonun en güçlü dereceye sahip olduğunu ve yerel avantajların son derece güçlü olduğunu gösterir. Bu nedenle bu bölgeye nispeten güçlü ve pozitif sermaye akışları beklenir. Bölge 3'te yerel avantajlar güçlüyken; entegrasyon anlaşmasının derecesi nispeten güçsüzdür. Bölge 2'de ise yerel avantajlar güçsüzken; entegrasyon derecesi yüksektir. Bölge 4'te ise yerel avantajların ve entegrasyon

derecesinin güçsüzlüğü söz konusudur. Bu bölgeye doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri olması oldukça zordur (Blomström ve Kokko, 1997, s.8-9).

DYSY kararları üzerinde bölgesel entegrasyon anlaşmalarının sonuçları ile ilgili genel tahminler yapmak zor olmak ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bölgesel entegrasyon anlaşmalarının önemli çevresel değişiklikler ile sonuçlandığı ve yerel avantajların yüksek olduğu bölge ve endüstrilerde gerçekleşmektedir (Blomström ve Kokko, 1997, s.9).

Sonuç olarak entegrasyon anlaşmaları, entegrasyona üye ülkeler arasında ticaret engellerinin ortadan kaldırılması ile kaynakların etkin dağılımını sağlayarak ulusal gelirin ve böylece tasarruf ve yatırımların artmasını veya piyasa hacminin genişlemesi ile bölgeye daha fazla yatırım girişinin gerçekleşmesini sağlayabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında entegrasyon anlaşmalarının, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını uyaran birçok faktörü de içinde barındırdığını söyleyebiliriz.

Öyle ki bölgesel ticaret anlaşmalarının oluşturulması, olası doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkili olan birçok faktörü de etkilemektedir. Mesela; entegrasyona üyeliğin ticaret engellerini üye ülkeler arasında kaldırması, ticaret maliyetlerini azaltması, daha geniş bir piyasa imkanı sunması bunlardan bazılarıdır (Kubny ve diğerleri, 2008, s.2). Bilindiği gibi bu unsurlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Fakat bununla birlikte ne sadece entegrasyon ile ticaret ve yatırım engellerinin kalkması, piyasaların büyümesi ne de sadece açık yatırım hükümleri, entegrasyon bölgesine yatırım girişlerini arttırmaktadır.

Entegrasyon bölgelerine yatırım girişleri bu faktörler ile birlikte katılımcı ülkelerde genel politika çerçevesinin iyileştirilmesi, yatırım kısıtlamalarının kaldırılması ile birlikte işlem maliyetlerinin azaltılması, bölgesel düzeyde yatırımları desteklemek için çabalar ve teşviklerin gerçekleştirilmesini de gerektirmektedir (UNCTAD Secreteriat, 2012, s.3). Yatırım için teşvik, hem yurtiçi hem de yabancı yatırımcılar için sadece şimdiki ticaret politikalarına bağlı değildir. Aynı zamanda gelecekteki ticaret politikalarına da bağlıdır.

Bazı entegrasyon bölgelerine üyeliklerde de üyeliğin ön koşulları arasında birtakım reformların gerçekleştirilmesi gerekliliğinin varlığı, entegrasyon bölgesine üyelerin yatırım yeri olarak çekiciliğini arttırmaktadır. Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin AB'ye üyelik için adaylık sürecinde gerçekleştirdikleri reformlar ve

neticesinde bu Birlik'e üyelikleri ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından aldıkları payı arttırmaları oldukça dikkat çekicidir.

Kısacası, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemede ekonomik entegrasyon bölgelerine üyelik, bu yatırımları etkileyen bazı unsurları da içinde taşıdığı için önemli olmak ile birlikte yeterli olmamaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyebilecek ekonomik entegrasyona üyelik dışında diğer bazı önemli faktörler de bulunmaktadır.

Daha geniş piyasa, daha fazla rekabet, gelişmiş güvenilirlik politikası vs. yatırım için teşvikleri arttırabilmektedir (Schift ve Winters,2003, s.17).

GB'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalarda elde edilen sonuçlar da büyük ölçüde bütünlük sağlamaktadır. Elde edilen sonuçlar, GB'nin DYSY çekmede önemli olabileceğine; fakat tek başına yeterli olamayacağına işaret etmektedir (Yıldırım ve Dura, 2007, s.169).

Ekonomik entegrasyonlar ile birlikte ÇUŞ'ların statik ve dinamik bazı faydalar sağladığından yukarıda bahsettik. Buna gösterilebilecek en güzel örneklerden biri AB'dir. Kaminski (2000), AB'nin kuruluşundan bu yana üye ülkeler arasında bölge içi ve bölgeler arası DYSY akımlarında önemli artışlar yaşandığını belirtmektedir. Örneğin; İrlanda AB'ye katıldığı 1973 yılından sonra gerçek bir doğrudan yabancı sermaye patlaması yaşamıştır. Diğer bir başarı örneği, İspanya ve Portekiz'in 1986'da AB'ye katılımı sonrasında görülmüştür. Katılımın ardından İspanya ve Portekiz önemli büyüklükte doğrudan yabancı sermaye girişi sağlamıştır (Başar ve Tosunoğlu, 2006, s.118)

Tablo 5

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerinde Ekonomik Entegrasyon Etkileri Mekanizması

Mekanizma	Bölge İçinde Doğrudan Yabancı Sermaye Akımları Üzerinde Etkile	Bölge Dışından Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri Üzerinde Etkiler
Yatırım liberalizasyonu ve/veya bölge içi anlaşmalarda koruma hükümleri	Bölge dışında yer alan üçüncü ülke yatırımcılarını da içeren bölgesel yatırımcılardan artan yatırım akışlarının sağlanması	Bölge içinde olmayan üçüncü ülke yatırımcılarından artan sermaye akışlarının sağlanması
Bölgesel anlaşmalarda ticaret ve piyasa entegrasyonu hükümleri	Yatırımları içeren bölgesel düzeyde üretimin yeniden yapılandırılmasının sağlanması	Küresel değer zincirleri içerisine dahil olmak üzere, genişleyen pazar aracılığıyla yeni üçüncü ülke yatırımlarının çekilmesi
Bölgesel entegrasyon uygulamalarında politika uyumlaştırılması(üstü kapalı)	Algılanan risk ve işlem maliyetlerinde azalmaların gerçekleşmesi yolu ile yatırımların cesaretlendirilmesi	Eğer uyum üçüncü ülke yatırımcıları için geçerli yatırım düzenlemelerini içeriyorsa artan sermaye girişlerinin cesaretlendirilmesi
Bölgesel anlaşmalar aracılığı ile daha geniş bölgesel yatırım projeleri yapılması	Artan yatırım fırsatlarının sağlanması	Artan yatırım fırsatlarının sağlanması

Kaynak: UNCTAD Secreteriat, 2012, s. 4

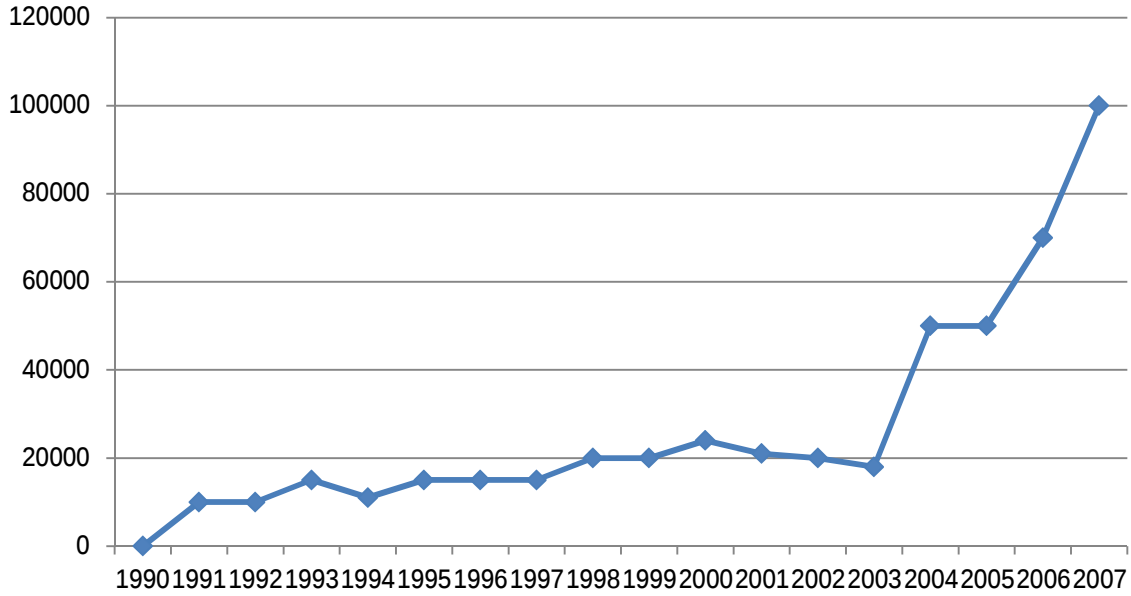
3.4. Seçilmiş Ekonomik Entegrasyon Bölgelerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Gelişimi

Ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri araştırılırken bugün dünyada en çok bilinen AB, NAFTA, Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR), Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) gibi ekonomik entegrasyonlara üyeliğin, üye ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını nasıl etkilediğini araştırmadan geçmemek gerekmektedir. Kuşkusuz ekonomik entegrasyonların en çok bilineni ve en ileri düzeyde olanı AB'dir. Bu durum ekonomik entegrasyonlardan bahsedilirken en çok AB üzerinde durulmasına yol açmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında öncelikle AB'ye üyeliğin, üye ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını nasıl etkilediğine, bu entegrasyonun bazı ülkelerinde entegrasyon ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nasıl bir değişim gösterdiğine kısacası, bu yatırımlarda bir artış yaşanıp yaşanmadığına bakılmaktadır. Ardından NAFTA, MERCOSUR ve ASEAN bölgelerinde bu yatırımların nasıl bir gelişim gösterdiğini ele alarak devam edilmektedir.

3.4.1. Seçilmiş AB Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Geçmiş Almanya, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve İtalya arasında 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na dayanan AB'nin ilk genişlemesi, 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın AB'ye üye olması ile gerçekleşmiştir. Bu ilk genişlemeyi sırası ile 1981 yılında Yunanistan'ın üyeliği ile ikinci genişleme, 1986 yılında Portekiz ve İspanya'nın üyeliği ile üçüncü genişleme, 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın üyeliği ile dördüncü genişleme, 2004 yılında Letonya, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Malta, Macaristan, Slovakya, Estonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya'nın üyeliği ile beşinci genişleme ve nihayetinde 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği ile son genişleme olan altıncı genişleme takip etmiştir (Ulaş, 2008, s.93).

Çalışmanın bu kısmında; 2004 yılında AB'ye tam üyelikleri gerçekleşen Letonya, Malta, Macaristan, Polonya, Estonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ile 2007'de AB'ye tam üyelikleri gerçekleşen Bulgaristan ve Romanya'da AB'ye katılım ile birlikte bu ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen değişiklikler ele alınmaktadır.

Şekil 4. Seçilmiş AB ülkelerine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımı (milyon dolar)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators (WDI), 2009; aktaran: Çeştepe ve Mıstaçoğlu, 2012, s.127

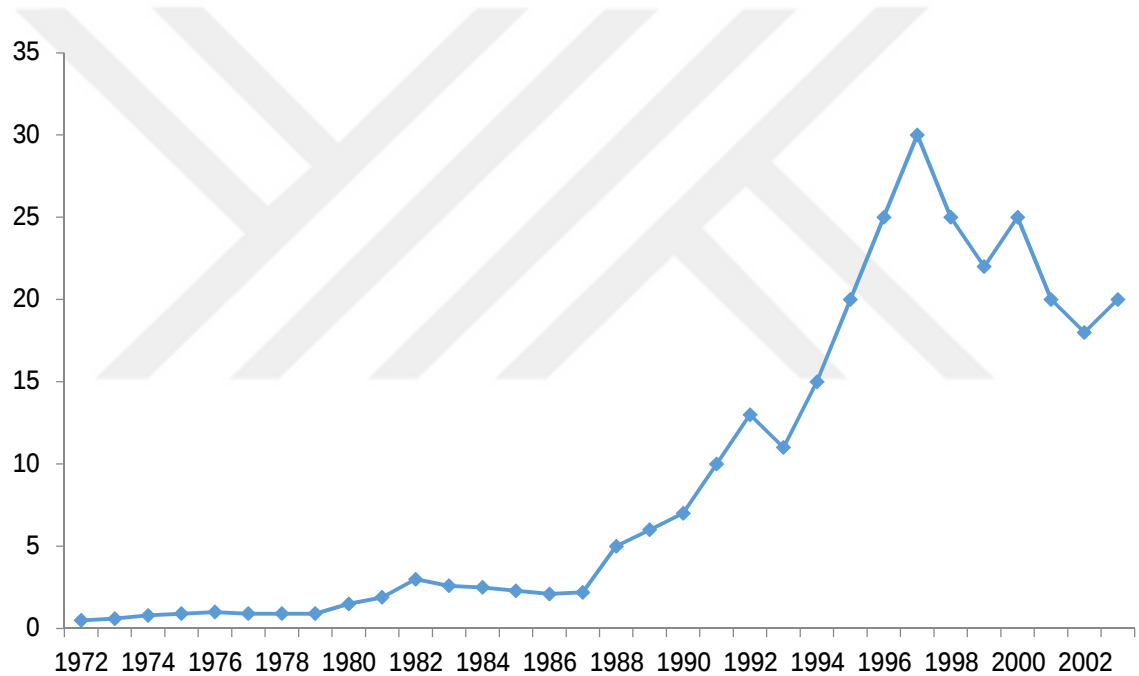
Şekil 4, yeni AB üyesi ülkeler olan Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Malta, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan ve Romanya'ya 1990-2007 döneminde yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını göstermektedir. Şekil 4'e baktığımızda, 1997 yılından sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artışlar yaşandığı görülmektedir. Bu durum Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Malta, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya ile 1998 yılından itibaren üyelik müzakerelerine başlanmasının kararlaştırılmasına bağlanabilmektedir. 2001-2003 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında düşüşlerin yaşanması, bu dönemde yaşanan finansal krizlere bağlanabilir. 2004'te Bulgaristan ve Romanya dışında belirtilen ülkelerin AB'ye tam üyeliklerinin gerçekleşmesi ile bu yatırımlarda ciddi artışlar olduğu görülmektedir. Ayrıca Şekil 4'te 2004 sonrasında bu yatırımların 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye tam üyeliklerinin gerçekleşmesi ile daha da arttığı görülmektedir (Çeştepe ve Mıstaçoğlu, 2012, s.126).

Bu artışların AB'ye üyeliklerin gerçekleşmesi ile ortaya çıkması, ekonomik entegrasyona üyeliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Bu artışlar büyük ölçüde, bu ülkelerin AB'ye geçiş sürecinde gerçekleştirdikleri reformlara ve nihayetinde AB'ye tam üyeliklerinin gerçekleşmesine bağlanabilmektedir.

3.4.2. ASEAN Bölgesinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'ın Dış İşleri Bakanları tarafından 1967'de Bangkok Deklarasyonu'nun imzalaması ile kurulan ASEAN'a 1984'te Brunei Sultanlığı, 1995'te Vietnam, 1997'de Lao ve Myanmar, 1999'da Komboçya katılmıştır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK], 20. yıl, s.3).

ASEAN kuruluşunun ilk on yılında bölgedeki anlaşmazlıkları çözmeye yönelik politik bir organizasyon olarak kalabilmiştir. 1992 yılında yabancı yatırım çekme amacı ile oluşturulan ASEAN Serbest Ticaret Alanı (AFTA) ve Ortak Etkin Tercihli Tarife Sistemi (CEPT) bölgedeki ilk ekonomik entegrasyon olma özelliğini taşımaktadır (DEİK, 20. yıl, s.5).

Şekil 5. ASEAN ülkelerine toplam doğrudan yabancı sermaye yatırım girişi (milyar dolar)

Kaynak: WDI; aktaran: Ismail ve diğerleri, 2008, s.388

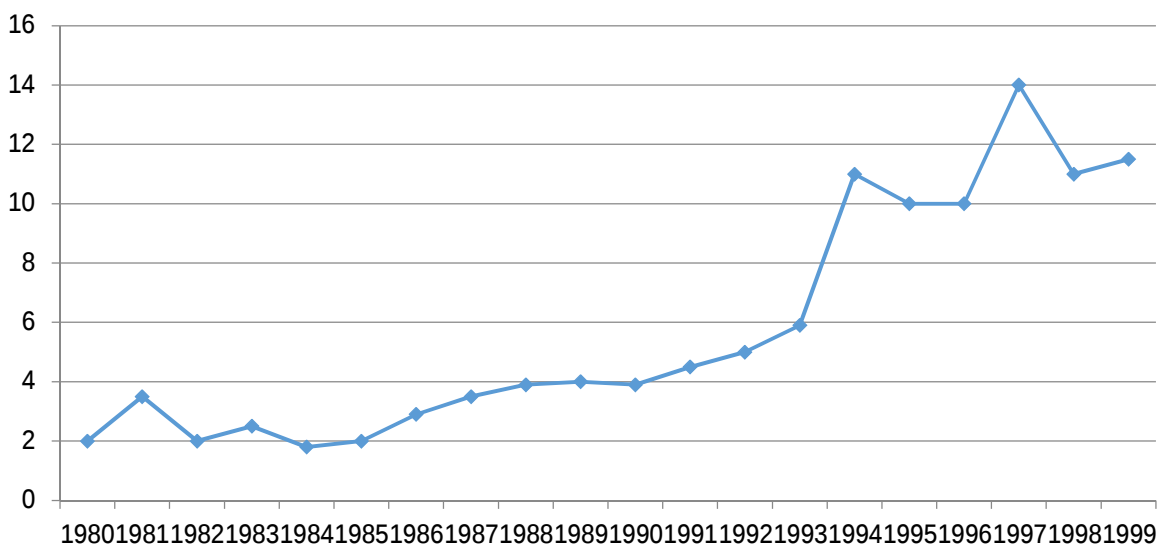
Şekil 5, ASEAN ülkelerine 1972-2003 döneminde yapılan DYSY toplamını göstermektedir. Şekil 5'e baktığımızda 1970'ler boyunca doğrudan yabancı sermaye girişlerinin toplamının oldukça düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. 1982 yılında, 1972 yılına göre doğrudan yabancı sermaye girişlerinde artışlar olduğunu; fakat asıl artışların 1992 yılından sonra ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu durum 1992'de yabancı yatırım çekme amacı ile oluşturulan AFTA'nın oluşturulmasına bağlanabilmektedir.

1998 yılından sonra doğrudan yabancı sermaye girişlerinde azalmaların görülmesi de bu yıllarda ortaya çıkan finansal krizlere bağlanabilir. 2000 yılında arttığı görülen doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri, 2002 yılında tekrar düşüş göstermektedir. 2003 yılı itibari ile şekil 5'te de görüldüğü gibi doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri artış göstermeye başlamıştır (İsmail ve diğerleri, 2008, s.389).

3.4.3. NAFTA Bölgesinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Kanada ile ABD arasında 1989 yılında oluşturulan Kanada- ABD Serbest Ticaret Anlaşması (CUSFTA), ABD ve Kanada arasındaki ticareti arttırmak amacı ile ticarete uygulanan tarife oranlarının karşılıklı olarak indirilmesini ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ayrımcılığın önüne geçmeyi, bu yatırımlar için izinlerin genişletilmesini öngörmekteydi. Kanada ve ABD arasındaki bu ticaret ilişkilerine 1992 yılında Meksika'nın da dahil olması ile 1 Ocak 1994'te NAFTA, gelişmekte olan bir ülke ile gelişmiş ülkeler arasında oluşturulan bir entegrasyon olması bakımından dikkat çekmektedir. NAFTA, CUSFTA'nın genişletilmiş bir versiyonu olarak ticaret ve yatırım serbestliğine ek olarak; fikri mülkiyet hakları, yatırımcıların hakları vb. konularda daha ayrıntılı düzenlemelere de yer vermektedir (Blomström ve Kokko, 1997, s.16).

NAFTA'nın doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri üzerindeki belirgin etkisi NAFTA üyelerinden Meksika üzerinde görülmektedir.

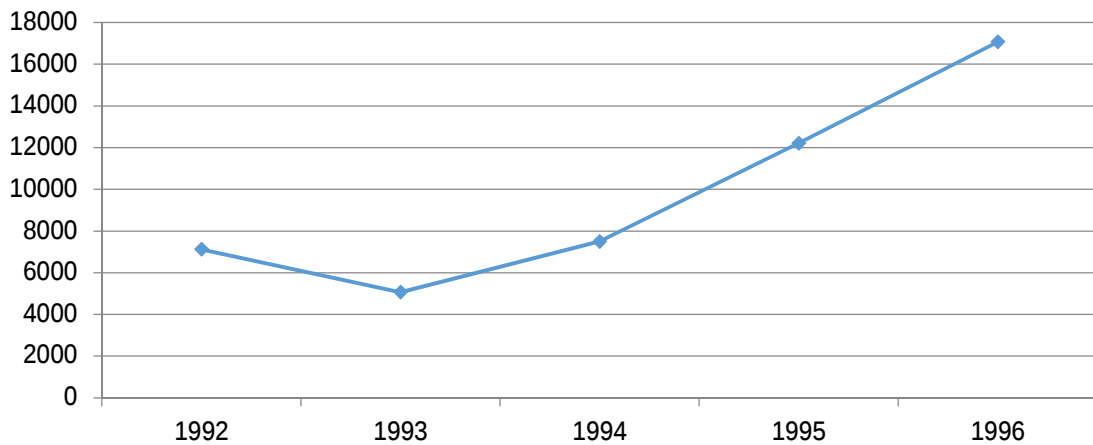
Şekil 6. NAFTA üyesi Meksika'ya doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri (milyar dolar)

Kaynak: Banco de México and INEGI; aktaran: Sanchez ve Karp, 2000, s. 9

Şekil 6, NAFTA ülkelerinden Meksika'ya 1980-1999 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini göstermektedir. Şekil 6'ya baktığımızda, 1980'ler boyunca Meksika'ya doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinde ciddi değişikliklerin söz konusu olmadığı görülmektedir; 1990'lı yıllarda doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerindeki artışlar dikkat çekmektedir. Bu durum, 1992 yılında Meksika'nın ABD ve Kanada arasındaki ilişkilere dahil olmasına ve özellikle 1994'te NAFTA'nın gerçekleşmesine bağlanabilmektedir. 1 Ocak 1994'te NAFTA'nın yürürlüğe girmesi ile Meksika'nın doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif etkiler yaratmış olduğu da Şekil 6'da görülmektedir.

3.4.4. MERCOSUR Bölgesinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'ın 1991'de MERCOSUR'u oluşturmak amacı ile imzaladıkları Asuncion Anlaşması ile kurulan MERCOSUR, 1 Ocak 1995 tarihinde üyeler arasında ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlanması ile GB'ye dönüştürülmüştür (Casthillo ve Zignago, 2002, s.3). 1996'da MERCOSUR'a Şili ve Bolivya da üye olmuştur. MERCOSUR bir GB olarak üye ülkeler arasında tarifelerin kaldırılmasını ve dışa karşı ortak tarife uygulanmasını öngörmektedir. Bunun dışında MERCOSUR üyeleri kendi aralarında yatırımları karşılıklı olarak geliştirmek için 1994'te Colonia Protokolü'nü gerçekleştirmişlerdir. Başka bir protokolle de GATT'ın Uruguay Görüşmeleri'nde kabul edilen sınai ve fikri mülkiyet hakları konusundaki hükümleri uygulama kararı almışlardır (Seyidoğlu, 2007, s.289).

Şekil 7. MERCOSUR üyelerine doğrudan yabancı sermaye girişi (milyon dolar)

Kaynak: UNCTAD WIR, 1998, s.362

Şekil 7, MERCOSUR üyeleri olan Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay, Şili ve Bolivya ülkelerine 1992-1996 döneminde yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını göstermektedir. Şekil 7'ye bakıldığında, MERCOSUR ülkelerine doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinde önemli artışların 1995 ve 1996 yıllarında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, 1995 yılında MERCOSUR ülkelerinin GB oluşturmalarına bağlanabilmektedir. 1995 ve sonrasındaki artış, GB'ye üyelik ve GB'ye giriş ile birlikte bu ülkelere ait makroekonomik göstergelerdeki iyileşmeler ile açıklanabilir.

AB, NAFTA, MERCOSUR, ASEAN bölgelerine üye ülkelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki gelişmelerin incelendiği bu kısımda, büyük ölçüde bu entegrasyonlara üyelik ile birlikte üye ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının arttığını görmekteyiz. Tabi ki bu artışlar ekonomik entegrasyonun etkisi ile birlikte entegrasyonlara üyelik ile üye ülkelerin gerçekleştirdikleri reformlar, düzenlemeler, makroekonomik yapılarında yaşanan gelişmeler ile de yakından ilgilidir.

3.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Entegrasyon Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Literatür

Çalışmanın dayanağı olan teorik altyapıyı açıkladıktan sonra bu başlık altında bu çalışmanın teorik altyapısını desteklemek ve güçlendirmek adına konumuz ile ilgili literatürde yer alan çalışmaların bir özetini sunmak faydalı olacaktır. Bu kısımda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik entegrasyonlar arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar ile ilgili yapılan literatür taraması sunulmaktadır. Yapılan bu literatür taraması kapsamında Türkiye ile ilgili bazı çalışmalara da yer verilmektedir.

Ekonomik bütünleşmelerin en ileri düzeyde olanı AB'dir. Bu nedenle ekonomik entegrasyon ve DYSY arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik ilk çalışmalar, ÇUŞ'ların aktiviteleri üzerinde Avrupa entegrasyonunun etkilerini ele almaktadır.

Avrupa Topluluğu (AT)'nin oluşumunu takiben ABD doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının AT'ye girişlerinin artması, 1960'larda ve 1970'lerde yapılan birçok çalışmanın bu ABD yatırım girişlerinin ne kadarının Avrupa entegrasyon süreci tarafından harekete geçirildiğini araştırmaya yönelik olmasını sağlamıştır. Çalışmaların genel sonucu, AT'ye ABD yatırım girişlerinin artmasının, oluşturulan entegrasyon ile alakalı olduğu; aksi takdirde ABD'nin yatırımlarını diğer bazı ülkelere yönelteceği yönünde olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, AT'nin ABD'nin yurtdışı yatırımlarının

yerlerini değiştirmede son derece etkili olabildiğini söyleyebiliriz. Bu durum, ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri ile ilgili açıklamaları doğrular niteliktedir (Blomström ve Kokko, 1997, s.10).

Barry (2003); 1950’lerin sonunda ihracat ürünlerine getirilen sıfır vergi uygulaması, 1973’te AB’ye katılma ve tek pazarın uygulanması, 1980 ve 1990’larda gerçekleşen ABD’deki teknoloji patlaması olaylarını İrlanda’daki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttıran ana olaylar olarak göstermektedir. Çalışmaya göre İrlanda’nın AB’ye katılması, ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarının yanı sıra yatırımların kaynaklandığı ülke ve yatırımların sektörel hedefini de değiştirmiştir.

Winter (1996); İspanya, Portekiz ve Yunanistan’ın AT’ye üyeliklerinin bu ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişlerini nasıl etkilediğini araştırdığı çalışmasında, İspanya ve Portekiz’in AT’ye üyeliklerinin bu ülkelere önemli miktarda doğrudan yabancı sermaye girişi sağladığı; fakat AT’ye yeliğin Yunanistan’a bu yatırımların girişi konusunda pek fayda sağlamadığı sonucuna ulaşmıştır. Winter, Yunanistan’ın bu durumunu lgede uygulanan makroekonomik politikalara bağlamaktadır (Blostrm ve Kokko, 1997, s.11).

Clausing ve Dorabontu (2005), AB’nin genişleme sürecinin (MDA lkelerinin AB’ye katılımının) doğrudan yabancı sermaye yatırım girişi sağlamada nasıl bir etki yarattığını araştırmışlardır. alışmalarında, okuluslu firmaların yer kararını belirlemede etkili olabilecek dış faktörlerin yanı sıra yerel faktörlere de önem vererek doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde AB genişleme sürecinin etkileri ile ilgilenmekte olup MDA ülkelerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyebileceği düşünülen pazar büyüklüğü, faktör maliyetleri, dış ticarete açıklık, kurumlar vergisi ve makroekonomik politika gibi değişkenler ile de ilgilenmişlerdir. Sonuçlara bakıldığında AB yeliği için başvuran on MDA ülkesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)’ya oranının yıllar içinde arttığı; fakat bu artışın sabit olmadığı görülmektedir. Aday ülkelerin çoğundaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH’ye oranındaki artışın, bu ülkelerin AB yeliklerine ilişkin duyurular ile kesiştiği görülmektedir. Bu durum, ileriye dönük AB yeliğinin MDA lkeleri için faydalı etkiler ortaya çıkardığını göstermektedir. AB genişlemesinin, doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerine ek olarak yerel politika yapıcılarının almış olduğu iç politika kararlarının da doğrudan yabancı sermaye yatırım kararları üzerinde önemli etkilerine rastlanmaktadır. İstikrarlı

makroekonomik politikaların, düşük kurumlar vergisinin ve ticarete açıklığın daha fazla olduğu ülkelerde doğrudan yabancı sermaye girişleri daha fazla olmaktadır. Ayrıca işgücü maliyetleri ve pazar büyüklüğü de çokuluslu firmaların doğrudan yabancı sermaye yatırımları için yer seçimlerinde önemli rol oynamaktadır.

Martin ve Turrion (2003) çalışmalarında, AB genişleme sürecinde MDA ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen değişikliklerin nedenlerini araştırmışlardır. 1992-1999 yıllarını kapsayan ve on MDA ülkesini ele alan çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlara bakıldığında doksanlı yıllar boyunca bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında hızlı ve aşırı bir artış yaşandığı görülmektedir. Çalışmaya göre bu durum, AB-15 ülkelerinden bazılarının bu yatırımlar için hedef olma özelliğini kaybetmelerine yol açmıştır. MDA ülkeleri açısından yaşanan bu olumlu gelişmeler, temelde AB'ye üyelik süreci ile ilgili olmak ile birlikte bu gelişmelere kaynaklık eden diğer faktörler ise bu ülkelerde işgücünün bol olması ve bunun paralelinde işgücü maliyetlerinin düşük olması, yine bu ülkelerde beşeri sermaye varlığı ve bu ülkelerin AB'nin daha gelişmiş ülkelerine coğrafi yakınlıkları olarak sıralanabilmektedir.

Bevan ve Estrin (2004), başta AB üyeleri olmak üzere 18 ülkeden MDA ülkelerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörleri araştırmışlardır. 1994-2000 yıllarını kapsayan çalışmalarına yakınlık, yoğunlaşma avantajı, faktör maliyetleri gibi bazı değişkenleri de dahil etmişlerdir. Bu faktörler dışında MDA ülkelerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen önemli bir faktör olarak düşünülen AB'ye üyelik sürecini de çalışmalarına dahil etmişlerdir. Sonuçlara bakıldığında GSYİH, işgücü maliyetleri, yatırım alan ülke ile yatırım yapan ülke arasındaki mesafenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ülke riski ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları için anlamlı bir faktör olarak görülmemektedir. Bununla birlikte AB ile bütünleşmenin bu geçiş ekonomilerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu da görülmektedir. Bevan ve Estrin bu durumu, AB üyeliğinin yatırım yapan çokuluslu firmalar için önemli bir güvence sağlaması ile açıklamaktadırlar. AB üyesi ülkeler, istikrarı ve kurumsal gelişimi sağlamak gibi daha birçok düzenleme ile yükümlü oldukları için yatırımcılara bazı garantiler sunmaktadırlar. Bu durum ise bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasını sağlamaktadır.

Morgan ve Wakelin (2001) çalışmalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde Avrupa entegrasyonunun etkilerini araştırmak üzere İngiltere Gıda Endüstrisi'ne AB'nin diğer üyelerinden ve dünyanın geri kalanından yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde durmuşlardır. Sonuçlara bakıldığında, AB entegrasyonunun hem AB içinden hem de AB dışından bu alana yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırmada pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. AB içinden ve dışından bu sektöre yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemede, AB'deki fiyat yakınsaması önemli bulunmaktadır. Ayrıca AB'nin ortak dış tarifesi de AB dışından yapılan bu yatırımlar üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Sonuçlar, entegrasyonun AB'de ortaklıkların beklenen rasyonalizasyonu yolu ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azalmasına yol açmadığı; aksine bu yatırımları arttırmak için teşvik oluşturduğunu da göstermektedir. Bununla birlikte AB içindekiler ve AB dışındakiler için İngiltere Gıda Sanayi'ne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri farklılık göstermektedir. AB dışındakiler için sermaye yoğunluğu, düşük maliyetler gibi karşılaştırmalı avantajlar önemliken; AB'nin diğer üyelerinden yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları için daha az maliyet, marka adı, beceri düzeyi, sektördeki düşük ihracat olasılığı gibi bazı faktörler önem taşımaktadır. Morgan ve Wakelin, çalışma sonuçlarının AB ülkeleri arasında daha fazla entegrasyonun, tüm kaynaklardan gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları için bir katalizör görevi gördüğü hipotezini desteklediğini belirtmektedirler.

Sausa ve Lochard (2004) çalışmalarında Avrupa bütünleşmesinde parasal birliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Pazar büyüklüğü, üretim ve işlem maliyetleri, döviz kuru değişkenliği, birleşme ve satınalma gibi bazı belirleyicilerin kontrolü için genişletilmiş bir gravity denklemi kullandıkları çalışmada, Euro bölgesi içinde AB Ekonomik ve Parasal Birlik'inin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşviki konusunda önemli bir unsur olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sonuçlara göre diğer faktörler eşit kabul edildiğinde, Euro kabul edildiği ilk dört yıl içinde, Ekonomik ve Parasal Birlik içi doğrudan yabancı sermaye stoklarını yaklaşık % 26 arttırmıştır. Sausa ve Lochard bu sonuçlara bakıldığında, ortaya çıkan olumlu gelişmelerin İngiltere, İsveç ve Danimarka'yı da Ekonomik ve Parasal Birlik'e katılmaya teşvik etmesinin beklenebileceğini de belirtmektedirler.

Ekonomik entegrasyonlara ilişkin en çok göze çarpan ve üzerinde en çok durulan örnek AB olmasına karşın dünyada diğer bazı önemli ekonomik entegrasyonlar da bulunmaktadır. Bu entegrasyonlardan bazıları NAFTA, ASEAN, MERCOSUR,

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) olarak sıralanabilmektedir. Bu entegrasyon bölgeleri de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik entegrasyon arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara sıkça konu olmaktadır.

Kubny ve diğerleri (2008) Latin Amerika’da MERCOSUR, Asya’da ASEAN ve Güney Asya Bölgesel İşbirliği Topluluğu (SAARC) ile Alt-Sahra Afrika’da Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) olmak üzere dört ekonomik entegrasyon bölgesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik entegrasyon sonucu artıp artmadığını, bütün üyelerin artan bu yatırımlardan eşit faydalanıp faydalanmadığını ve bölgedeki ülkelerden doğrudan yabancı sermaye çıkışlarının etkili bütünleşmeye katkıda bulunup bulunmadığını araştırmışlardır. Sonuçlara bakıldığında, DYSY çekmede ülkeye özgü faktörlerin bölgesel entegrasyona üyelikten daha etkili olduğu görülmektedir. Ulusal iktisadi canlanma ve başarısızlık, MERCOSUR’da önemli rol oynamaktadır. ASEAN’da ise doğrudan yabancı sermaye yatırımı trendleri ülkeye göre belirgin farklılıklar göstermektedir. Hindistan, yurtiçi reformlardan sonra doğrudan yabancı sermaye girişlerinde artışlar yaşamıştır. Benzer olarak 1990’ların sonunda SADC üyelerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım artışları, liberalizasyon ve özelleştirme politikalarına bağlanabilmektedir. Bunun dışında bölgesel ekonomik entegrasyon anlaşmaları sonucu bölgelere gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, üye ülkeler arasında eşit dağılmamaktadır. Kişibaşına düşen DYSY açısından bakıldığında, Uruguay’ın Brezilya’yı izlediği görülmektedir. Ayrıca birkaç küçük ASEAN ülkesi DYSY çekme konusunda pazarı büyük ülkelere göre daha iyi performans göstermiştir. Yine Hindistan’da doğrudan yabancı sermaye artışlarının bu ülkenin bölgesel entegrasyona üyeliği ile pek alakalı olmadığı görülmektedir. Sonuçlara bakıldığında karşılaşılan bir diğer durum ise Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırım çıkışlarının bölge içi payı başlangıç seviyesinin oldukça düşük olması ile birlikte bir artış gösterme eğiliminde de olmamasıdır. Bu durum ise Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nin DYSY gerçekleştirme bakımından etkili bütünleşmeye pek katkıda bulunmadıklarını göstermektedir.

Kubny ve diğerlerinin çalışmalarında bölgesel entegrasyonlara üyeliğin ülkelerin DYSY çekmesinde tek başına yeterli olamayacağı görülmektedir. Bölgesel entegrasyonlara üyelik, bu yatırımları etkileyen birçok unsurdan bir tanesi olarak kalmaktadır.

Blomström ve Kokko (1997) üç farklı bölgesel entegrasyonun, bu bölge ülkelerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bu entegrasyonlar şunlardır: Kanada-ABD Serbest Ticaret Anlaşması (CUSFTA) ile gerçekleşen kuzey-kuzey entegrasyonu, CUSFTA'ya bir güney ülkesi olan Meksika'nın dahil olması ile oluşturulan NAFTA ile gerçekleşen kuzey-güney entegrasyonu ve MERCOSUR ile gerçekleşen güney-güney entegrasyonu. Sonuçlara bakıldığında Kanada'nın CUSFTA'ya katılımının bu ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında herhangi bir radikal değişiklik yaratmadığı görülmektedir. CUSFTA'nın yarattığı bu ılımlı orta düzeydeki etkilerin temel sebepleri anlaşma ile bağlantılı çevresel değişikliğin etkileyici olmaması ve zaten ABD ve Kanada arasında karşılıklı bir yatırım olması gösterilmektedir. Bu bölgesel entegrasyon sonucu ortaya çıkan yatırım tepkisi, çoğu kuzey-kuzey entegrasyonlarının genel karakteristiği olabilmektedir. Meksika'nın NAFTA'ya katılımı ise bu ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde derin ve şiddetli etkiler yaratmıştır. Meksika'nın kurumsal çerçevesinin serbestleşmesi ve diğer bazı reformların derinleşmesi NAFTA ile örtüşmektedir. Bu nedenle entegrasyon için yapılan anlaşma, çok anlamlı ve pozitif çevresel değişikliklere de katkıda bulunmuştur. Bunlar, yatırım çevresinde daha kalıcı gelişmeler olarak algılanabilir. Ayrıca artan piyasa odaklı ekonomik politikalar, coğrafi yakınlık, ucuz emek Meksika'nın güçlü yerel avantajlara sahip olduğunu göstermektedir. Tüm bunlar sonuç olarak NAFTA dışındaki ülkelere NAFTA ülkelerine özellikle de Meksika'ya önemli miktarda doğrudan yabancı sermaye girişi sağlamaktadır. Meksika deneyimi, gelişmiş politika güvenilirliği ve büyük kuzey piyasalarına ulaşmayı garantilemekten elde edilen kazançların varlığı ile ilgili olarak kuzey-güney entegrasyonlarının bazı genel karakteristiklerini ele geçirmeyi sağlayabilmektedir. Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'ı kapsayan MERCOSUR'un da bu bölge ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarlarını arttırdığı görülmektedir. Bu bölgede güçlü yatırım genişlemesi, entegrasyonun varlığı ile başlamaktadır. Buna rağmen bu bölgeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları eşit dağılmamaktadır. Arjantin ve Brezilya bu konuda güçlü avantajlar sağlamaktayken; Uruguay ve Paraguay nispeten küçük piyasaları ve zayıf yerel avantajları nedeni ile pek avantaj sağlayamamaktadırlar. MERCOSUR deneyimi ise birçok güney-güney entegrasyon örneklerine ilişkin bilgiler sağlamaktadır. Buna göre makroekonomik istikrar, Arjantin ve Brezilya'nın her ikisine de gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında belirleyici olarak bölgesel entegrasyona üyelikten daha

etkili olmuştur. Arjantin ve Brezilya'ya gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bölgesel entegrasyonun sonuçları olmaktan ziyade başarılı kararlılık programlarının karşılığı olmaktadır.

Blomström ve Kokko sonuç olarak bölgesel entegrasyon anlaşmaları aracılığı ile meydana gelen çevresel değişikliğin ve katılımcı ülke ve endüstrilerin yerel avantajlarının bir bölgeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde en önemli faktörler olduğunu ayrıca bu yatırımlar üzerinde en büyük pozitif etkinin bölgesel entegrasyon anlaşmasının, üye ülkelerdeki makroekonomik politikaların kararlılığı ve yurtiçi liberalizasyon ile örtüştüğünde meydana geldiğini vurgulamışlardır.

Levy-Yeyati ve diğerleri (2002) çalışmalarında, bir gravity model bağlamında iki taraflı doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde bölgesel entegrasyonun etkilerini araştırmışlardır. Onlar, FTAA'nın Latin Amerika üzerindeki potansiyel etkisini, Kanada ve ABD'den Latin Amerika ülkelerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde FTAA'nın rolünü, FTAA'nın oluşturulmasının dünyanın geri kalanından bu bölgeye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını nasıl etkilediğini, ülkeler arasında FTAA'nın etkilerinin benzer olup olmadığını, kazananlar ve kaybedenlerin olup olmadığını, DYSY bakımından bir ülkenin kazanan veya kaybeden olmasını nelerin belirlediğini cevaplamaya çalışmışlardır. Sonuçlara bakıldığında, bir serbest ticaret bölgesine kaynak ülke ile ortak üyeliğin gerçekleşmesinin iki taraflı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ikiye katladığı görülmektedir. Bu durum, entegrasyon anlaşmalarının DYSY üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, FTAA'ya doğru bir hareketin Latin Amerika'ya yapılan bu yatırımları arttırdığına işaret etmektedir. Ayrıca yatırımın yapılacağı ülkenin piyasa büyüklüğü de bu yatırımları ciddi oranda arttırmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bölge içinde dağılımı ise eşit değildir. Bu durum, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından kazananlar olabileceği gibi kaybedenlerin de olabileceğine işaret etmektedir.

Tayyebi ve Hortamani (2005) çalışmalarında, AB-15 ve ASEAN+3 (10 ASEAN üyesi+Çin, Güney Kore, Japonya) gibi iki önemli bölgesel bloğu dikkate alarak 1992-2003 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ticaret entegrasyonunun etkisini araştırmışlardır. İleri sürdükleri hipotezi bir panel gravity modeli geliştirerek test etmişlerdir. Sonuçlara bakıldığında, Doğu Asya'da bölgesel entegrasyonun, her iki blokta yatırım yaratma bağlamında doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. ASEAN+3'te yer

almak, iki taraflı ticaret akımlarında %1'lik bir artış ile iki blok arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırım akımlarını yaklaşık %0.60 arttırmaktadır. İki blok arasındaki ihracat piyasasının genişlemesi aracılığı ile veya Asya ve Avrupa ülkeleri arasında ticaret liberalizasyonu aracılığı ile ticaret entegrasyonunun derinliği önemli derecede yatırım yaratmaya yol açabilmektedir.

Ismail ve diğerleri (2009), ASEAN'a üyeliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi üzerinde durmuşlardır. Üye olan ve üye olmayan ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artan çekiciliğinde AFTA'nın rolü bu çalışmada dikkate alınmıştır. Çalışma, AFTA'nın uygulanmasından sonraki 1995-2003 dönemini kapsamaktadır. Sonuçlara bakıldığında şu iki etki üzerinde durulduğu görülmektedir: Bunlardan ilki bölge içi doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve diğeri bölge dışından bölge içine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. İlk etkiye bakıldığında ASEAN'ın kurucu ülkelerinin birbirlerine az miktarda doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulundukları görülmektedir. Buna rağmen ASEAN'ın bu ilk üyeleri, yeni üyelere daha fazla yatırımda bulunmaktadır. İkinci etkiye bakıldığında ise Avrupa ülkeleri dışında Avustralya-Yeni Zelanda, Doğu Asya, Kuzey Amerika gibi bölgesel ekonomik grupların ASEAN'a az miktarda yatırım yaptıkları görülmektedir. Yatırımın diğer ülke veya bölgelere kaymasında 1997 Asya Krizi etkili olmuş olabilir. Ayrıca 2001 küresel krizinin de ASEAN'ın iyileşme sürecini ertelemiş olması bir diğer etken olabilmektedir. Doğu Asya ve Kuzey Amerika'nın ASEAN'a yatırımlarını azaltmalarına rağmen Japonya ve Amerika'nın bu ülkelere yaptıkları yatırımları sürdürdükleri görülmektedir. Belirtmek gerekir ki Japonya ve Amerika ise yatırımlarını daha çok ASEAN'ın kurucu ülkelere yapmaktadırlar.

Ismail ve diğerleri (2009) sonuç olarak bölgesel entegrasyonun AFTA'nın uygulanmasından sonra politika reformları ile birlikte DYSY ve ticaretin her ikisinde de artış yarattığını, bu açıdan bölgesel entegrasyonun DYSY çekmede önemli bir araç olduğunu vurgulamışlardır. Buna rağmen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belli ülkelerde daha fazla artış gösterebileceğini, bunun da ülkelerin ulusal yatırım politikalarını serbestleştirmelerine, yatırım çevresinin çekiciliğine vs. bağlı olabildiğini de belirtmişlerdir.

Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2010) bölgesel ekonomik entegrasyonun doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkisini geliştirmekte olan ülkelerin oluşturduğu iki bölgesel entegrasyon olan ASEAN ve MERCOSUR örneğinde ampirik olarak ortaya koymaya çalışmışlardır. 1980-2007 döneminde bölgesel ekonomik entegrasyonlar için

kukla değişken kullanılarak oluşturulan model, sabit etkiler panel veri yöntemi ile tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre öncelikle ekonomik entegrasyon ile DYSY ilişkisini gösteren katsayılar, iki grup için farklı sonuçlar vermiştir. Buna, ev sahibi ülkeye DYSY gelmesinde etkili olan pazar büyüklüğü, fiziki alt yapı, ekonomik istikrarsızlık gibi diğer faktörlerdeki gelişmelerin neden olduğu söylenebilir. Onlar, sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerin oluşturdukları bu iki bölgesel ekonomik entegrasyona üyeliğin diğer belirleyici faktörler ile birlikte bölge ülkelerine doğrudan yabancı sermaye girişlerini arttırdığını ve bu bağlamda bölgeselleşmenin hızla arttığı günümüz dünyasında gelişmekte olan ülkelerin daha fazla doğrudan yabancı sermaye çekebilmek için bölgesel entegrasyonlar içerisinde yer almaya çalışmaları ya da en azından ikili veya çok taraflı ticaret anlaşmaları oluşturmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Nagheli ve diğerleri (2013) ekonomik entegrasyon ve küreselleşmenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, ASEAN'a ve Petrol İhraç Eden lkeler Teşkilatı (OPEC)'na ye ülkeleri dikkate almışlardır. ASEAN lkeleri için oluşturdukları modelin tahmin sonuçlarında ekonomik entegrasyon ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif ilişki olduğunu, OPEC lkeleri için de entegrasyonun doğrudan yabancı sermaye çekmede en iyi seçim olduğunu belirtmişlerdir.

Uttama ve Peridy (2009), ASEAN bölgesel entegrasyon üyelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında, hem bölgesel entegrasyon hem de üçüncü ülke etkilerini dikkate almışlardır. Sonuçlara bakıldığında, 1995-2007 döneminde ABD'den beş ASEAN lkesi olan Singapur'a, Malezya'ya, Tayland'a, Endonezya'ya ve Filipinler'e yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının arttığı görülmektedir. Sonuçlar, nc ülke etkilerinin ve bölgesel entegrasyonun ASEAN ülkelerine özellikle önemli dikey ve karmaşık dikey doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri sağladığını göstermektedir.

Mc Dermott (2006), NAFTA ve doğrudan yabancı sermaye yatırım arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1982-1997 döneminde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma rgt (OECD)'ne ye ülkelerden NAFTA'ya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ele alındığı çalışmada, bir sabit etkiler gravity modeli kullanılmıştır. Sonuçlara bakıldığında, ticaret entegrasyonunun NAFTA'ya gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırdığı görülmektedir. Çalışmada ayrıca bir bölge veya ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişlerinde pazar büyüklüğünü temsil eden GSYİH'nin

büyükliğünün pozitif etkiye sahip olduğu ve artan mesafenin bu yatırımları olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Waldkirch ve Kori (2010) Kuzey Amerika’da ekonomik entegrasyonun doğrudan yabancı sermaye yatırım desenini nasıl değiştirdiğini araştırmışlardır. Onlar, Kanada- Amerika arasındaki serbest ticaret anlaşmasının az sayıda DYSY oluşturmaya rağmen Meksika’nın katılımı ile oluşturulan NAFTA’nın karşıt etki yaratarak bu durumu değiştirdiğini göstermişlerdir. Sonuçlar Meksika’nın NAFTA’ya üyeliğinin Amerika ve Kanada’dan yatırım sapmasına yol açtığını, Meksika’nın düşük maliyetler gibi yerel avantajlarının ekonomik entegrasyona üyelik ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını buraya yönelttiğini göstermektedir.

Waldrich (2010) gelişmiş büyük ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin bir ekonomik entegrasyon oluşturup oluşturamayacağını, oluşturdukları durumda bundan bir yarar sağlayıp sağlayamayacaklarını açıklamak için yeni bölgeselciliğin bir örneği olan NAFTA’yı dikkate alarak Meksika’nın NAFTA’ya üyeliğinin bu ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Sonuçlara bakıldığında, Meksika’nın NAFTA’ya katılımının bu ülkeye NAFTA üyesi diğer ülkeler olan Kanada ve Amerika’dan yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırdığı; ancak dünyanın geri kalanından bu ülkeye yapılan bu yatırımları pek etkilemediği görülmektedir. Sonuçlar, ekonomik entegrasyonlara üyeliğin, gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ortak üyelere arttırabildiği konusunda cesaret vericiyken; bu yatırımların ancak üye ile sınırlı kalması bakımından cesaret kırıcıdır. Ayrıca sonuçlar, bu ortak üyelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da coğrafi yakınlıktan etkileneceğine eğer coğrafi yakınlık olmasaydı bu yatırımların da büyük ihtimal ile yapılamayabileceğine işaret etmektedir.

Waldrich, Meksika’da meydana gelen DYSY artışı ile ilgili olarak ülkenin uyguladığı makroekonomik politikaların, ABD pazarına yakınlığının, ucuz işgücü sahipliğinin önemine de vurgu yapmış ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan ekonomik entegrasyonlardan yarar sağlayabilmek için coğrafi yakınlığın olması gerektiğini belirtmiştir.

Velde ve Bezemer (2004), gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve bölgesel entegrasyon anlaşmaları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, 1980-2001 dönemi boyunca gelişmekte olan 68 ülkede İngiltere’nin gerçekleştirmiş olduğu doğrudan yabancı sermaye stoklarını ve yine gelişmekte olan 97

ülkede Amerika'ya ait doğrudan yabancı sermaye stoklarını açıklayan bir model tahmin etmişlerdir. Sonuçlara bakıldığında, ilk olarak bir bölgeye üyeliğin ilave bölge dışı yatırımlar sağladığı yani üçüncü ülkelerden bölge içinde yer alan ülkelere yapılan bu yatırımları arttırdığı; fakat bu yatırımları sağlamada bölgeden bölgeye farklılıklar olabildiği, ikinci olarak ise bir bölge içinde yer alan ülkelerin pozisyonlarının da bu yatırımları çekmede oldukça etkili olduğu görülmektedir. Örneğin; bölgede en büyük 30 ülkeden daha uzakta yer alan daha küçük ülke ve ülkeler daha büyük ülkelere göre bir bölgenin parçası olmaktan daha az yarar sağlamaktadırlar.

Park ve Park (2008), bölgesel ticaret anlaşmalarının doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, Doğu Asya Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nın doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yönünü değiştirmedeki etkisini, bu yatırımların üyelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırıp arttırmadığını ampirik olarak test ettikleri çalışmalarında, bölgesel ticaret anlaşmalarına üyeliğin doğrudan yabancı sermaye girişlerini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Onlara göre, bölgesel ticaret anlaşmalarına üyelikten ziyade bu üyelik ile birlikte bir reform taahhüdünün verilmesinin bu yatırımları çekmede daha etkili olduğunu da belirtmişlerdir.

Motta ve Norman (1993), ekonomik entegrasyonun ve piyasa büyüklüğünün uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı sermaye yatırım aktivitelerinin belirleyicileri olarak önemini araştırdıkları çalışmalarında, artan piyasa büyüklüğünün dağınık doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yol açtığı; buna rağmen ekonomik entegrasyonun varlığının yoğun doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada ekonomik entegrasyonun refah etkilerinin belirsiz olabilmek ile birlikte önemli bir refah etkisinin, dışarıdan bir firmanın bölgesel entegrasyon sonucu bölgesel blokta yatırımı seçtiği durumda ortaya çıkabileceğini de belirtmişlerdir.

Türkiye'nin henüz etkili bir ekonomik entegrasyona üye olmamış olması, Türkiye'nin ekonomik entegrasyona üyeliğinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını nasıl etkilediğini inceleyen çok sayıda çalışmanın da olmamasına neden olmaktadır. Fakat Türkiye, bugün dünyanın en önde gelen ekonomik entegrasyonu AB'ye üye olmasa da üyelik yolunda önemli adımlar atmış bulunmaktadır. Türkiye, AB ile Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalamış ve çeşitli müzakereler gerçekleştirmiştir. Bu nedenle bölgesel entegrasyonlar bağlamında Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenirken daha çok Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği

Anlaşması'nın veya AB'ye adaylığının bu yatırımlar üzerindeki etkileri dikkate alınmaktadır.

Ekonomik entegrasyonlar bağlamında Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Lowendahl ve Ertugal-Lowendahl'ın çalışmalarıdır. Lowendahl ve Ertugal-Lowendahl (2001), Türkiye'nin DYSY çekmedeki performansını inceledikleri çalışmalarında, Türkiye'nin zaman içerisinde MDA ülkelerine göre DYSY çekmedeki başarısını, DYSY çekmede belirleyici faktörlerin neler olduğunu ve bu faktörlere dayanarak Türkiye'nin bu yatırımlar konusundaki rekabet durumunu, Türkiye'de AB sürecinin ve yatırım engellerinin azaltılması için Uluslar arası Para Fonu (IMF) ile yapılan anlaşmasının etkilerini ele almaktadırlar. Onlar, Türkiye'nin ana rakipleri olarak gösterilebilecek MDA ülkelerine göre daha az DYSY çektiğini, bunun nedenlerinin Türkiye'de özelleştirmenin yavaş olması ile politik ve kurumsal engellerin varlığı olduğunu ileri sürmektedirler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede belirleyici faktörler konusunda ise Türkiye'nin rekabetçi konumunun iyi olduğunu, bunun Türkiye'deki yüksek verimliliğe sahip işgücü, bölgesel piyasalara erişim kolaylığı, büyük dinamik pazar varlığı gibi bazı faktörlerden kaynaklandığını belirtmektedirler. Buna rağmen onlar çalışmada; Türkiye'de özelleştirmelerin ve altyapı yatırımlarının yetersizliği, politik ve ekonomik karasızlık, yüksek enflasyon, siyasi müdahale, şeffaflık eksikliği gibi faktörlerin Türkiye'nin gümrük birliği potansiyelinden sağlayabileceği faydaları engellediğini de belirtmektedirler. Çalışmaya göre Türkiye daha etkin ve daha fazla yatırım kolaylıklarına ihtiyaç duymaktadır. Türkiye daha tutarlı ve iyi bir yatırım ortamı sunmaz ise var olan fırsatları kaçırmaya devam edecektir.

Lowendahl ve Ertugal-Lowendahl; IMF ile yapılan anlaşmanın bazı engellerin aşılmasına olanak sağladığını, bu anlaşma başarılı olur ise Türkiye'de özelleştirme artışları yaşanacağını, daha az siyasi müdahale olacağını ve bunun da yatırımcılara olumlu mesaj göndererek Türkiye'nin daha fazla DYSY çekmesine olanak sağlayacağını belirtmektedirler. IMF ile yapılan anlaşmanın enflasyon ile mücadeleye de oldukça önem vermesi, DYSY çekmede olumlu durum yaratılmasını sağlamaktadır. Onlar, AB'ye adaylık statüsünün Türkiye'nin iç tehdit olarak görülen bazı sorunlarını (insan hakları, bölgesel eşitsizlik ile ilgili sorunlar) daha çok incelemesine olanak sağlayarak doğrudan yabancı sermaye çekmede negatif etki yaratan ve bu yatırımların bir ülke ya da bölgeye girişini engelleyen faktörleri ortadan kaldırılmasına katkıda bulunacağını belirtmektedirler. AB üyeliği ayrıca piyasalara erişim, ekonomik büyüme

ve kararlılık, politika kararlılığı gibi olumlu gelişmeler ile bu yatırımları çekmeyi kolaylaştırmaktadır. Onlar, sonuç olarak ekonomik ve politik istikrarın Türkiye'ye DYSY yapılmasında, ekonomik entegrasyona üyelikten önce gerekli ön koşul olduğunu savunmaktadırlar.

Başar ve Tosunoğlu (2006) Türkiye'nin DYSY çekme potansiyelini inceledikleri çalışmalarında, Türkiye'yi ana rakipleri olan AB'nin yeni üyeleri ve diğer aday ülkeler ile karşılaştırmışlardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen bazı faktörlerin bu ülkelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmada, panel veri metodu ile tahmin edilen modeller kullanmışlardır. Çalışmaya AB üyeliğinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini test etmek için AB üyeliğini kukla değişken olarak eklemişlerdir. Analizler sonucunda üç modelde AB üyeliği ve DYSY arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin sadece Letonya için bulunduğu; Slovakya, Slovenya ve Türkiye'nin katsayılarının anlamlı ve negatif bulunduğu görülmektedir. Başar ve Tosunoğlu (2006), Türkiye'nin rakipleri ile karşılaştırıldığında ekonomik gelir düzeyi ve bu gelirin büyüme düzeyinin daha iyi olduğunu; fakat Türkiye'de yatırım girişleri önündeki yüksek enflasyon, yüksek dış borç oranı ve dış açık miktarı gibi faktörlerin ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişini engellediğini belirtmektedirler. Çalışmada, bu yatırımları etkileyen en önemli faktörün makroekonomik kararlılık olduğuna da değinmektedirler.

Halıcıoğlu (2001) Türkiye'ye dört coğrafi bölgeden gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerini 1975-1999 yılı için test ettiği çalışmasında, Türkiye'de pazar büyüklüğünün bu yatırımların ülkeye girişini sağlamada güçlü bir durum yaratmadığını, AB dışı üyelerden ve AB üyelerinden gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemede pazar büyüklüğünün etkisinin oldukça zayıf olduğunu; fakat düşük işgücü maliyetlerinin Türkiye'de bu yatırımları etkilemede önemli faktör olduğunu belirtmektedir. Halıcıoğlu (2001), Türkiye'nin AB ile entegrasyon sürecinin Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerinin ise çelişkili olduğunu; fakat genel etkisinin olumlu olduğunu ve uzun vadede bu olumlu etkinin artacağını da belirtmektedir.

Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2012) GB'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini, AB'ye 2004 ve 2007 yıllarında üye olan ülkeler ve AB'ye henüz üye olmayan fakat 1995'te AB ile Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalayan Türkiye örneğinde ampirik olarak ortaya koymaya çalışmışlardır. 1993-2007 döneminde GB için kukla değişken kullanarak oluşturdıkları modeli, sabit etkiler panel veri tahmin yöntemi

ile tahmin etmişlerdir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen diğer faktörlerden GSYİH, ihracat ve ekonomik istikrarsızlık değişkenlerinin de yer aldığı modelin tahmin sonucunda, GB'nin söz konusu ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişi üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Onlar, geçmişte büyük ölçüde yapısal nedenler ile potansiyelinin altında DYSY çeken Türkiye'nin, AB'ye giriş sürecinde yaptığı reformlar ve muhtemel üyeliği ile gelecekte doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinde bir canlanma yaşayacağını da beklediklerini belirtmektedirler.

Hadjit ve Moxon-Browne (2005), Türkiye'deki yatırım durumunu ve AB'ye katılımın doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki olası etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, Türkiye'nin GB üyesi olması ve AB'ye aday ülke olmasına rağmen DYSY çekmede başarısız olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre bu başarısızlığın nedenleri: yolsuzluk, kayıtdışı ekonomi, zayıf altyapı, etkin olmayan vergi politikası ve bürokrasi, AB ile üyelik görüşmelerinin açık uçlu olması, Türkiye ile AB arasındaki din ve ekonomi politikası farklılıklarıdır. Onlar, Türkiye'nin gelecekteki AB üyeliğinin buraya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırabileceğini; fakat üyelik sürecinin gizli tehlikeler barındırdığını da belirtmektedirler (Yıldırım ve Dura, 2007, s.165).

Günaydın (1999) ise GB'nin Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttıracağı beklentisinin gerçekleşmediğini ileri sürerek bunun nedenleri üzerinde durmuştur. O, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için entegrasyonun gerekli olduğu ama yeterli olmadığını belirtmiştir. Siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasının, vergi avantajları sağlanmasının, kar transferleri önündeki engellerin kaldırılmasının, özelleştirmelerin hızlandırılmasının gerekliliğini vurgulamıştır (Yıldırım ve Dura, 2007:165).

BÖLÜM IV

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK ENTEGRASYON İLİŞKİSİNİN TÜRKİYE ÜZERİNE UYGULAMASI

Bu bölümde, diğer bölümlerde üzerinde durduğumuz doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik entegrasyon ilişkisi ile ilgili gerek teorik gerek ise ampirik açıklamaların ışığında, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik entegrasyon arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi verileri kullanarak test etmek amaçlanmaktadır. Bu bölümde ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini test etmek ile birlikte, çalışma boyunca bu yatırımlar üzerinde etkisinden sıkça bahsettiğimiz piyasa hacmi, işgücü maliyetleri ve ekonomik istikrarsızlık gibi faktörlerin etkilerini sınamak da amaçlanmaktadır.

Bu bölümde öncelikle uygulamalı literatür temel alınarak uygun modelin belirlenmesine yönelik açıklamalarda bulunmaktadır. Ardından her bir değişken için 1974-2015 dönemine ait Türkiye verilerinin hangi kaynaklardan elde edildiği belirtilmekte daha sonra ise modelin analizinde kullanılan yöntemler hakkında bilgiler verilmektedir. Son olarak ise elde edilen analiz sonuçlarının Türkiye ekonomisi çerçevesinde değerlendirilmesine yer verilmektedir.

4.1. Modelin Belirlenmesi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri konusunda literatürde ampirik düzeyde yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, varolan bu literatür gözönünde bulundurularak başta ekonomik entegrasyonlara üyeliğin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini ortaya koymak adına ekonomik entegrasyon anlaşmaları, bu yatırımların belirleyicileri arasında gösterilmiştir. Bunun dışında piyasa hacmi, işgücü maliyetleri ve ekonomik istikrarsızlık gibi diğer bazı değişkenler de bu yatırımların belirleyicileri olarak modele eklenmiştir.

Modelde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Bu bağımlı değişkeni etkileyen bağımsız değişkenler ise piyasa hacminin bir göstergesi olarak gayri safi yurtiçi hasıla, işgücü maliyetlerinin bir göstergesi olarak asgari ücret, ekonomik istikrarın bir göstergesi olarak enflasyon oranı ve nihayetinde

ekonomik entegrasyonlara üyeliğin bir göstergesi olarak entegrasyon sürecinde atılan önemli adımlardan Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği Anlaşması olarak belirlenmiştir.

Modelin belirlenmesinde Bevan ve Estrin (2004)'in, Clausing ve Dorabantu (2005)'nin, Kahai (2004)'nin çalışmalarında yer alan modeller öncül alınmıştır. Bu çalışmaların ışığında belirlenen temel model (1) nolu eşitlikteki gibidir:

$$dysy = f (gsyih, işgm, enf, kuk_1) \quad (1)$$

(1) nolu eşitliğin logaritması alınıp tekrar düzenlendiğinde (2) nolu eşitlik elde edilmektedir:

$$\ln dysy = \beta_0 + \beta_1 \ln gsyih + \beta_2 \ln işgm + \beta_3 enf + \beta_4 kuk_1 + u_t \quad (2)$$

Modelde kullanılan *Indysy*, bağımlı değişkenimiz doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını temsil ederken; *lngsyih*, *lnişgm*, *enf* ve *kuk₁* ise sırası ile açıklayıcı değişkenlerimiz olan piyasa hacminin bir göstergesi olan gayri safi yurtiçi hasılayı, işgücü maliyetlerini, enflasyon oranını ve gümrük birliğini temsil etmektedir.

(2) nolu eşitlikte, literatürde yer alan uygulamalı çalışmaların sonuçlarına uygun olarak *Indysy* ile *lngsyih* ve gümrük birliğini ifade eden *kuk₁* değişkeni arasında pozitif bir ilişki beklenirken; *Indysy* ile *lnişgm* ve *enf* arasında negatif bir ilişki beklenilmektedir.

Aşağıda, açıklayıcı değişkenlerin her birinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilişkisi, uygulamalı literatürde yer alan bazı çalışmalar da dikkate alınarak açıklanmaktadır.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla: GSYİH, ülkelerin pazar büyüklüğünün bir göstergesidir. Pazarı büyük olan bir ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının getirisi de yüksek olacağından ve yabancı firmalar ölçek ekonomilerinden faydalanabileceğinden GSYİH ile bu yatırım girişleri arasında pozitif bir ilişki olması beklenmektedir (Çeştepe ve Mıstaçoğlu, 2010, s.98). Hussain ve Kimuli (2012), 50 düşük ve orta gelirli ve 57 gelişmekte olan ülkede sabit etkiler panel veri yöntemi ile doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin belirleyicilerini test etmiş ve tahmin sonuçlarına göre piyasa büyüklüğünün bu ülkelerde bu yatırımların gerçekleştirilmesi konusunda en önemli belirleyici olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Moosa ve Cardak (2006), 140 ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini etkileyen faktörleri

araştırmış ve piyasa büyüklüğünün, bu yatırımları açıklamada önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kahai (2004), 55 gelişmekte olan ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörleri araştırmış ve piyasa büyüklüğü ile bu yatırımlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkiye ulaşmıştır. Karagöz (2007), Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye girişlerini belirleyen faktörleri araştırmış ve piyasa büyüklüğünün bir göstergesi olarak seçtiği GSYİH’nin bu yatırımlar üzerindeki etkisini pozitif bulmuştur. Açıkalın ve diğerleri (2006), Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ücretlerden ve büyüme rakamlarından nasıl etkilendiğini araştırdıkları çalışmalarında ücretler, büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Erdal ve Tatoğlu (2002) Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri üzerinde etkili olan faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, yurtiçi piyasa ölçüsü ile bu yatırımlar arasında doğrusal bir ilişkinin varlığına rastlamışlardır. Cheng ve Kwan (2000), 29 Çin bölgesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri araştırmış ve büyük piyasaya sahip olmanın bu bölgelere yapılan yatırımlar üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Vijayakumar ve diğerleri (2010); Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika (BRICS) ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini etkileyen faktörleri araştırmış ve piyasa büyüklüğü ile bu yatırımlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkiye ulaşmışlardır. Ayrıca bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde piyasa büyüklüğünün oldukça önemli olduğunu da belirtmişlerdir. Billington (1999), 7 endüstriyelmiş ülkeyi içeren çok ülkeli ve İngiltere’nin 11 bölgesini içeren çok bölgeli iki ayrı grubu içeren iki ayrı modeli dikkate alarak analizde bulunduğu çalışmada, gerek çok ülkeli grup için oluşturulan gerek ise çok bölgeli grup için oluşturulan modellerin tahmin sonuçlarında piyasa büyüklüğünün, bu ülkelerde yatırımın yerinin belirlenmesinde önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Shamsuddin (1994), 36 azgelişmiş ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini etkileyen en önemli iki faktörden birinin piyasa büyüklüğü olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Liu ve Pearson (2010), Çin’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri araştırmış ve piyasa büyüklüğünün bu yatırımlar üzerinde oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kar ve Tatlısöz (2008), Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, piyasa büyüklüğünün göstergesi olarak GSMH’yi kullanmış ve GSMH ile bu yatırımlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığına ulaşmışlardır.

Yapraklı (2006), Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlarının belirleyicilerini ele aldığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ve GSYİH arasında pozitif bir ilişkiye ulaşmıştır. Turan Koyuncu (2010), Türkiye’de bazı makroekonomik değişkenler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkisini araştırdığı çalışmada bu yatırımlar ile GSYİH arasında eşbütünleşik bir ilişkiye ulaşmış ve bu yatırımların GSYİH’deki değişimlerden anlamlı derecede etkilendiğini belirtmiştir.

İşgücü Maliyetleri: İşgücü maliyetlerinin düşük olmasının bir ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi tartışmalı konulardan biri olmak ile birlikte çoğu defa maliyet düşüklüğünün bu yatırımlar üzerindeki etkisinin pozitif olması beklenmektedir. Özellikle emek yoğun endüstrilerde üretim yapan ÇUŞ’lar, ucuz işgücünden faydalanmak isteyebilmektedir. Ayrıca işgücü maliyetlerinin düşüklüğü, üretim maliyetlerinin de düşük olmasını sağlayacağından yine özellikle kaynak arayan yatırımlar açısından önemli olabilmektedir. Sonuç olarak işgücü maliyetleri ile bu yatırımlar arasında negatif bir ilişki beklenmektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008, s.448-449). Kahai (2004), 55 gelişmekte olan ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini etkileyen faktörleri araştırmış ve düşük işgücü maliyetlerinin bu ülkelerde bu yatırımların gerçekleştirilmesinde önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Lansbury ve diğerleri (1996), Merkezi Avrupa’da doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri üzerinde etkili olan faktörleri belirlemeye çalışmış ve bu yatırımlar üzerinde işgücü maliyetlerinin önemli bir faktör olduğuna ulaşmışlardır. Sonuçlar, işgücü maliyetleri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında anlamlı ve negatif bir ilişkiye işaret etmiştir. Vijayakumar ve diğerleri (2010), BRICS ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörleri araştırmış ve işgücü maliyetleri ile bu yatırımlar arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır. Sonuçlara göre, işgücü maliyetleri bu yatırımlar üzerinde oldukça etkilidir. Cheng ve Kwan (2000), 29 Çin bölgesinde bu yatırım girişlerini etkileyen faktörleri araştırmış ve bu iki değişken arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır. Vogiatzoglou (2007), Güney ve Doğu Asya Ülkeleri’ne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörleri araştırmış ve bu maliyetler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Shamsuddin (1994), 36 azgelişmiş ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının buraya yönelmesinde etkili olan faktörleri araştırmış ve en etkili iki faktörden birinin işgücü maliyetleri olduğuna ulaşmıştır. Sonuçlara göre, işgücü maliyetleri ile bu yatırımlar arasında negatif ilişki bulunmaktadır.

Liu ve Pearson (2010), Çin’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerini araştırmış ve ucuz işgücünün bu yatırımlar üzerinde oldukça etkili olduğuna ulaşmışlardır. Billington (1999), 7 endüstriyelleşmiş ülkeyi ve İngiltere’nin 11 bölgesini dikkate alan iki ayrı model oluşturarak bu ülke veya bölgelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkili olan faktörleri araştırmış, bölge düzeyinde yapılan araştırma için oluşturulan modelde birim emek maliyetinin bu yatırımlar üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Açıkalın ve diğerleri (2006), Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ücretlerden ve büyüme rakamlarından nasıl etkilendiğini araştırdıkları çalışmalarında ücretler, büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Kar ve Tatlısöz (2008) Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, işgücü maliyetleri ile bu yatırımlar arasında anlamlı ve negatif bir ilişkiye ulaşmışlardır. Yapraklı (2006), Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik belirleyicilerini araştırdığı çalışmasında bu yatırımlar ile işgücü maliyeti arasında negatif bir ilişkiye ulaşmıştır.

Ekonomik İstikrarsızlık: Makroekonomik istikrar; düşük enflasyon, yüksek ve istikrarlı ekonomik büyüme, düşük işsizlik, düşük reel faiz oranları ve bütçe açıklarının kontrol edilebilir düzeyde olması anlamına gelmektedir. Makroekonomik istikrar, ülke riskinin önemli bir unsurudur. Makroekonomik istikrarın temel göstergelerini enflasyon ve hükümetin genel bütçe dengesi oluşturmaktadır (Kar ve Tatlısöz, 2008, s.446). Enflasyon oranındaki artış; ülkedeki makroekonomik istikrarın bozulduğunu, hükümetin ödemeler dengesini kontrol etmede yetersiz kaldığını göstermektedir. Enflasyon oranındaki artışlar, makroekonomik istikrarın bozulmasına işaret ettiğinden bu orandaki artışın doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisinin negatif olması beklenmektedir.

Al Nasser (2007), 19 Latin Amerika ve Asya Ülkeleri’nde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri üzerinde etkili olan politik ve ekonomik faktörleri araştırmış ve makroekonomik kararsızlığın bir göstergesi olarak seçilen enflasyon ile bu yatırımlar arasında anlamlı ve negatif bir ilişkiye rastlamıştır. Sonuçlar, enflasyonun bu yatırımlar üzerinde en önemli belirleyicilerden biri olduğunu göstermiştir. Wan (2008), Meksika’da doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri üzerinde etkili olan politik ve makroekonomik belirleyicileri araştırmış ve enflasyon ile bu yatırımlar arasında anlamlı ve negatif bir ilişki tespit etmiştir. Vogiatzoglou (2007), Güney ve Doğu Asya Ülkeleri’ne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri

araştırmış ve makroekonomik kararsızlık ile bu yatırımlar arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Kahai (2004), 55 gelişmekte olan ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri üzerinde etkili olan faktörleri araştırmış ve enflasyon oranı ile bu yatırımlar arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulmuştur. Hussain ve Kimuli (2012) de 50 düşük gelirli ve 57 gelişmekte olan ülkede bu yatırım girişleri üzerinde çeşitli faktörlerin etkisini araştırmış ve enflasyon oranı ile bu yatırımlar arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulmuştur. Turan Koyuncu (2010), Türkiye’de bazı makroekonomik değişkenler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkisini araştırdığı çalışmasında bu yatırımlar ile enflasyon oranı arasında eşbütünleşik bir ilişkiye ulaşmıştır.

Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik: Ekonomik entegrasyonlara üyelik, ÇUŞ’ları entegrasyon bölgesine üye ülkelerde yatırım yapmaya çeşitli sebeplerden dolayı teşvik edebilmektedir. Zira, gümrük birliklerinin dinamik etkilerinden yatırımları teşvik etkisi, ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini açıklamada oldukça önem taşımaktadır (Blomström ve Kokko, 1997, s.6). Bu etkiye göre gümrük birlikleri kaynakların etkinliğini arttırmakta dolayısıyla ulusal geliri yükseltmektedir. Bu ise tasarrufları ve yatırımları arttırmaktadır. Ayrıca bu birlikler tarifelerin yeniden yükselmeyeceği konusunda yatırımcılara güven sağlamakta, yapılacak yatırımlar için oluşabilecek riskleri azaltmakta ve karlılığı yükseltmektedir. Ayrıca piyasa hacminin genişlemesi de birlik içinde yatırımın daha etkin ellerde toplanmasını ve bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımı çekilmesini sağlayabilmektedir. Yine bu birlikler, üçüncü ülke üreticilerinin ortak gümrük tarifesinden kaçınmak amacı ile bölge içindeki yatırımları arttırmalarını da sağlayabilmektedir. (Seyidoğlu, 2007, s.235-236).

Tüm bu açıklamaların ışığında ekonomik entegrasyonlara üyeliğin, üye ülkelere gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif bir etki yaratması beklenmektedir diyebiliriz. Nitekim doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ekonomik entegrasyonların etkisini araştıran çok sayıda çalışma da bu etkiyi pozitif bulmuştur. Clousing ve Dorobantu (2005), geçişin ilk on yılı içerisinde MDA ülkelerinin AB’ye katılım sürecinin bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını nasıl etkilediğini araştırmış ve yapılan ampirik uygulama sonucunda AB üyeliği için başvuran 10 MDA ülkesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH’ye oranının yıllar içinde arttığı; fakat bu artışın sabit olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada aday ülkelerin çoğundaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH’ye oranındaki artışın, bu ülkelerin AB üyeliklerine ilişkin

duyurular ile kesiştiği de belirtilmiştir. Bevan ve Estrin (2004), başta AB üyeleri olmak üzere birtakım ülke grubundan MDA ülkelerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde bazı faktörlerin etkilerini araştırmış, modele eklenen AB üyelik sürecinin bu yatırımlar üzerindeki etkisini pozitif bulmuşlardır. Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2010), ASEAN VE MERCOSUR bölgelerinde, bölgesel ekonomik entegrasyonun üye ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini araştırmış ve modele kukla değişken olarak eklenen değişkenin katsayısının iki grup için farklılıklar gösterdiğine ulaşmışlardır. Fakat neticede bu değişkenin yatırımlar üzerindeki etkisini diğer belirleyici faktörler ile birlikte pozitif bulmuşlardır. Mc Dermott (2006), NAFTA ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere NAFTA üyelerine, OECD üyelerinden yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde NAFTA üyeliğinin etkisini araştırmış ve modele kukla değişken olarak eklenen bu değişkenin etkisini pozitif bulmuşlardır.

Nagheli ve diğerleri (2013), Asya ülkeleri içerisinde yer alan OPEC ülkelerine yapılan bu yatırımlar üzerinde bölgesel ve küresel entegrasyonun etkisini araştırmış ve bu etkiyi pozitif bulmuşlardır. Martin ve Turrión (2003), AB üyelerine yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının coğrafik yapısında ve yönünde meydana gelen değişiklikleri ve bunların belirleyicilerini araştırmış, AB'ye üyelik sürecinin 10 MDA ülkesine yapılan bu yatırımlarda hızlı ve aşırı bir artış yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Levy-Yeyati ve diğerleri (2002), (FTAA)'nın Latin Amerika'ya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini araştırmış ve serbest ticaret bölgesine kaynak ülke ile üyeliğin her iki tarafta da bu yatırımları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. İsmail ve diğerleri (2009), ASEAN'a üyeliğin üye ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini araştırmış ve ASEAN'ın, özellikle 1992 yılında yabancı yatırım çekmek amacı ile oluşturduğu AFTA'nın uygulanmasından sonra politika reformları ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede başarılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Waldrich ve Kuru (2010), NAFTA'nın doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini hem kuzey ülkeleri olan Kanada ve Amerika hem de bir güney ülkesi olan Meksika için araştırmış ve sonuç olarak NAFTA üyeliğinin Amerika ve Kanada'dan yatırım sapmasına yol açtığına, Meksika'da ise bazı yerel avantajlar ile birlikte NAFTA üyeliğinin bu yatırımları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Park ve Park (2008), bölgesel ticaret anlaşmalarının yatırım yaratma ve saptırma etkilerini araştırmak üzere Doğu Asya Serbest Ticaret Anlaşması'na üye ülkelerde üyeliğin doğrudan

yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini dikkate almış ve üyeliğin bu yatırımları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Halıcıoğlu (2001), Türkiye'ye dört coğrafi bölgeden gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerini araştırmış ve modele kukla değişken olarak eklediği ekonomik entegrasyonlara üyeliğin etkisini çelişkili bulmuştur. Tahmin sonuçlarının AB ile entegrasyon sürecinin Türkiye'ye yapılan bu yatırımlar üzerindeki etkisinin çelişkili olduğu buna rağmen genel etkinin olumlu olduğu ve uzun vadede de bu olumlu etkinin gittikçe artacağına işaret ettiğini de belirtmiştir. Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2012), GB'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini AB'ye 2004 ve 2007 yıllarında üye olmuş ülkeler ve henüz AB'ye üye olmayan fakat Birlik ile Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalamış olan Türkiye'ye yapılan yatırımları dikkate alarak araştırmış ve modele kukla değişken olarak eklenen değişkenin, bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini pozitif bulmuşlardır. Castilho ve Zignago (2002), iki MERCOSUR üyesi olan Arjantin ve Brezilya ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye, ticaret ve entegrasyon ilişkisini araştırmak üzere üç ayrı model oluşturmuş ve MERCOSUR'un bu yatırımlar üzerindeki etkisini ölçmek için oluşturulan modelin tahmin sonuçlarına göre bu yatırımlar üzerinde entegrasyonun etkisinin belirsiz olduğuna ulaşmışlardır. Brezilya için bu etkiyi pozitif ve güçlü bulurken; Arjantin için zayıf veya hiç olmayan bir ilişkiye rastlamışlardır.

Sanchez ve Karp (2000), NAFTA'nın Meksika ekonomisi üzerindeki etkilerini araştırmak üzere farklı modeller oluşturmuş ve NAFTA'nın doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini araştırmak için oluşturulan modelin tahmin sonuçlarında, bu üyeliğin Meksika'ya yapılan bu yatırımları pozitif etkilediğine ulaşmışlardır. Otieno ve diğerleri (2013), bazı Doğu Afrika ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde bölgesel entegrasyona üyeliğin etkilerini araştırmış ve modele kukla değişken olarak eklenen bu değişkenin bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Cuevas ve diğerleri (2005), Meksika'ya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde NAFTA'nın etkisini araştırmış ve bu entegrasyona üyeliğin, Meksika'ya yapılan yatırımları üçte iki arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Velde ve Bezemer (2004), gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye ve bölgesel entegrasyon ilişkisini araştırmış ve bölgesel entegrasyonlara üyeliğin öncelikli olarak üçüncü ülkelere bölge içine yapılan yatırımları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Fakat onlar, bu yatırımları sağlamada bölgeden bölgeye farklılıklar

olabildiğini ve ayrıca bu yatırımları çekmede bölge içinde yer alan ülkelerin pozisyonlarının da oldukça etkili olduğunu da belirtmişlerdir.

4.2. Veriler

Çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi ülke veya bölgeye yapılacağı konusunda etkili olduğu düşünülen temelde ekonomik entegrasyonlara üyeliğin ve bunun dışında piyasa hacmi, işgücü maliyetleri ve ekonomik istikrarsızlık gibi diğer bazı faktörlerin etkilerini araştırmak üzere Türkiye için 1974-2015 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Verilerin analizinde E-Views 7.0 ekonometrik programından yararlanılmıştır. Modelde yer alan her bir değişkenin nasıl tanımlandığı ve hangi kaynaklardan elde edildiği Tablo 6’da belirtilmektedir.

Tablo 6

Modelde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişkenler	Tanımı	Veri Kaynağı
dysy	Yurtiçinde gerçekleşen doğrudan yatırım girişi	World Bank World Development Indicators
gsyih	Harcamalar yöntemiyle hesaplanan gayri safi yurtiçi hasıla	TC. Kalkınma Bakanlığı’nın Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri ile TÜİK veri tabanı
işgm	16 yaşını dolduranlar için hesaplanan asgari ücret	Çalışma Genel Müdürlüğü’nün Asgari Ücretin Net Hesabı ve İşverene Maliyeti İstatistikleri
enf	2010 = 100 bazlı Tüfe dikkate alınarak hesaplanan enflasyon oranları	World Bank World Development Indicators
kuk ₁	1996 Gümrük Birliği Anlaşması (1996 öncesi 0, 1996 ve sonrası 1)	—

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı: Doğrudan yabancı sermaye yatırımı değişkenine ait veriler, yurt içinde gerçekleşen net doğrudan yatırım girişi olarak, cari fiyatlar ile ABD doları cinsinden World Bank World Development Indicators (WDI) veri tabanından elde edilmiştir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla: Yatırım yapılan ülkenin piyasa hacminin bir göstergesi olan gayri safi yurtiçi hasıla değişkenine ait 1974 -2014 dönemine ait veriler, cari fiyatlar ile ABD doları cinsinden Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı tarafından yayımlanan Ekonomik ve Sosyal Göstergeler'den ve 2015 yılına ait veri ise yine cari fiyatlar ile ABD doları cinsinden Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nden elde edilmiştir.

İşgücü Maliyetleri: Üretim maliyetlerinin önemli bir parçasını oluşturan işgücü maliyeti değişkenine ait veriler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) Çalışma Genel Müdürlüğü'nün Asgari Ücretin Net Hesabı ve İşverene Maliyeti adlı istatistiklerinden 16 yaşını dolduranlar için hesaplanan ilgili yıllara ait asgari ücret rakamlarından elde edilmiştir. 1974 – 2006 yılları için bir yıl içinde farklı asgari ücret rakamları olduğundan bu yılların her birinde yıl içinde uygulanan asgari ücret rakamlarının kaç ay uygulandıklarına bakılarak ortalamaları alınıp bu yılların her biri için ortalama asgari ücret rakamları tespit edilmiştir. Elde edilen bu veriler Türk lirası cinsinden olduğundan dolara çevrilmesi için ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'nden 1974 -2015 yıllarına ait nominal satış dolar kuru temin edilip Türk lirası cinsinden olan asgari ücret değerleri bu satış kurlarına bölünmüştür.

Ekonomik İstikrarsızlık: Makroekonomik istikrarın temel göstergelerinden biri olan enflasyon değişkenine ait veriler için öncelikle World Bank World Development Indicators veri tabanından Türkiye için hesaplanan 2010 = 100 bazlı tüketici fiyat endeksi (TÜFE) elde edilmiş ve daha sonra bu TÜFE değerleri dikkate alınarak enflasyon oranları oluşturulmuştur.

Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik: Ekonomik entegrasyonlara üyeliğin modele eklenmesi, Türkiye'nin uzun yıllardır üye olma yolunda önemli adımlar atmış olduğu AB ile 1995 Gümrük Birliği Anlaşması'nın kukla değişken olarak seçilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Gümrük Birliği Anlaşması 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiş olduğundan bu kukla değişkeni için 1996 öncesi 0 ve 1996 ve sonrası için 1 kabul edilmiştir. Bu doğrultuda ekonomik entegrasyonlara üyeliğin etkisi, kukla değişken olarak modele eklenilmiş ve modelde kuk_1 olarak ifade edilmiştir.

4.3. Yöntem

Bu kısımda öncelikle birim kök kavramı ve birim kök analizinde kullanılan Augmented Dickey – Fuller (ADF) ve Ng – Perron birim kök testleri hakkında teorik bilgilere yer verilmektedir. Daha sonra eşbütünleşme kavramı ve eşbütünleşme analizinde kullanılan Johansen eşbütünleşme analizi hakkında teorik bilgilere yer verilmektedir. Son olarak ise hata düzelme modeli ile ilgili teorik bilgilere yer verilmektedir.

4.3.1. Birim Kök Analizi

Zaman serilerinin en önemli özelliklerinden biri bu serilerin durağan olup olmadıklarıdır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılacak serilerin durağan olmaları önem taşımaktadır.

Gujarati (1999, s.713), bir zaman serisinin ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmiyor ise ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı kalıyor ise durağan olabileceğini belirtmektedir.

O halde belirli bir dönem için gözlemlenen bir seriyi ortaya çıkaran stokastik sürecin durağan olması şartları şunlardır (Tarı, 2011, s.375):

$$\text{Sabit aritmetik ortalama: } E(Y_t) = \mu \quad (3)$$

$$\text{Sabit varyans: } \text{Var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2 \quad (4)$$

$$\text{Gecikme mesafesine bağlı kovaryans: } Y_k = E(Y_t - \mu)(Y_{t-k} - \mu) \quad (5)$$

bütün t'ler için k= gecikme mesafesi

Eğer bir zaman serisi yukarıda ifade edildiği anlamda durağan değil ise durağan olmayan zaman serisi adını alır (Gujarati, 1999, s.714).

Durağan olmayan serilerin varlığı ise birçok standart hipotez testini geçersiz kılacaktır. Çünkü değişkenlerin durağan olmaması, sahte bir ilişkiye neden olup R^2 değerinin yüksek olmasına yol açabilir. Bu durumda, yapılan analizlerde parametrelerin anlamlılığına bakmak da istatistiksel olarak doğru olmayacaktır (Dikmen, 2012, s.303).

Yani değişkenlere ait zaman serilerinde seriler birim kök içeriyor ise ilişki gerçek olmaktan çok “sahte regresyon” olarak ortaya çıkabilmektedir (Tarı, 2011, s.374).

Herhangi bir zaman serisinin durağan olup olmadığını ise korelogram ve birim kök testlerinden herhangi birinden faydalananarak anlayabiliriz (Tarı, 2011, s.382).

Bu çalışmada ise zaman serilerinin durağanlığını sınamak için birim kök testlerinden faydalanılmaktadır. Birim kök analizi için de Augmented Dickey – Fuller (ADF) ve Ng – Perron birim kök testleri tercih edilmektedir.

ADF birim kök testi, Dickey – Fuller testinin tüm adımlarında hata payları arasında korelasyon olmadığı varsayımından yola çıkarak hata payları arasında korelasyon problemi olabileceği ve bu sorunu aşmak için bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin eşitliğe eklenmesi gerekliliği ile Dickey – Fuller testinin genişletilmiş halidir (Bozkurt, 2007, s.39).

ADF testi için üç farklı regresyon denklemi kullanılmaktadır. (6) nolu denklemde sabit ve trend yer almamaktayken; (7) nolu denklemde sadece sabit eklenmekte ve (8) nolu denklemde hem sabit hem de trend değişkeni eklenmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010, s. 323):

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-j} + u_t \quad (6)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-j} + u_t \quad (7)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-j} + u_t \quad (8)$$

Bu denklemlerde bağımlı değişken Y_t ' nin gecikmeli değerleri yer almaktadır. Gecikmeli fark terimleri, hata teriminin otokorelasyonsuz olmasını sağlayacak kadar eklenmektedir (Tarı, 2011, s.390). Gecikme sayısı olan p 'nin belirlenmesi için genellikle Akaike bilgi kriteri (AIC) ve Schwarz bilgi kriteri (SIC) kullanılmaktadır.

ADF testi için kritik nokta δ katsayısının sıfıra eşit olup olmadığıdır. (Bozkurt, 2007, s.39). Ayrıca bu test için de Dickey – Fuller (1979) tarafından tablolaştırılan τ değerlerinden yararlanılmaktadır. τ istatistiğinin mutlak değeri, çeşitli anlamlılık

düzeyleri için elde edilen Mac Kinnon kritik değerlerinin mutlak değerlerinden büyük ise serinin durağan olduğu; küçük ise serinin durağan olmadığı kabul edilmektedir (Tarı, 2011, s.389).

Zaman serilerinin birim kök içerip içermediği ADF testi dışında diğer başka testler ile de sınanabilmektedir. Bunlardan bir tanesi de Ng - Perron birim kök testidir.

Ng – Perron birim kök testi özellikle Philips – Perron (PP) testlerinde ortaya çıkan hata teriminin hacmindeki boyut dağılımı çarpıklığını modifiye etmek için M testleri olarak geliştirilen yeni bir birim kök testi olup, PP testleri ile birlikte bilgi kriterlerini de modifiye etmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010, s.367).

Ng – Perron birim kök testinde yer alan M testleri MZa, MZt, MSB ve MPT olup MZa ve MZt testleri, PP Za ve Zt testlerinin modifiye edilmiş halleri iken; MSB testi, Bhargava testinin ve MPT ise ADF – Generalized Least Square (GLS) testinin modifiye edilmiş halleridir (Göktaş, 2008, s.53).

MZa test istatistiği (9) nolu eşitlikteki gibi hesaplanmaktadır (Göktaş, 2008, s.53):

$$MZa = Za + (T/2) (\phi_1 - 1)^2 \quad (9)$$

(9) nolu eşitlikte yer alan $(T/2) (\phi_1 - 1)^2$, Za testinin modifikasyon faktörüdür. Bu düzeltme faktöründeki T, toplam gözlem sayısını ifade ederken; ϕ_1 , birim kök sınamasında kullanılan modeldeki otoregresif değişkene ait katsayıyı ifade etmektedir.

MSB test istatistiği (10) nolu eşitlikteki gibi hesaplanmaktadır (Göktaş, 2008, s.53):

$$MSB = (T^{-2} \sum_{t=1}^T Y_{t-1}^2 / s^2)^{1/2} \quad (10)$$

MZt test istatistiğinin hesaplanmasında ise MSB ve MZa test istatistikleri kullanılmaktadır. Buna göre MZt test istatistiği (11) nolu eşitlikten yola çıkılarak hesaplanabilmektedir (Göktaş, 2008, s.53):

$$MZt = MSB * MZa \quad (11)$$

MPT test istatistiği ise iki farklı şekilde gösterilmektedir. İlki, zaman serisinde sadece kesme olduğunda hesaplanacak MPT testi olup (12) nolu eşitlikteki gibi gösterilmektedir (Göktaş, 2008, s.53):

$$MPT = [c T^{-2} \sum_{t=1}^T Y_{t-1}^2 - c T^{-1} Y_T^2] / s_{AR}^2 \quad (12)$$

İkincisi ise seride kesme ve trend yer aldığıda hesaplanacak MPT testi olup bu da (13) nolu eşitlikteki gibi gösterilmektedir (Göktaş,2008, s.53):

$$MPT = [c T^{-2} \sum_{t=1}^T Y_{t-1}^2 + (1 - c) T^{-1} Y_T^2] / s_{AR}^2 \quad (13)$$

Modifiye edilmiş bilgi kriteri ise (14) nolu eşitlikteki gibi hesaplanmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010, s.369) :

$$MIC = \ln(\sigma_p^2) + (C_T(\tau_T(p) + p)) / T - k_{\max} \quad (14)$$

Ng – Perron MZa ve MZt birim kök testlerinde temel hipotez, birim kökün varlığı hipotezidir. Buna göre MZa ve MZt için hesaplanan test istatistiklerinin Ng – Perron tarafından hesaplanan kritik değerlerden küçük olması durumunda, birim kökün varlığını ifade eden temel hipotez reddedilememektedir. MSB ve MPT testlerinde ise temel hipotez, birim kökün yokluğu hipotezidir. Buna göre MSB ve MPT için hesaplanan test istatistiklerinin söz konusu kritik değerlerden küçük olması durumunda ise birim kökün yokluğunu ifade eden temel hipotez reddedilememektedir (Altunöz, 2013, s.45-46).

4.3.2. Eşbütünleşme Analizi

Durağan olmayan zaman serilerinin fark işlemi ile durağan hale getirilmesi, serinin taşıdığı kısa dönemli şokların etkisini ortadan kaldırmak ile kalmayıp uzun dönemli ilişkileri de ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla fark alma işlemi ile

durağanlaştırılmış seriler arasındaki regresyon analizleri, uzun döneme ait bilgilerin fark alma işlemi sırasında kaybolması nedeni ile uzun dönemli ilişkileri veremeyecektir. İşte eşbütünleşme yöntemi, bu bilgilerin kaybolmaması açısından avantaj sağlayan bir yöntemdir. (Işık, Acar ve Işık, 2004, s. 332).

Eşbütünleşme analizi, aynı sıradan bütünleşik zaman serileri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını ortaya koymak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu yöntem, düzey değerlerinde durağan olmayan; fakat aynı dereceden farkları alındığında durağan hale gelen serilerin orjinal değerlerinin analizde kullanılmasına imkan vermektedir.

O halde durağan olmayan iki zaman serisi aynı dereceden entegre ise bu iki seri arasında bir eşbütünleşme olabilir ve aralarındaki regresyon yanıltıcı olmaz (Tarı, 2011, s. 415).

Bu çalışmada uzun dönemli ilişkilerin anlaşılabilmesi için Johansen ve Juselius yönteminden faydalanılmaktadır.

Johansen (1988) tarafından geliştirilen yöntem, bir matrisin rankı ile bunun karakteristik kökleri arasındaki ilişkiye dayandırılmaktadır. Bu yöntem, durağan olmayan zaman serilerini vektör otoregresyon (VAR) olarak (15) nolu eşitlikteki gibi ele almaktadır (Demiray, 1998, s.70):

$$\Delta Z_t = \sum_{i=1}^{k-1} \Gamma_i \Delta Z_{t-i} + \Pi Z_{t-k} + u_t \quad (15)$$

(15) nolu eşitlik hata düzeltme mekanizmasını da içermektedir. Bu eşitlikte bütün uzun dönem bilgisi, ΠZ_{t-k} içinde yer almaktadır. Öyle ki denklemde Π matrisi ve bunun rankı üzerinde durulmaktadır. Daha açık bir ifade ile eşbütünleşme bu matrisin rankı ile araştırılmaktadır. Mesela; $n \times n$ büyüklüğündeki bir Π matrisinin rankı 0 ise modeldeki n değişkeni kapsayan Z_t 'nin bütün elemanları birim kök olacaktır. Şayet rank modeldeki Z_t vektörünü oluşturan değişken sayısı n 'e eşit ise ($r=n$), Z_t durağandır; $r < n$ ise Z_t 'nin elemanları arasında en fazla $n-1$ sayıda eşbütünleşik ilişki olacaktır. Bu durumda,

$$\Pi = \alpha\beta' \quad (16)$$

olmaktadır (Demiray, 1998, s.70). Uzun dönem ilişkisine ait bilgiyi gösteren Π matrisinde β' parametresi, uzun dönem katsayısını gösterirken; α , uzun dönem parametresinin ayarlanma hızını göstermektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010, s.505). Burada β matrisine eşbütünleşme sağlayan matris denilmekte ve Z_t durağan olmayan bir özellik taşıırken; $\beta'Z_t$ eşbütünleşme sağlayan vektör sayesinde durağan olmaktadır. Eşbütünleşme analizinin amacı da β matrisini bulmak ve Z_t 'yi durağan ve durağan olmayan kısımlara ayırmaktır. Bunun için de önce rank belirlenmelidir. Johansen ve Juselius (1990), “iz” ve “maximum özdeğer” testleri ile rankın belirlenebileceğini göstermişlerdir (Demiray, 1998, s.70). Enders (2003)' e göre iz test istatistiği, eşbütünleşik vektör sayısının r' ye eşit veya r' den küçük olduğu şeklindeki boş hipotezi alternatif hipoteze karşı test ederken; maksimum özdeğer test istatistiği, $r+1$ tane eşbütünleşik vektör olduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı eşbütünleşik vektör sayısının r olduğunu ifade eden boş hipotezi test etmektedir. Bu iki testten elde edilen istatistik değerleri ise yine Johansen ve Juselius tarafından geliştirilen kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır (Çetin, 2012, s.223). Buna göre maksimum özdeğer test istatistiği ve iz test istatistiği değerleri, kritik değerlerden küçük olduğunda serilerin eşbütünleşik olmadığı; büyük olduğunda ise serilerin eşbütünleşik olduğu sonucuna varılmaktadır (Tarı, 2011, s.429).

4.3.3. Hata Düzeltme Modeli

İki değişken arasında eşbütünleşme olması bu iki seri arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin olduğuna işaret etmekteyken; kısa dönemde iki değişken arasında bir denge olmayabilmektedir. Bu durumda bulunan hata terimleri, kısa dönem değerleri ile uzun dönem değerleri arasında bir ilişki kurulmasına olanak tanımaktadır. İşte hata düzeltme modelleri de bu amaç ile geliştirilmiştir. Hata düzeltme modeli (error correction model) kısaca ECM ile gösterilebilmektedir. Hata düzeltme modeli en basit şekilde Y ve X değişkenleri arasında eşbütünleşme olduğu varsayımı ile (17) nolu eşitlikteki gibi gösterilebilir (Dikmen, 2012, s.331):

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 X_t + \alpha_2 u_{t-1} + v_t \quad (17)$$

ΔY_t , X_t değişkenindeki kısa dönem dalgalanmaları ve u_{t-1} , uzun dönem dengeye doğru olan ayarlanmaları gösterir. α_2 katsayısı, uyarlama hızı olarak da adlandırılan

sapmayı gösterir ve bu katsayı istatistiksel olarak anlamlı ise X_t 'deki kısa dönem dengesizliğin bir dönem sonra ne oranda düzeltilebileceğini gösterir. Yine bu katsayı pozitif ise dengeden uzaklaşma olduğu; negatif ise sapmanın uzun dönem değerine yaklaşmakta olduğu anlaşılır. Yani bu katsayı negatif ise hata düzeltici mekanizmanın çalıştığı ve sapmanın azaldığını söyleyebiliriz (Dikmen, 2012, s.332).

4.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Entegrasyon İlişkisinin Analiz Sonuçları

4.4.1. Birim Kök Analizi Sonuçları

Bu çalışmada kullanılan zaman serilerinin durağanlığı, ADF ve Ng - Perron birim kök testleri ile sınanmıştır. ADF ve Ng - Perron testlerinin her ikisi için de sabit ve hem sabit hem de trend değişkeni olan iki ayrı regresyon denklemi incelenmiştir. Uygulamada, Akaike bilgi kriteri dikkate alınmış olup gecikme sayısının tespiti için her bir eşitlik tahmin edilmiş ve bu kritere göre karar verilmiştir.

Değişkenler öncelikle seviyede daha sonra da birinci farklarında durağanlık testlerine tabi tutulmuştur. Test sonuçları ise Tablo 7'de ve Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 7

ADF Birim Kök Analizi Sonuçları

Değişkenler	ADF			
	Model A		Model B	
	k	t	k	t
Indysy	1	-0.35	0	-4.33*
lngsyih	0	-1.02	0	-2.37
lnişgm	0	-0.63	0	-2.70
enf	0	-1.95	0	-2.46
dIndysy	0	-9.14*	0	-9.06*
dlngsyih	0	-6.02*	0	-5.94*
dlnişgm	0	-6.07*	0	-6.09*
denf	0	-7.49*	0	-7.58*
* 1 %		-3.60		-4.19
** 5 %		-2.93		-3.52
*** 10 %		-2.60		-3.19

Not: Model A sabitte, model B sabit ve trendde birim kökü test eden modellerdir. k, gecikme sayısıdır ve gecikmeler dörtten azalarak anlamlılığı AIC'ye göre belirlenmiştir. *, **, *** ise sırası ile % 1, % 5 ve % 10 kritik değerlerine göre birim kök boş hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

ADF test sonuçlarına göre *Indysy* değişkeninin model B'ye göre seviyede durağan olması dışında diğer değişkenler hem model A'ya hem de model B'ye göre seviyede durağan değildir. Değişkenler seviyede durağan olmamak ile birlikte birinci fark değerlerinde model A'ya göre de model B'ye göre de durağan hale gelmişlerdir.

Tablo 8

Ng – Perron Birim Kök Analizi Sonuçları

	Ng – Perron									
	Model A					Model B				
	k	MZa	MZt	MSB	MPT	k	MZa	MZt	MSB	MPT
Indysy	1	0.36	0.24	0.67	31.11	0	-15.83	-2.82	0.18	5.77
lngsyih	0	1.02	0.95	0.93	61.24	3	-219.42*	-10.47*	0.05*	0.43*
lnişgm	0	-1.29	-0.57	0.44	13.06	0	-6.78	-1.83	0.27	13.45
enf	0	-5.85	-1.68	0.29	4.28	0	-7.08	-1.85	0.26	12.91
dIndyy	0	-18.30*	-3.02*	0.16*	1.34*	0	-17.44**	-2.95**	0.17**	5.24**
dlngsyih	0	-19.43*	-3.03*	0.16*	1.55*	0	-19.72**	-3.12**	0.16**	4.74**
dlnişgm	0	-19.99*	-3.16*	0.16*	1.23*	0	-20.0*	-3.15**	0.16**	4.61**
denf	0	-19.30*	-3.11*	0.16*	1.27*	0	-19.06**	-3.09**	0.16**	4.78**
* 1%		-13.8	-2.58	0.17	1.78		-23.8	-3.42	0.14	4.03
** 5%		-8.1	-1.98	0.23	3.17		-17.3	-2.91	0.17	5.48
***10%		-5.7	-1.62	0.27	4.45		-14.2	-2.62	0.18	6.67

Not: Model A sabitte, model B sabit ve trendde birim kökü test eden modellerdir. k, gecikme sayısıdır ve gecikmeler dörtten azalarak anlamlılığı AIC'ye göre belirlenmiştir. *, **, *** ise sırası ile % 1, % 5 ve % 10 kritik değerlerinde MZa ve MZt testleri için birim kök boş hipotezinin reddedildiğini MSB ve MPT testleri içinse birim kökün yokluğu boş hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Ng – Perron test sonuçlarına göre *lngsyih* değişkeninin model B'ye göre seviyede durağan olması dışında diğer tüm değişkenler hem model A'ya göre hem de model B'ye göre seviyede durağan değildir. Değişkenler seviyede durağan olmamak ile birlikte birinci fark değerlerinde model A'ya göre de model B'ye göre de durağan hale gelmişlerdir.

ADF ve Ng- Perron birim kök testleri birlikte değerlendirildiğinde değişkenlerin seviyede durağan olmadıklarını buna rağmen birinci farkları alındığında durağan hale geldiklerini söyleyebiliriz.

Birim kök analizinde yer alan tüm değişkenlerin birinci farklarının durağan olmaları nedeni ile eşbütünleşme testine geçebiliriz.

4.4.2. Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Tüm değişkenlerin aynı dereceden durağan hale gelmeleri ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı eşbütünleşme analizi ile belirlenmiştir. Bunun için Johansen yönteminden yararlanılmıştır.

Johansen yönteminde ilk aşama değişkenlerin bütünleşme derecelerinin belirlenmesidir. Modelde yer alan değişkenlerin tamamının birinci fark değerinde durağan olmaları ile serilerin birinci dereceden eşbütünleşik olduğu belirlenmiştir. Bundan sonraki aşama VAR modeli için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Uygun gecikme uzunluğu çeşitli bilgi kriterlerine göre “bir” olarak belirlenmiştir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesi ile eşbütünleşme analizine geçilmiştir.

Bilindiği gibi Johansen eşbütünleşme yönteminde eşbütünleşen vektör sayılarının tahmininde iz test istatistiği ve maksimum özdeğer test istatistiği olmak üzere iki ayrı test istatistiği bulunmaktadır.

Tablo 9’da ve Tablo 10’da sırası ile eşbütünleşme testinin iz test istatistiğine ve maksimum özdeğer test istatistiğine göre sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9

İz Testi İstatistiği Sonuçları

Hipotez	İz Testi İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık Değeri
$r = 0$	112.38*	69.82	0.00
$r \leq 1$	40.49	47.86	0.20
$r \leq 2$	19.52	29.80	0.45

Not: * % 5 seviyesinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 10

Maksimum Özdeğer Test İstatistiği Sonuçları

Hipotez	Maksimum Özdeğer Test İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık Değeri
$r = 0$	71.89*	33.88	0.00
$r \leq 1$	20.96	27.58	0.28
$r \leq 2$	13.03	21.13	0.45

Not: * % 5 seviyesinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Hem iz test istatistiği hem de maksimum özdeğer test istatistiğine göre % 5 anlamlılık düzeyinde bir tane eşbütünleşme vardır.

Yani *Indysy* değişkeni diğer değişkenler arasında yapılan eşbütünleşme analizi, değişkenler arasında eşbütünleşmenin olmadığı yönündeki H_0 hipotezinin reddedildiğini ve bir eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu göstermektedir. Bu ise değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 11

Normalize Edilmiş Denklem

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T İstatistiği
<i>Indysy</i> (-1)	1.00	-	-
<i>lngsyih</i> (-1)	-3.24	0.18	-17.96
<i>lnışgm</i> (-1)	2.09	0.20	10.53
<i>enf</i> (-1)	2.28	0.24	9.40
<i>kuk</i> (-1)	-1.66	0.21	-7.88

Tablo 11 dikkate alınarak eşbütünleşme vektörü, *Indysy* değişkeninin katsayısına göre normalize edildiğinde değişkenler arasındaki ilişki (18) nolu eşitlikteki gibi olmaktadır:

$$\ln dysy = -53.62 + 3.23 \ln gsyih - 2.086 \ln ışgm - 2.28 enf + 1.65 kuk_1 \quad (18)$$

sth	(0.18)	(0.20)	(0.24)	(0.21)
t	(-17.9)	(10.5)	(9.4)	(-7.8)

(18) nolu eşitliğe göre uzun dönemde *lngsyih* değişkenindeki bir değişim *Indysy* değişkenini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemekteyken; *enf* ve *ışgm* değişkenlerindeki bir değişim negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Yine bu denkleme göre, ekonomik entegrasyon sürecinin *Indysy* değişkeni üzerindeki etkisini ortaya koymak adına 1996 Gümrük Birliği Anlaşması'nı ifade eden *kuk₁* değişkeninin *Indysy* üzerindeki etkisi de pozitif ve anlamlıdır. Bu sonuçların beklentimiz ve ekonomik teori ile örtüştüğünü belirtebiliriz.

Buna göre Türkiye'de gayri safi yurtiçi hasıladaki % 1'lik bir artış doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında % 3.23'lük bir artış sağlarken; işgücü maliyetleri ve

enflasyon oranındaki %1'lik bir artış bu yatırımlarda sırası ile %2.08 ve % 2.28 'lik bir azalışa neden olmaktadır. Son olarak Gümrük Birliği Anlaşması'nın da bu yatırımlar üzerinde 1996 itibari ile 1996 öncesine göre pozitif etkiler yarattığını söyleyebiliriz.

Temelde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ekonomik entegrasyon sürecinin etkisini araştırmak amacı ile oluşturulan modelin tahmin sonuçları, ekonomik entegrasyon sürecinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif etkilediğini göstermiştir.

Bu pozitif etki, Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2012)'nin gümrük birliğinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini, AB'ye 2004 ve 2007 yıllarında üye olmuş ülkeler ve henüz AB'ye üye olamayan fakat Birlik ile Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalamış olan Türkiye'ye yapılan yatırımları dikkate alarak araştırmış ve modele kukla değişken olarak eklenen değişkenin bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini pozitif bulması ile desteklenmiştir.

Halıcıoğlu (2001) da çalışmasında Türkiye'ye dört coğrafi bölgeden gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerini araştırmış ve modele kukla değişken olarak eklediği ekonomik entegrasyonlara üyeliğin etkisini ifade eden gümrük birliğinin bu yatırımlar üzerindeki etkisini çelişkili bulmuştur. Bu çelişkili etki, çalışmanın gümrük birliğinin ilk yıllarını kapsayan verileri içeriyor olmasına bağlanabilir. Zira Halıcıoğlu (2001) çalışmasında, bu çelişkili etkiye rağmen genel etkinin olumlu olduğunu ve uzun vadede bu olumlu etkinin giderek artacağını öngördüğünü de belirtmiştir.

Sonuç olarak hala AB üyesi olmayan fakat Birlik ile Gümrük Birliği Anlaşması yürürlükte olan Türkiye'nin ileride AB'ye üyeliğinin gerçekleşmesinin Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını daha da arttıracığı beklenebilir, diyebiliriz.

4.4.3. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Hata düzeltme modeli, kısa dönemde ortaya çıkan dengesizliklerin uzun dönemde belli bir uyum mekanizması yolu ile tekrar düzelebileceğini belirtmekte olduğundan hem uzun dönemli hem de kısa dönemli ilişkilerin varlığına işaret etmektedir.

Hata düzeltme teriminin katsayısının negatif ve anlamlı olması beklenmektedir. Çünkü bu katsayının negatif ve anlamlı olması, kısa dönemde meydana gelebilecek bir dengesizliğin bir dönem sonra hangi oranda düzeleceğini göstermektedir.

Hata düzeltme modeline ait tahmin sonuçları Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12

Johansen Hata Düzeltme Modeli

	Katsayılar	Standart Hata	T İstatistiği
Hdt	-0.75	0.17	-4.33
d(lndysy(-1))	0.06	0.17	0.36
d(lngsyih(-1))	-0.65	0.87	-0.75
d(lnışgm(-1))	0.81	0.53	1.52
d(enf(-1))	1.89	0.62	3.07
d(kuk(-1))	-0.54	0.63	-0.86
C	0.15	0.11	1.40

Tablo 12’ye göre ortaya çıkan hata düzeltme denklemi (19) nolu eşitlikteki gibi yazılabilir:

$$\begin{aligned} d\text{lndysy} = & 0.15 - 0.755 \text{ hdt}_{-1} + 0.062 d\text{lndysy}_{-1} - 0.65 d\text{lngsyih}_{-1} + 0.81 d\text{lnışgm}_{-1} \\ & + 1.89 d\text{enf}_{-1} - 0.54 d\text{kuk}_{-1} \end{aligned} \quad (19)$$

(19) nolu eşitlikte de görüldüğü gibi hata düzeltme teriminin katsayısı -0.75’tir. Bu katsayı istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bulunmuştur. Katsayının negatif olması, hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını göstermektedir. Bu sonuç, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki uzun dönem denge sapmalarının bir dönem içinde 0.75’inin ortadan kalkacağını ve bir dönemden biraz daha uzun bir zamanda dengeye gelineceğini göstermektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gerek azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarında önemli bir dış finansman kaynağı olması bakımından gerek ise gelişmiş ülkelerin yüksek kar beklentisi ile kaynaklarını daha etkin alanlara yönlendirmek istemeleri açısından dünya ülkelerinin geneli için önem taşımaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeler açısından bu önemi göz önünde bulundurulduğunda özellikle azgelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin bu yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek için yabancı yatırımcılar için cazip gelebilecek bazı avantajlara sahip olmaları gerekmektedir. Bunlar arasında ekonomik entegrasyon bölgelerine üyelik oldukça önem taşımaktadır.

Ekonomik entegrasyon bölgelerine üyeliğin bu yatırımlar için önemi, entegrasyonların üye ülkelerin kendi aralarında ticareti serbestleştirip daha geniş bir piyasa oluşturup sermayenin daha etkin alanlara yönelmesini ayrıca üçüncü ülkelere bölge içine sermaye girişi ile çoğu defa tüm bölgenin birleşmeden olumlu etkilenmesini sağlaması ile açıklanabilir.

Gelişmiş ülkelerin ulusal piyasaların yetersizliğinden dolayı üretimlerini bölgesel entegrasyonlar ile geniş bir piyasaya sunmak istemeleri ve böylece sahip oldukları kaynakların verimliliklerini arttırmaları, dış rekabet gücü kazanmaları; azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin daha fazla sermaye sağlamaları ve neticede ekonomik büyüme yolunda avantajlar elde etmeleri açısından ekonomik entegrasyonlara üyelik dünya ülkeleri açısından önem taşımaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik entegrasyonlar arasındaki ilişki Gümrük Birliği Teorisi ile açıklanmaktadır. Bu ilişki gümrük birliğinin statik ve dinamik etkilerinin her ikisi ile de açıklanabilmekteyken daha çok gümrük birliğinin dinamik etkileri arasında yer alan yatırımları harekete geçirme etkisi ile açıklanmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye için 1974-2015 yılları arasında ekonomik entegrasyonların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi araştırılarak ekonomik entegrasyonlar ile bu yatırımlar arasındaki ilişkiyi açıklayan teorinin

sınanması amaçlanmıştır. Çalışmada ekonomik entegrasyon süreci ile birlikte bu yatırımlar üzerinde piyasa büyüklüğünün, işgücü maliyetlerinin, ekonomik istikrarsızlığın etkileri de sınanmıştır.

Türkiye’de ekonomik entegrasyonlara üyeliğin bu yatırımlar üzerindeki etkisini test etmek için Türkiye’nin AB ile ilişkileri dikkate alınarak Türkiye ve AB arasında 1996 yılında başlayan Gümrük Birliği Entegrasyonu modele kukla değişken olarak eklenmiştir. Bunun dışında piyasa büyüklüğünün göstergesi olarak gayri safi yurtiçi hasıla, işgücü maliyetlerinin göstergesi olarak asgari ücret ve ekonomik istikrarsızlığın göstergesi olarak da enflasyon oranı modele eklenmiştir. Model eşbütünleşme yolu ile tahmin edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda teorik beklentiler ile tutarlı olarak değişkenlerin işaretlerinde ve katsayılarında anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Sonuçlara göre gayri safi yurtiçi hasıladaki bir değişim doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemekte olup Türkiye’de gayri safi yurtiçi hasıladaki % 1’lik artış doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında % 3.23’lük bir artış yaratmaktadır. İşgücü maliyetleri ve enflasyon oranı değişkenlerindeki bir değişim ise bu yatırımları negatif ve anlamlı etkilemekte olup işgücü maliyetleri ve enflasyon oranı değişkenlerindeki % 1’lik bir artış sırası ile bu yatırımlarda % 2.08 ve % 2.28’lik bir azalışa neden olmaktadır. Son olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ekonomik entegrasyon sürecinin etkisini ortaya koymak adına modele kukla değişken olarak eklenen 1996 Gümrük Birliği Entegrasyonu’nun bu yatırımlar üzerindeki etkisi de pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Gümrük Birliği Entegrasyonu’nun bu yatırımlar üzerinde 1996 yılı itibari ile 1996 öncesine göre pozitif etkiler yarattığını söyleyebiliriz. Ayrıca sonuçların beklentimiz ve teori ile de örtüştüğünü belirtebiliriz.

Temelde Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ekonomik entegrasyon sürecinin etkisini araştırmak amacı ile oluşturulan modelin tahmin sonuçları, ekonomik entegrasyon sürecinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif etkilediğini göstermiştir.

5.2. Öneriler

Sonuçlar doğrultusunda yapılabilecek öneriler şu şekilde özetlenebilir: Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için önemli bir dış finansman kaynağı olan doğrudan

yabancı sermaye yatırımlarının bu ülkelere yönelmesi için bu ülkelerin ekonomik entegrasyon bölgelerine daha etkin katılımları gerekmektedir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerini kuvvetlendirip bu Birlik'e tam üyeliğinin gerçekleşmesi bu yatırımların Türkiye'ye daha fazla gelmesini sağlayabilir. Fakat burada unutmamak gerekir ki önemli olan sadece bu entegrasyon bölgelerine üyelik değildir. Önemli olan çoğu defa bu entegrasyon anlaşmalarının da şartlarını oluşturan birtakım reform ve düzenlemelerin ülkelerde gerçekleştirilmesidir. Türkiye bu doğrultuda varolan ekonomik ve politik istikrar konusundaki sorunlarını çözerek önemli bir adım atabilecektir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, S., Gül, E. & Yaşar, E. (2006). Ücretler ve büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 271-282.
- Agarwal, J. P. (1980). Determinants of foreign direct investment: a survey. *Review of World Economics*, 116(4), 739-773.
- Al Nasser, O. M. (2007). The determinants of the U.S. foreign direct investment: Does the region matter?. *Global Economic Review*, 36(1), 37-51.
- Altunöz, U. (2013). Kamu kesimi iç borçlanmasının özel yatırım harcamaları üzerinde etkisi: Türkiye örneği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(32), 25-53.
- Ali, F. A., Fiess, N., & Macdonald, R. (2010). Do institutions matter for foreign direct investment?. *Open Economies Review*, 21(2), 201-219.
- Argüello, R. (2000). Economic integration. An overview of basic economic theory and other related issues. *Economia Serie Documentos*, 3, 1-49.
- Aynagöz, Ö. (2002). Gümrük birliği teorisinin gelişimi. *Ekonomik Yaklaşım*, 13(44), 23-39.
- Bal, H. (2000). Yabancı sermaye yatırımlarına yönelik uluslararası kuruluşların faaliyetleri ve Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye yatırımları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(6), 239-263.
- Balassa, B. (1976). Types of economic integration. *World Bank Reprint Series*, 69, 17-40.
- Balasubramanyam, V. N., Sapsford, D. V & Griffiths, D. (2002). Regional integration agreements and foreign direct investment: theory and preliminary evidence. *The Manchester School*, 70(3), 460-482.
- Baltagi, B. H., Egger, P. & Paffermayr, M. (2007). Estimating regional trade agreement effects on FDI in an interdependent world. *Center for Policy Research Working Paper*, 100, 1-42.
- Barry, F. (2003). Irish economic development over three decades of EU membership. *Czech Journal of Economics and Finance*, 53, 394-412.
- Batmaz, N. & Tekeli, S. (2009). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye örneği (1996-2006). Denizli: Ekin Yayınevi.

- Başar, M. & Tosunoğlu, Ş. (2006). EU integration process: will Turkey overcome the FDI obstacles?. *Managing Global Transitions*, 4(2), 115- 128.
- Bayraktutan, Y. & Bayraktar, Y. (2004). Yakınlaşma kriterleri bağlamında AB genişlemesi ve Türkiye. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(8), 1-17.
- Bevan, A. A. & Estrin, S. (2004). The determinants of foreign direct investment into European transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 32(4), 775-784.
- Billington, N. (1999). The location of foreign direct investment: an empirical analysis. *Applied Economics*, 31(1), 65-76.
- Blomström, M., & Kokko, A. (1997). Regional integration and foreign direct investment. *Working Paper Series in Economics and Finance*, 172, 1-30.
- Blomström, M. & Kokko, A. (1998). Regional economic integration and foreign direct investment: the North American experience. *Working Paper Series in Economic and Finance*, 269, 1-25.
- Bornschiefer, V., Chase-Dun, C. & Robinson, R. (1978). Cross-national evidence of the effects of foreign investment and aid on economic growth and inequality: a survey of findings and reanalysis. *American Journal of Sociology*, 84(3), 651-683.
- Bozkurt, H. (2007). *Zaman serileri analizi*. Ankara: Ekin Kitabevi.
- Brenton, P., Di Mauro, F. & Lücke, M. (1999). Economic integration and FDI: an empirical analysis of foreign direct investment in the EU and Central and Eastern Europe. *Kiel Institute for the World Economy Working Paper*, 890, 95-121.
- Castilho, M. & Zignago, S. (2002). FDI, trade and integration in Mercosur. *Munich Personal Repec Archive*, 43886, 1-19.
- Cheng, L. K. & Kwan, Y. K. (2000). What are the determinants of the location of foreign direct investment? The Chinese experience. *Journal of International Economics*, 51(2), 379-400.
- Chidoko, C & Sakuhuni, C. (2015). An analysis of the impact of foreign direct investment inflows on the balance of payments of Zimbabwe (1981-2013). *Global Journal of Advanced Research*, 2(4), 742-748.
- Clausing, K. A. & Dorobantu, C. L. (2005). Re-entering Europe: does European Union candidacy boost foreign direct investment?. *Economics of Transition*, 13(1), 77-103.

- Coughlin, C. C., Terza, J. V. & Arremdee, V. (1991). State characteristics and the location of foreign direct investment within the United States. *The Review of Economics and Statics*, 73(4), 675-683.
- Cuevas, A., Messmacher, M. & Werner, A. (2005). Foreign direct investment in Mexico since the approval of NAFTA. *The World Bank Economic Review*, 19(3), 473-488.
- Çeştepe, H. & Mıstaçoğlu, T. (2010). Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik entegrasyon: Asean ve Mercosur örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 93-106.
- Çeştepe, H. & Mıstaçoğlu, T. (2012). Gümrük birliğinin doğrudan yabancı yatırımlara etkisi: Avrupa Birliği'nin yeni üyeleri ve Türkiye üzerine bir panel veri analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 123-140.
- Çetin, M. (2012). Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 211-230.
- Demiray, D. B. (1998). Döviz kurlarına moneter yaklaşım ve Türkiye için alternatif bir uygulama (Johansen çok denklemlili koentegrasyon analizi). *Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 65-86.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000, Mayıs). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı doğrudan yabancı sermaye yatırımları özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2007). *Asya'nın yükselen birliği: ASEAN*, 20. Yıl.
- Dikmen, N. (2012). *Ekonometri*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Driffield, N. & Taylor, K. (2000). FDI and labour market: a review of the evidience and policy implications. *Oxford Review of Economic Policy*, 16(3), 90-103.
- Dumludağ, D. (2006). Doğrudan yabancı yatırım hareketlerinde yatırım promosyon ajanslarının rolü-Türkiye örneği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 219-238.
- Dumludağ, D. (2008). An analaysis of the determinants of foreign direct investment in Turkey: the role of the instituonal context. *Journal of Business Economics and Management*, 10(1), 15-30.
- Dura, C. & Atik, H. (2003). *Avrupa birliği gümrük birliği ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Dunning, J. H. (1994). Re-evaluating the benefits of foreign direct investment. *Discussion Papers in International Investment and Business Studies* 7(188), 1-39.
- El-Wassal, K. A. (2012). Foreign direct investment and economic growth in Arab countries (1970-2008): an inquiry into determinants of growth benefits. *Journal of Economic Development*, 37(4), 79-100.
- Ekanayeke, E. M., Beach, D. & Ledgerwood, J. R. (2010). How does foreign direct investment affect growth in developing countries? An empirical investigation. *The International Journal of Business and Finance Research*, 4(3), 43-53.
- Erdal, F. & Tatoglu, E. (2002). Locational determinants of foreign direct investment in an emerging market economy: evidence from Turkey. *Multinational Business Review*, 10(1), 21-27.
- Erdilek, A. (1998). Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının değerlendirilmesi. *İktisat İşletme ve Finans*, 13(147), 12-24.
- Ertürk, E. (1997). *İktisadi birleşmeler teorisi ve Türkiye’nin içinde bulunduğu iktisadi birleşme hareketleri (WTO-GATT, AB, ECO, KEİB, ICO, TİFTA, D-8)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Feils, D. J. & Rahman, M. (2008). Regional economic integration and foreign direct investment: the case of NAFTA. *Management International Review*, 48(2), 147-163.
- Fernandez, R. & Portes, J. (1998). Returns to regionalism: an analysis of nontraditional gains from regional trade agreements. *The World Bank Economic Review*, 12(2), 197-220.
- Göker, Z. (2007). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik etkisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 22(253), 31-45.
- Göktaş, Ö. (2008). Türkiye ekonomisinde bütçe açığının sürdürülebilirliğinin analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 8, 45-64.
- Gujarati, D. N. (1999). *Temel ekonometri* (G. Günlük Şenesen ve Ü. Şenesen. Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güngör, B. (2002). Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yabancı direkt sermaye politikaları. *İktisat İşletme ve Finans*, 17(200), 73-84.
- Halıcıoğlu, F. (2001). An econometric analysis of foreign direct investment flows into Turkey from major global regions: 1975-1999. *International Conference in*

- Economics V, Economic Research Center, Middle East Technical University, Ankara.*
- Hanson II, J. R. (1995). Is cheap labor a magnet for capital?. *Journal of Economic Education*, 26(2), 150-156.
- Hazine Müsteşarlığı. (2013, Mayıs). *Türkiye ekonomisi*. Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. (2003, Şubat). *Yabancı sermaye raporu 2002*. Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. (2007, Haziran). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2006 yılı raporu*. Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. (2010, Haziran). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2009 yılı raporu*. Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. (2011, Mart). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2010 yılı raporu*. Ankara.
- Hussain, F. & Kimuli, C. K. (2012). Determinants of foreign direct investment flows to developing countries. *SBP Research Bulletin*, 8(1), 13-31.
- Hymer, S. H. (1976). *The international operations of national firms: a study of direct foreign investment*, Cambridge: MIT Press.
- International Monetary Fund. (1993). *Balans of Payments Manual*. Washington.
- Ismail, N. W., Smith, P. & Kugler, M. (2009). The effect of ASEAN economic integration on foreign direct investment. *Journal of Economic Integration*, 24(3), 385-407.
- Işık, N., Acar, M. & Işık, H. B. (2004). Enflasyon ve döviz kuru ilişkisi: bir eşbütünleşme analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 325-340.
- İncekara, A. (1995). Globalleşme ve bölgeselleşme sürecinde NAFTA ve etkileri. *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, 1995-14, 1-220.
- Kahai, S. K. (2004). Traditional and non-traditional determinants of foreign direct investment in developing countries. *Journal of Applied Business Research*, 20(1), 43-50.
- Kar, M. & Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye hareketlerini belirleyen faktörlerin ekonometrik analizi. *Kahramanmaraş Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, 436-458.

- Kara, M. A. & Kar, M. (2005). Yabancı sermaye çeşitlerinin yatırımlar ve tasarruflar üzerine etkilerinin ekonometrik analizi. *İktisat, İşletme ve Finans*, 20(228), 93-108.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım girişlerini belirleyen faktörler: 1970-2005. *Journal of Yaşar University*, 2(8), 927-948.
- Karagöz, M. & Karagöz, K. (2006). Türk ekonomisinde ihracat ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisi: bir zaman serisi analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 117-126.
- Karluk, R. S. (1999). *Türkiye ekonomisi tarihsel gelişim yapısal ve sosyal değişim*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Karluk, R. S. (2009). *Uluslar arası ekonomi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2000). *Türkiye ekonomisi*, , İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Knickerbocker, F. T. (1973). *Oligopolistic reaction and multinational enterprise*. Boston: Harvard University Press.
- Koguth, B. & Singh, H. (1988). The effect of national culture on the choice of entry mode. *Journal of International Business Studies*, 19(3), 411-432.
- Kone, S. (2012). Is economic integration between developing countries a singular process?. *Journal of Economic Integration*, 27(3), 386-409.
- Kubny, J. Mölders, F. & Nunnenkamp, P. (2008). Regional integration and FDI emerging markets. *Kiel Working Paper*, 1418, 1-36.
- Kurthışlı-Kastratı, S. (2013). The effects of foreign direct investments for host country’s economy. *Europen Journal of Interdisciplinary Studies*, 5(1), 26-38.
- Lansbury, M., Pain, N. & Smidkova, K. (1996). Foreign direct investment in Central Europe since 1990: an econometrics study. *National Institute Economic Review*, 156(1), 104-114.
- Levy-Yeyati, E., Stein, E. & Daude, C. (2002). Regional integration and the location of FDI. *Inter-American Development Bank Integration and Regional Programs Department Working Paper*, 492.
- Lim, E. G. (2001). Determinants of and the relation between foreign direct investment and growth: a summary of the recent literature. *International Monetary Fund Working Paper*, 1(175), 1-27.
- Lin, C. C., Chen, K. M. & Rau, H. H. (2010). Exchange rate volatility and the timing of foreign direct investment: market- seeking versus export- substituting. *Review of Development Economics*, 14(3), 466-488.

- Lipsey, R. G. (1957). The theory of customs unions: trade diversion and welfare, *Economia*, 24(93), 40-46.
- Liu, Y. & Pearson, C.(2010). An empirical study of the determinants of foreign investment in China: a Western Australian perspective. *Journal of Asia- Pasific Business*, 11(2), 99-120.
- Lizondo, S. J. (1990). Foreign direct investment. *International Monetary Fund Working Paper*, 90(63), 1-28.
- Loore, D.W. & Guisinger, S.E. (1995). Policy and non-policy determinants of U. S. equity foreign direct investment. *Journal of International Business Studies*, 26(2), 281-299.
- Lowendahl, H. & Ertugal-Lowendahl, E. (2011). Turkey's performance in attracting foreign direct investment implications of EU enlargement. *European Network of Economic Policy Research Institutes Working Paper*, 8, 1-44.
- Macdermott, R. (2007). Regional Trade Agreement and Foreign Direct Investment. *The North American Journal of Economics and Finance*, 18(1), 107-116.
- Maki, S. S. & Somwaru, A. (2004). Impact of foreign direct investment and trade on economic growth: evidence from developing countries. *American Agricultural Economics Association*, 86(3), 795-801.
- Martin, C. & Turrion, J. (2003). Eastern enlargement of the European Union and foreign direct investment adjustments. *European Economy Group Working Paper*, 24, 1-21.
- Mehic, E., Silajdzic, S. & Babic-Hodovic, V. (2013). The impact of FDI on economic growth: some evidence from Southeast Europe. *Emerging Markets Finance and Trade*, 49(1), 5-20.
- Meyer, K. & Estrin, S. (1998). Entry mode choice in emerging markets: greenfield, acquisition and brownfield. *Center for East European Studies Working Paper*, 18, 1-29.
- Moosa, I. M. (2001). *Foreign direct investment theory, evidence and practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Moosa, I. A. & Cardak, B. A. (2006). The determinants of foreign direct investment: an extreme bounds analysis. *Journal of Multinational Financial Management*, 16(2), 199-211.

- Morgan, W. & Wakelin, K. (2001). The impact of European integration on FDI: the UK food industry in the 1990s. *Center for Research on Globalisation and Labour Markets Research Paper 99(10)*, 1-19.
- Motta, M. & Norman, G. (1993). Does economic integration cause foreign direct investment. *Economics Working Paper Series*, 28, 1-29.
- Nagheli, S., Ambroabadi, B. S., Nagheli, E. & Lordjoni, A. N. (2013). The effects of various regional and global integration indices on foreign direct investment (case study: OPEC countries). *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(8), 89-100.
- Narula, R. & Dunning, J. H. (2000). Industrial development, globalisation and multinational enterprises: new realities for developing countries. *Oxford Development Studies*, 28(2), 141-167.
- Nunnenkamp, P. (2002). Determinants of FDI in developing countries: has globalization changed the rules of the game?. *Kiel Institute for World Economics Working Paper*, 1122, 1-44.
- Ormanoğlu, B. (2004, Mart). *Yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin uyumsuzlukların çözümünde uluslararası tahkim*. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Otieno, M., Mayi, E., Khalinga, D. & Biwott, P. (2013). Regional integration and foreign direct investment in East African countries. *Journal of World Economic Research*, 2(4), 67-74.
- Öztürk, L. (2004). Serbest bölgelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları: dünyadaki uygulamalara teoriler ışığında bir bakış. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (7), 110-128.
- Özkan-Günay, E. N. (2011). Determinants of FDI inflows and policy implications: a comparative study for the enlarged EU and candidate countries. *Emerging Marktes Finance and Trade*, 47(4), 71-85.
- Park, I. & Park, S. (2008). Reform creating regional trade agreements and foreign direct investment: applications for East Asia. *Pacific Economic Review*, 13(5), 550-566.
- Pıteli, E. E. N. (2010). Determinants of foreign direct investment in developed economies: a comparison between European and non-European countries. *Contributions to Political Economy*, 29(1), 111-128.

- Rathumbu, I. M. (2008). *Regional economic integration and economic development in Southern Africa*. Master of Arts in Economics in the College of Economics and Management Sciences at the University of South Africa, 187.
- Sanchez, M. & Karp, N. (2000). NAFTA's economic effects on Mexico. *National Bureau of Economic Research 12th Annual Interamerican Seminar on Economics in Buenos Aires, April 14*.
- Schift, M. & Winters, L. A. (2003). *Regional integration and development*. Washington: The World Bank Publications.
- Sevüktekin, M. & Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik zaman serileri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası iktisat teori, politika ve uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shamsuddin, A. F. M. (1994). Economic determinants of foreign direct investment in less developed countries. *The Pakistan Development Review*, 33(1), 41-51.
- Shatz, H. J. & Venables, A. J. (2000). The geography of international investment. *Policy Research Working Paper*, 23338, 1-27.
- Slywester, K. (2005). Foreign direct investment, growth and income inequality in less developed countries. *International Review of Applied Economics*, 19(3), 289-300.
- Sousa, J. & Lochard, J. (2004). Does the single currency affect FDI?. *The Scandinavian Journal of Economics* 113(3), 553-578.
- Stein, E. & Daude, C. (2001). Institutions, integration and the location of foreign direct investment. *Organization for Economic Co-operation and Development Global Forum on International Investment, November*, 1-33.
- Sun, S. (2011). Foreign direct investment and technology spillovers in China's manufacturing sector. *The Chinese Economy*, 44(2), 25-42.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tayyebi, S. K. & Hortamani, A. (2005). The impact of trade integration on FDI flows: evidence from EU and ASEAN+3. *Department of Economics, The University of Isfahan, Iran*.
- TC. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü (2003). *4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*, Resmi Gazete 17 Haziran 2003.
- TC. Ekonomi Bakanlığı (2016, Eylül). *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu*. Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Tiwari, A. & Mutascu, M. (2011). Economic growth and FDI in Asia: a Panel data approach. *Economic Analysis and Policy*, 41(2), 173-182.
- Turan-Koyuncu, F. (2010). Türkiye’de seçilmiş makroekonomik değişkenlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisinin yapısal VAR analizi: 1990-2009 dönemi, *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 2(1), 55-62.
- Ulaş, D. (2008). AB’ye yönelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve çokuluslu işletmelerin üretim yeri seçim kararları. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 77-95.
- Ulusoy, A. & Karakurt, B. (2004). Gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketleri: nedenleri ve etkileri. *İktisat, İşletme ve Finans*, 19(223), 103-115.
- United Nations Conference on Trade and Development. (1998). *World investment report 1998 trends and determinants*. United Nations New York and Geneva.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2004). *World investment Report 2004 the shift towards services*. United Nations New York and Geneva.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2013). *World investment report 2013 global value chains: investment and trade for development*. United Nations New York and Geneva.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2015). *World investment report 2015 reforming international investment governance*. United Nations New York and Geneva.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2016). *World investment report 2016 investor nationality: policy challenges*. United Nations New York and Geneva.
- United Nations Conference on Trade and Development Secretariat (2013). *Regional integration and foreign direct investment in developing and transitions economies*. United Nations Geneva.
- Uttama, N. P. & Peridy, N. (2009). The impact of regional integration and third-country effects on FDI evidience from ASEAN. *ASEAN Economic Bulletin*, 26(3), 239-252.
- Velde, W. D. & Bezemer, D. (2004). Regional integration and foreign direct investment in developing countries. *Transnational Corporations*, 15(2), 45-70.
- Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the product cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 80(2), 190-207.

- Vijayakumar, N., Siridharan, P. & Rao, K. C. S. (2010). Determinants of FDI in BRICS countries: a panel analysis. *International Journal of Business Science and Applied Managament*, 5(3), 1-13.
- Vogiatzoglou, K. (2007). Vertical specialization and new determinants of FDI: evidence from South and East Asia. *Global Economic Review*, 36(3), 245-266.
- Waldkirch, A. (2010). The effects of foreign direct investment in Mexico since NAFTA. *The World Economy*, 33(5), 710-745.
- Waldrich, A. & Tekin- Koru, A. (2010). North American integration and Canadian foreign direct investment. *Munich Personal Repec Archive*, 21482.
- Wan, Y. W. (2008). Political and macroeconomic determinants of foreign direct investment in Mexico. *The Park Place Economist*, 2(1), 89-103.
- Yannopoulos, G. N. (1990). Foreign direct investment and European integration: the evidence from the formative years of the European community. *Journal of Common Market Studies*, 28(3), 235-259.
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik belirleyicileri üzerine ekonometrik bir analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 23-48.
- Yavan, N. (2006). *Türkiye’de doğrudan yatırımların lokasyon seçimi üzerine uygulamalı bir araştırma*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yavan, N. & Kara, H. (2003). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve bölgesel dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (1), 19-42.
- Yıldırım, E. & Dura, A. (2007). Gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri konusundaki literatüre bir bakış. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 141-177.
- Yülek, M. A. (1991). Doğrudan dış yatırımlar ve alıcı ülke teknolojilerine katkıları. *İktisat İşletme ve Finans*, 6 (59), 51-57.
- Zengin, A. (2003). Türkiye ekonomisi açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin bir değerlendirme. *İktisat İşletme ve Finans*, 18(203), 52-68.
- Zhu, Z. & Huang, H. (2007). The cultural integration in process of cross-border mergers and acquisitions. *International Management Review*, 3(2), 40-44.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Esin GÜZHAN
Doğum Yeri – Yılı : Adana 28.01.1986
Adres : Şakirpaşa Mahalllesi 42.033 Sokak. No: 1 Seyhan / ADANA
E - mail :

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans : Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı (2017)
Lisans : Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü (2010)
Lise : Adana Erkek Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı Bölüm) (2004)
Ortaokul : Milli Mensucat İlköğretim Okulu (2000)
Yabancı Dil : İngilizce